

[دکھائیون]

نادارو

امر لغاري



ناد وارو

(کھاڻيون)

امر لغاري

چاچو پبليڪيشن
ڪراچي، سنڌ

ڪتاب نمبر

47

حق ۽ واسطا اداري وٽ محفوظ

ڪتاب :	ناد وارو
موضوع :	ڪهاڻيون
ليکڪ :	امر لغاري
ڇاپو پهريون :	آڪٽوبر 2015
لي آؤت :	پيار گرافڪس
ڇپيندڙ :	ذڪي سنز پرنٽرز ڪراچي
ڇپائيندڙ :	ڪاچو پبليڪيشن، ڪراچي
	0300-2879794

قيمت: 160 روپيا

Facebook.com/ kachhopublication
E-mail: kachhopublication12@gmail.com

ISBN: 978-969-9544-36-1

Naad Waro (Short Stories)

By: Amar Leghari

First Edition: October 2015

Printed by: Zaki Sons Printers, Karachi.

Published by: Kachho Publications, Karachi

Room # 3/20, Abid Chambers,

New Challi, Shahrah-e-Liaquat, Karachi, Sindh.

0300-2879794

Price Rs. 160/-

اسٽاڪسٽ

ڪاٺياواڙ اسٽور، اردو بازار، ڪراچي. ٿامس اينڊ ٿامس. ريگل چوڪ، صدر ڪراچي.
پنٿاڻي ٻُڪ هائوس. نزد اورنگزيب مسجد گاڏي کاتو حيدرآباد. ڪنگ پن ٻُڪ شاپ،
پريس ڪلب، حيدرآباد. ڪامريڊ ٻُڪ اسٽال. ڄامشورو ڦاٽڪ. اشرف ٻُڪ اسٽال، مسجد
روڊ نوابشاهه. رابيل ڪتاب گهر. اسٽيشن روڊ لاڙڪاڻو. عزيز ڪتاب گهر. بئراج روڊ
سکر. الفتح نيوز ايڄنسي، مهراڻ مرڪز سکر. تهذيب نيوز ايڄنسي اينڊ ٻُڪ اسٽال، پنج
گڏ چوڪ خيرپور ميرس، ممتاز ڪتاب گهر. ريلوي لائين دادو. گل ڪتاب گهر. نزد انڊس
هوٽل، لکي در، شڪارپور. مهراڻ ڪتاب گهر، اسٽيشن چوڪ، ميرپور خاص، سوجهرو
ڪتاب گهر، غريب آباد، بدين. ناولٽي ٻُڪ سيلر، ميرپور ماٿيلو.

فهرست

- ليڪ ٻاران امر لغاري 5
- مهاڳ منوج ڪمار 8
- 1. ناد وارو 13
- 2. فوجيءَ جي ڏاڙهيءَ ۾ ڪڪ ڪئين ڦاٿو؟ 24
- 3. گهڙي سوا جي انارڪلي 33
- 4. ڪونج 40
- 5. اُپ ۾ رڙيون 47
- 6. ببل سائينءَ جو ڪتبو 54
- 7. هجرتن جي موسم 61
- 8. ڌراڙو-ڪٿوري 67
- 9. سراجن جي ڦلواڙي 72
- 10. روپلو 80
- 11. راڌا ۽ ڪمني - هڪ ننڍڙي پيار ڪهاڻي 89
- 12. سيگل، سمنڊ ۽ گيتا 94
- 13. ڪيت - روپ 100
- 14. گول گول گوگل 109
- 15. ليزين 118
- 16. پَر ڪٽيل پُوت 125
- 17. ڌرتي منهنجو آسمان 131

ليڪ پاران

پاڻ بابت ڳالهائڻ ايترو ڏکيو ڪم ناهي جيترو پنهنجي ڪنهن لکڻي يا ڪتاب تي به لفظ چوڻ. ڪتاب جڏهن ڇپجندو آهي ته ان تي ڳالهائڻ وارا، تبصري ڪرڻ وارا ۽ تنقيد ڪرڻ وارا ڪوڙيلي پوندا آهن. پروف جي غلطي کان ويندي لفظن جي استعمال تائين ليکڪ کي گهڻيون ئي شيون ٻڌڻيون پونديون آهن. پرنٽنگ، مس پرنٽنگ، پني، پائي، قيمت ۽ ٽائٽل بابت انگريزي ڳالهائڻ ٻڌڻيون پونديون آهن. مارڪيٽ ايڪاناميءَ جي هن دؤر ۾ ليکڪ جي دل جي گرمائش کي تمام گهٽ ماڻهو محسوس ڪري سگهندا آهن، ڇو ته اها لفظن پٺيان لکڻ تصورن، تصويرن ۽ ڪردارن ۾ لڪل هوندي آهي. مون لکڻ تڏهن شروع ڪيو جڏهن مون ڪهاڻي پڙهڻ شروع ڪئي. مان جڏهن ڪهاڻي پڙهڻ ويهندو هوس ته سدائين پاڻ کي ان ڪهاڻيءَ جي ماحول ۾ محسوس ڪندو هوس. هڪڙن ڪردارن ۾ مان پنهنجي پاڻ کي ڏسندو هوس، ته ٻين ۾ انهن ماڻهن کي جيڪي منهنجا ڏنل وائيل هوندا هئا، ڪي چڱا ته ڪي لائق، ڪي سڌا ته ڪي ڏنگا، ڪي منا ته ڪي ڪڙا. مطلب ته ڪهاڻي ڪنهن جي به هجي پر ڏسندو ان ۾ مان پنهنجي پاڻ کي هوس. ايئن ئي جڏهن مون لکڻ شروع ڪيو ته مون پنهنجي هر لکڻيءَ ۾ جنهن ڪنهن جي به باري ۾ لکيو انهن مان هڪ مان پاڻ هوس، توڙي جو ان پاڻ ۽ مون ۾ عمر، وقت ۽ جسامت جي حساب سان ڪجهه فرق ضرور هو. ڪڏهن ڪڏهن ماڻهو پنهنجي پاڻ کي خوابن ۾ ڏسندو آهي، ڪڏهن ڪڏهن آرسين ۾ به، پر خوابن ۽ آرسين ۾ نظر ايندڙ ”همزاد“ ڪڏهن به هڪجهڙا نه هوندا آهن. ايئن ئي. مان ميان ٿو ته مان، پنهنجين ڪهاڻين ۾ موجود ”مون“ کان ڪجهه مختلف ضرور هوندس، پر هوندس مان پاڻ ئي. مان پنهنجي پاڻ کي پنهنجن لفظن، پنهنجي خوابن کان الڳ ڪري نه سگهيو.

ناد وارو - 6

آهيان ان ڪوتاهيءَ جو مان شروع کان ئي اقرار ڪندو رهيو آهيان. انسان ٽولن، گروهن، ثقافتن، مذهبن، سياسي نظامن ۽ نظرين ۾ ورهايل ضرور نظر اچي ٿو پر انسان پنهنجي ضرورتن، محبتن، نفرتن، همدردين، ڪهل، ڪهڪاءِ، موت، زندگي، ڏک، سک، خوف ۽ خوشيءَ جهڙين انيڪ هڪجهڙين وراثتن ذريعي ساڳي سوچ به رکي ٿو. انڪري مثال طور آمريڪا جو ڪهاڻيڪار ارسڪن ڪالڊويل جيڪا ڪهاڻي لکي تنهن جا ڪردار ڪرشن چندر جي ڪهاڻي ۾ به اوهان کي لپندا، چيخوف ۽ موباسان جيڪا ڪهاڻي چئي، ان جا ڪردار نسيم کرل جي ڪهاڻيءَ ۾ به نظر ايندا. چو ته محبت ۽ نفرت، غريبي ۽ اميريءَ جي وصفن کي نسلي فرق ۽ فاصلن سان تبديل نٿو ڪري سگهجي. ڪهاڻيءَ جو ڪنهن ملڪ ۾ مذهب سان ڪو به تعلق ناهي هوندو. فرق جي هوندو به آهي ته پوءِ اهو اسلوب ۽ آگاهيءَ جو ئي هوندو آهي، جو انهن جون لکيل ڪهاڻيون پنهنجن ملڪن جون سرحدون پار ڪري مذهبي توڙي ثقافتي لحاظ کان اوڀر ملڪن جي بهرائين تائين ماڻهن کي متاثر ڪرڻ جي هر ممڪن سگهه رکن ٿيون. منهنجي ڪهاڻين جي دنيا پيلي منهنجو ڳوٺ يا منهنجي مادرِ پيومي مڪيءَ کڻي چوڻ هجي، پر ان ۾ چرندڙ پرنڊڙ ڪردار سنڌ ڌرتيءَ جا اهي ڏڪارا ۽ جيءُ جيارا ماڻهو آهن، جيڪي جي ٿورو ڏسندڙ ته اوهان جي آس پاس ضرور موجود هوندا. ايئن هڪ لحاظ کان مون اوهان کي اوهان جي پنهنجن ماڻهن سان ملائڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. ڪهاڻيون منهنجي اظهار جو ذريعو آهن. انهن ذريعي، انهن جي ڪردارن ذريعي، مان اڻڌل ماڻهن سان ڳالهائڻ، ڪچهريون ڪرڻ، گڏجي ڪلڻ ۽ گڏجي روئڻ چاهيان ٿو. ڪهاڻيءَ کان وڌيڪ ان ڪم لاءِ ٻيو ڪو به موزون ذريعو مون کي ڪونه ٿو سجهي.

منهنجي لاءِ ان کان وڌيڪ ٻي ڪا به اهم ڳالهه ڪانهي ته ڪهاڻي مون کي سنڌ، سنڌ جي نوجوانن، اديبن، خاموش پڙهندڙن ۽ سنڌي ڪهاڻيءَ ۾ دلچسپي رکندڙ ٻين ٻولين ڳالهائيندڙن سان ملايو آهي. ان رشتي کي اڃا به پختو بنائڻ لاءِ ڪهاڻيءَ جي هڪ ڊگهي سفر جي ضرورت آهي. محمد علي ماجد جي ڪوششن ۽ ڪاوشن سان هيءُ ڪتاب اوهان تائين پهچي رهيو

ناد وارو - 7

آهي. مان شروع کان ئي سنڌي ادب ۽ سنڌي ڪهاڻي بابت هن جي اڻٽڪ محنت ۽ جدوجهد جو ساراھيندڙ آھيان.

منهنجي هن ڪتاب جي اڪثر ڪهاڻين تي منهنجي دوست منوج ڪمار گهڻو وقت اڳ مهاڳ جي سري هيٺ اهو مضمون لکي مونکي همٿايو هو. مان هن جي لکڻين جو سدائين کان مشتاق رهيو آهيان. پنهنجين ڪهاڻين بابت هن جي راءِ جو مان احترام ڪيان ٿو. هن منهنجين ڪهاڻين جي ڪچاين تي نه ڳالهايو آهي. جنهن مان سمجهان ٿو ته هن سٺي لکڻ لاءِ منهنجي همٿ ٻڌائي آهي. مان پنهنجي دوست ۽ ڳوٺاڻي منظور ملاح جو به ٿورائتو آهيان، جنهن به لفظ منهنجي تعارف ۾ لکيا. ادب ۾ منظير وٽ پنهنجا گس ۽ پنهنجا پيچرا آهن. جا ڳالهه اسان ۾ مشترڪ آهي سا هي ته ٻئي مکيءَ جا جانور آهيون، عالمي ادب جا شاگرد آهيون، پنهيءَ جي گڏيل دلچسپي ڪهاڻي ۽ ماحوليات ساڳي آهي.

امر لغاري

سانگهڙ سنڌ

مهاڳ

”سنڌي ڪهاڻي مري چڪي آهي.“ اسان جي گرو عبدالقادر جوڻيجي ڪنهن تقريب ۾ ڳالهه ڪئي. ”سنڌي ڪهاڻي جو موت گولي لڳڻ سبب ٿيو“ - سندس اشارو نسيم کرل کي لڳل گولي ڏانهن هو ۽ سائين جوڻيجي جي بقول ته سنڌي ڪهاڻي، نسيم کرل جي موت سان ئي ختم ٿي وئي. سائين قادر جوڻيجو سنڌي ڪهاڻيءَ جي انتقال ۾ ملال جي دعويٰ ڪرڻ وارو ڪو اڪيلو شخص نه آهي، وقت به وقت سنڌي ڪهاڻيءَ جي موت جا انڪشاف ٿيندا رهندا آهن. ڪن جي بقول ته ”سنڌي ڪهاڻي خودڪشي ڪئي آهي.“ - اهي سنڌي ڪهاڻيءَ جي خودڪشيءَ کي ماڻڪ جي خودڪشيءَ سان ڳنڍين ٿا. ٻيا وري چون ٿا ته ”سنڌي ڪهاڻي عدم توجه سبب ڏک ۾ مري چڪي آهي“ - انهن جي چواڻي ته سنڌي ڪهاڻيڪارن جي اليڪٽرانڪ ميڊيا ڏانهن رخ، سنڌي ڪهاڻيءَ کي ختم ڪري ڇڏيو. پر ڇا واقعي به ٻن ليکڪن جي موت ۽ ٻن ليکڪن جي نه لکڻ سان سنڌي ڪهاڻيءَ جو انت اچي ويو آهي؟ گهٽ ۾ گهٽ اٺون سنڌي ڪهاڻي جي موت واري انهي دعويٰ سان متفق نه آهيان. اڄ به جڏهن سنڌي ڪهاڻيءَ جي نبض تي هٿ رکجي ٿو ته ان ۾ زندگيءَ جا آثار ملن ٿا. ها اها بلڪل حقيقت آهي ته وڏن ڪهاڻيڪارن جي موت ۽ ”ٻين ڪهاڻيڪارن جي“ بي وفائي ”سنڌي ڪهاڻي کي جهوري وڌو آهي. پر پوءِ به نون ڪهاڻيڪارن جي ڏنل رت ۽ ست سنڌي ڪهاڻيءَ کي اڃا زنده رکيو آهي. نون ڪهاڻيڪارن جي انهي سلسلي ۾ ڪليم لاشاري، اشتياق انصاري، جان خاصخيلي، انور ابڙو، حسن منصور، منظور جوکيو، منور سراج سميت ٻيا به ڪوڙ سارا نالا

شامل آهن. اهي سڀ ڪهاڻيڪار نقادن جي اعلانن باوجود سنڌي ڪهاڻيءَ کي زنده رکيو ويٺا آهن. اسان جي دوست امر لغاريءَ جي ڪهاڻين جو هيءُ مجموعو به انهيءَ جو ثبوت آهي ته سنڌي ڪهاڻي اڃا حيات آهي، بلڪ اها مڪمل صحتيابيءَ ڏانهن گامزن به آهي.

پنهنجي خاندان وارن لاءِ يعقوب ۽ اسان سڀنيءَ لاءِ امر لغاري ڪو نئون نالو نه آهي. سندس مضمون ڪافي وقت کان سنڌي ۽ انگريزي اخبارن ۾ ڇپجندا رهندا آهن. خاص طور تي انگريزي اخبارن، جهڙوڪ ڊان ۽ ڊي نيوز ۾ ماحوليات ۽ جهنگلي جيوت جي باري ۾ ڇپيل سندس مضمون نه رڳو موضوع جي حوالي سان منفرد آهن، پر اهي سنڌ ۾ ماحوليات ۽ جهنگلي جيوت جي تباهيءَ جي باري ۾ انٽرنيشنل ميڊيا تي پڻ هڪ آواز آهن. انهي موضوع جي حوالي سان سندس ڇپيل ڪتاب ”جت سنڌوءَ ۾ سمنڊ وهي ٿو“ هڪ انتهائي منفرد حيثيت رکي ٿو. هيءُ ڪتاب سنڌوءَ جي ڊيلٽا واري علائقي ۾ سمنڊ جي ڪاھ سبب آبي جيوت کي پهتل نقصان تي امر جي ذاتي مشاهدي تي بيٺل ڇرڪائيندڙ رپورٽ / سفرنامو آهي. ساڳئي ڪتاب ۾ هن سنڌ جي پکين، آبي جيوت، ڍنڍن ۽ ڍورن جي تباهيءَ تي به لکيو آهي. امر لغاري جيڪر ٻيو ڪجهه به نه لکي، ته به اهو ڪتاب سنڌي ساهت / تحقيق ۾ سندس جڳهه ٺاهڻ لاءِ ڪافي هو. پر سندس اتاولو روح کيس مختلف ميدانن ۾ طبع آزمائيءَ لاءِ وٺي ويندو آهي. جنهن جو مثال سندس ناولٽ ”موکي“ آهي. سنڌ جي صحرائي لينڊ اسڪيپ ”مهراڻي“ جي پٽن جي پسمنظر ۾ لکيل هيءُ ناولٽ پنهنجي اڇوتن ڪردارن، خوبصورت ٻولي ۽ حساس موضوع جي ڪري سنڌي ادب ۾ هڪ انتهائي خوبصورت ڪوشش آهي. ڪهاڻيءَ جي ڪيتر ۾ به امر لغاري ڪو نئون نالو نه آهي. هن مجموعي کان اڳ سندس هڪ مجموعو ”لت اورا تي دنيا“ جي نالي سان 1999ع ۾ ڇپجي چڪو آهي، ۽ هاڻ سندس ڪهاڻين جو هيءُ ٻيو مجموعو توهان جي هٿن ۾ آهي.

امر لغاري ڪوشهر جي مصنوعي ماحول ۾ ويٺل ليکڪ نه آهي، جنهن جي دنيا فليت جي اندر هڪ ڪرسي ۽ ٽيبل تائين محدود هجي. امر

انهن ليڪڪن مان نه آهي، جن آسمان کي فقط دريءَ مان ڏٺو هجي ۽ سندن مشاهدو انهي دريءَ جي ٽڪري تائين محدود هجي. امر سنڌ جي مٽيءَ مان جنم وٺندڙ ليڪڪ آهي، جنهن پنهنجي مٿان تاحد نظر آسمان ڏٺو آهي. سندس سيلاني طبيعت کيس مختلف هنڌن تي ڀٽڪائيندي رهندي آهي. انهيءَ سان گڏوگڏ امر وٽ عقابي مشاهدا تي اک پٽ آهي، جنهن کان ننڍڙي کان ننڍڙي شئي به لڪي نه ٿي سگهي، ۽ انهيءَ مٿان امر لغاريءَ جي عالمي ادب جي مطالعي وارو پسمنظر — اهو سڀ ۽ امر جو فنڪارانه ٿيلينٽ سندس ڪهاڻين مان ظاهر آهي. توهان سندس ڪهاڻي ”ناد وارو“ ته پڙهو. اها ڪهاڻي ڪنهن به ٻوليءَ جي ادب ۾ شاهڪار ڪهاڻي ٿي سگهي ٿي. جنهن مهارت سان امر انهي ڪهاڻيءَ جا ڪردار گهڙيا آهن ۽ جنهن خوبصورتيءَ سان انهن ڪردارن کي نڀايو اٿس ۽ وري انهيءَ مٿان ٺهڪندڙ ٻولي ۽ چرڪائيندڙ ڪلائميڪس — اهي سڀئي ڳالهيون انهي ڪهاڻيءَ کي ماڊرن ڪلاسڪ ۾ شمار ڪرائڻ لاءِ ڪافي آهن. ڪهاڻيءَ جو موضوع به ته ڏسو! سنڌي معاشري ۾ ايندڙ معاشي تبديلي کانپوءِ ڇهندڙ ڀرندڙ سماج ۽ انهي پيچ ڊاهه جي زد ۾ آيل ڪردارن جو درد! انهي درد کي رڳو امر ئي محسوس ڪري سگهي ٿو — ۽ انهي درد کي لفظن ۾ اوتي سگهي ٿو.

پر جتي امر سماج جي مختلف عڪسن کي چٽيو آهي ته اتي پنهنجي ذات کي ڪڏهن به انهن عڪسن جي وچ ۾ نه ٽنڀيو آهي. اسان جي سنڌي ڪهاڻي / ناول جي ليڪڪن جي هڪڙي پٽ آهي، سا اها ته اهي پنهنجي ذات کان ٻاهر نڪري نه سگهندا آهن. سندن هر لکڻي بس رڳو پنهنجي ذات جي درد جو اظهار هوندو آهي. هر ڪردار جڻ ليڪڪ جي ذات جو پاڇولو هوندو آهي. ڪردار جي سنڌي ڪا انفراديت جڻ ته هوندي ئي نه آهي. پر امر جي ڪهاڻين ۾ توهان کي ايئن نه ملندو. امر ڏاڍي مهارت سان پنهنجي ذات کي هر جڳهه ٽنڀڻ کان بچائي ورتو آهي. سندس ڪهاڻين جا ڪردار نه ته سندس ذات جا پاڇولا ۽ نه وري سندن اشارن تي چرندڙ پٽليون.

امر جي ڪهاڻيءَ جو هر ڪردار پنهنجي الڳ زندگي جيئي ٿو.

کين پنهنجا پنهنجا درد آهن. سندن ڊپ ۽ سندن وهم، سندن خوشيون ۽ سندن غم، خيراتي نه آهن. اهي پنهنجي انفرادي حيثيت رکن ٿا. پوءِ اهو ”ڪونج“ جو پيريل هجي — يا سماجي گهاٽي ۾ پيڙهجنڊڙ ”مارل“ جو ڪردار — يا ”سيگل، سمنڊ ۽ سيتا“ وارو استاد هجي، اهي سڀ ڪردار جيئرا جاڳندا ساهه کڻندڙ ڪردار آهن، نه ئي ڪي ڪنهن ڪهاڻيڪار جا گهڙيل مصنوعي ڪردار.

هڪ ٻي ڳالهه جيڪا امر لغاريءَ کي ٻين ڪهاڻيڪارن کان مٿاهون ڪري بيهاري ٿي، سا آهي وٽس موضوعن جي گهڻائي، اسان وٽ چڱا ڀلا وڏا ڪهاڻيڪار به ورجاء واري ڏوهه جو ارتڪاب ڪندي نظر ايندا. وٽن سالن کان وٺي، بلڪ ڏهاڪن کان وٺي ساڳيا ڪردار ۽ ساڳيا موضوع وري وري پيا لامارا ڏيندي نظر ايندا. پر امر وٽ نه ته موضوعن جي ڪوٽ آهي نه ئي وري ڪردارن جي. توهان کي هن مجموعي جي ڪنهن به ڪهاڻيءَ ۾ موضوع جو ورجاء نه ملندو. نه فقط اهو ته موضوع مختلف آهن، پر هر موضوع کي سندس ضرورت مطابق نڀايو ويو آهي. اهڙي منفرد موضوع واري سندس هڪ ڪهاڻي ”بلبل سائين جو ڪتبو“ آهي. آئون توهان کي ڪهاڻيءَ جي موضوع جي باري ۾ اڳواٽ ٻڌائي توهان جو مزو خراب ڪرڻ نه ٿو چاهيان. ڇاڪاڻ ته منهنجو مڃڻ اهو آهي ته ڪهاڻيءَ ۾ جيسيتائين ”چرڪ ڪڍائڻ“ Element of Shock نه آهي، تيستائين اها ڪهاڻي مزو نه ٿي ڪري. جيڪر توهان ڪنهن ڪهاڻيءَ جي واقعن ۾ انهيءَ جي پڇاڙيءَ جي باري ۾ اڳواٽ اندازو لڳائي وڃو ٿا ته پوءِ انهي ڪهاڻيءَ جو رس چس نڪريو وڃي. امر لغاريءَ جي تقريبن سڀني ڪهاڻين جي پڇاڙي غير روايتي ۽ غير متوقع آهي. پنهنجي منفرد موضوعن ۽ چرڪائيندڙ اختتام سبب امر لغاريءَ جون ڪهاڻيون پڙهندڙن لاءِ پنهنجي دلچسپيءَ جو سامان رکنديون اچن. اهڙي منفرد موضوع ۽ اهڙي ئي چرڪائيندڙ ڪلائميڪس جي ڪهاڻي ”لزين“ — عورتن ۾ همجنس پرستيت واري موضوع کي انهي باريڪي ۽ سمجهه سان شايد ڪنهن لکيو هجي.

امر لغاري جنهن ڳالهه ۾ اڄ جي ٻين سڀني ڪهاڻيڪارن کان مٿي

بينل آهي. سا آهي سندس ٻولي. آئون اها ڳالهه بلڪل دعويٰ سان چئي سگهان ٿو ته جنهن خوبصورت وسعت ۽ وراثتيءَ سان امر ٻوليءَ جو استعمال ڪيو آهي، اهڙو استعمال توهان کي چڱن ڀلن ڪهاڻيڪارن ۾ به نه ملندو. ٻوليءَ جي نغمگي ۽ تازگي ته ڄڻ سنڌ مان موڪلائي وئي آهي. انهيءَ جي جڳهه ته بي سُرِي ۽ مصنوعي ٻولي اچي ورتي آهي. جنهن هڪ ته پڙهڻ جو سڄورس ۽ چس ختم ڪري ڇڏيو آهي ۽ ٻيو نيٺ سنڌي لفظن جي استعمال نه هئڻ سبب هاڻ اسان وٽان سنڌي ٻولي پنهنجي اصلوڪي شڪل سميت غائب به ٿيندي وڃي. اڄ جو نئون نسل گهڻو توڙي نج سنڌي لفظن جي اچار معنيٰ ۽ استعمال کان الڳاڻ آهي. امر ڇاڪاڻ ته مٽيءَ جو ڄاڻو آهي، تنهنڪري وٽس لفظن جو وڏو پندار آهي، جيڪو هن انتهائي نزاکت ۽ خوبصورتيءَ سان استعمال ڪيو آهي. پر ٻوليءَ جو اهو استعمال ڪنهن به جڳهه تي اوڀرو ۽ اجايو محسوس نه ٿو لڳي، بلڪه اهو انتهائي فطري ۽ ڪردارن ۽ ماحول سان ٺهڪندڙ محسوس ٿئي ٿو. ”هجرتن جي موسم“ ۾ لاڏاڻو ڪٽنب جي ٻولي ۽ لهجو بلڪل ٿر جي ماڻهن جو ئي آهي، ته وري ”سيگل، سمنڊ ۽ سِتا“ جي ڪردارن ۾ شهري علائقي جي ٻولي ۽ حساسيت آهي. امر جي اها ئي ته خوبصورتِي آهي ته هن لطيف وانگر پنهنجي ڪردارن کي سندن فطري ٻولي ۽ ماحول ڏنو آهي. توهان امر جي ڪردارن کي سندس لهجي، علائقائي / پروفیشنل ٽرمانالاجي ۽ ماحول سان ئي سڃاڻو ٿا.

امر لغاريءَ جي ڪهاڻين جو هيءُ مجموعو هن جي سنڌي ادب سان ڪمنٽمينٽ جو چٽو ثبوت آهي. امر جي ان افسانوي سفر ۾ هن جون ڪي شروعاتي دؤر جون ڪهاڻيون پڻ هونديون، پر انهن ۾ توهان کي گهرائي ۽ سونهن ضرور ملندي. اڃا امر لاءِ زندگي ۽ دنيا اڳتي آهي. اسان کي اميد آهي ته امر پنهنجي سفر کي جاري رکندو ۽ مستقبل ۾ انهن کان به پختيون ۽ يادگار ڪهاڻيون ڏيندو.

منوج ڪمار
نيو هالا، سنڌ.

ناد وارو

مامن پاران قربان ڪيل لاڙي ڍڳي جي منڍي پنهنجي ڪلهي تان
لاهي ايئن اڇلايائين، جڻ ته پٿس سميت سڄي خاندان جو بار اچي هن
اڪيلي نينگر تي ڪريو هجي.

”هي وٺ، ابا،“ راڻي رت هاڻا هٿ ڇنڊيندي پيءُ کي چيو ”هاڻ
ناهي توڙي اڇلائي ڇڏين، پنهنجي موڪلائي آ.“

منڍي جڏهن ڌرتيءَ تي ڪري ته رت جا چنڊا وڍيل نڙگهت مان
اڏامي آس پاس پٿر تي ٺهلجي ويا. سامهون ڪلي سان ٻڌل گابي چرڪ
پري منڍيءَ ڏانهن ڏٺو ۽ ڊپ وچان ڦونگارون ڏيڻ لڳي.

”اڙي ٿڪ ٿئي، چورا. ٻي ڪا جاءِ ڪونه لڌيءَ جو اچي جانور اڳيان
اڇلائي؟“ پٿس به هاڻ ڪر ڪنيو. جي راڻو منڍيءَ کي بي دليءَ سان هيٺ نه
اچلي ها ته شايد احمد ايئن ئي ڪت تي ڍريو پيو هجي ها.

”چڱائي ڇٽي، ابا،“ راڻي پاڻيءَ واري نلڪي ڏانهن رخ رکندي
رستي تان ئي سامهون ٿيندي چيس، ”آلٽو منهنجي ڪنڌ ڀرسو. ڪراڙو ٿي
ويو آهين، پر پراڻي پر نه ٿو ڇڏين!“

”اڙي، اها ڇڏيان ها ته ماڻهين پاڙو پهاري ڪاريئي ها ڇا! اهو ناڏ ٿي
اٿئي جنهن جو ڪٽيو پيو ڪائين.“

”ڇڏ، ابا، هاڻ ڇا ٿو آئين!“ راڻي رت هاڻا هٿ نلڪي جي ٽينگار
هيٺيان جهليندي، پري کان ئي ورائيندي چيو ”هاڻ ته تو واري اها توتاري
گهوڙيءَ جا چڻا به نه ٿي آئي، ۽ اهي تو واريون مڇون، ڏهه سيڙي ڌڙي به نه
ٿيون ڪٿي سگهن. اهي به ڇانگائي ڇڏ ته چڱي ڳالهه ٿئي!“

ناد وارو - 14

”چورا تنهنجي ته!“ پٽس پادر ۾ هٿ وڌو ته راڻو نلڪو ڇڏي بيگم مُليائي واري باغ ڏانهن لڪڻ تار ٿي ويو.

احمد، جنهن کي ڳوٺ وارا پندو سڏيندا هئا، هاڻ ٿورو ٿورو ڪُٻو به ٿي ويو هو. هو هلندو هو ته ڪنڌ جو لَهُ هيٺ زمين ڏانهن جهڪي ويندو هوس. سدائين نوڙت ۾ هوندو هو. راڻو جيتوڻيڪ سندس بي عزتي ڪري پڇي ويو هو. پر پُٽ جي ان انداز گهڻو ڪجهه ياد ڏياري ڇڏيس. سوچي پنهنجي منهن چيائين، ”چئي ته سچ ٿو. ناد هاڻي آئي به ڇا ٿو! تريڪڙ ڊڳي جو ٻڻ بڻياد ئي رولي ڇڏيو آهي. ناد ڇا ڪمائي؟ رڍن ۽ ڊڳين جا پير ته ڇلجڻ کان رهيا!“

پر پندي جي دل وڏي هئي. هُو هر سال هڪ نئون ناد ٺاهيندو هو ۽ ڳوٺ ڳوٺ وڃي ناد منجهان ڪوڪون ڪڍرائيندو هو. پوءِ ڳوٺان ننڍا وڏا، آواز ٻڌي هڪٻئي کي چوندا هئا: ”ادا، پندو آيو اٿتو!“ ان تي ننڍڙا ٻارڙا ڊڪندا ڊوڙندا، رانديون وڃ ۾ ڇڏيندا، ڳوٺن جون گهٽيون ٽپندا، ان منفرد آواز پٺيان ڪاهيندا ويندا هئا.

”آيو ناد وارو! آيو ناد وارو!“ ٻارڙا ڪڪرن جيئن اڏامندا ترندا ويندا هئا. سندن دلچسپي احمد جي ڪم سان نه هوندي هئي، هو ته بس ڊڳي جي سڱن مان ٺهيل ان عجيب ايجاد مان نڪرندڙ آواز جي گونج ڏانهن ڇڪبا ويندا هئا، ۽ وڃي احمد اڳيان مڇو ڪري بيهي رهندا هئا. سندن اتاوليون اکيون احمد جي ڳچيءَ ۾ ڪستي جيئن لٽڪيل ناد ۾ ڪپيل هونديون هيون، جنهن جو هڪ ڇيڙو ويڪرو ۽ ٻيو سوڙهو هوندو هو. هوان اوزار جي چقمٽي آواز ڏانهن ڇڪجي چو ايندا هئا، تنهن جي ڄاڻ نه احمد کي هئي، نه وري ٻارڙن کي. پر هو منجهن مقبول ايئن هوندو هو. جيئن ڪو هوڪي وارو. احمد جون مڇون به ٻارڙن جي دلچسپيءَ جو مرڪز هونديون هيون. هو ڏاڙهي ڪوڙيندو هو. پر مڇون ايڏيون ته وڏيون رکيون هيائين، جو سدائين هرڪ جهڙي اچي ٿيندي اندر ويڙهي لڪائي هلندو هو. جڏهن ڪولي هيٺ ڇڏي ڏيندو هو ته ساڄي کاٻي پيا نانگ بل کائيندا هئا، ۽ ٻار پاڻ ۾

ڳالهائي پيا کلندا هئا.

پوءِ احمد ويهندو هو ڪنهن وٽ جي هيٺيان، يا اوطاق ۾ يا اسڪول جي آڳر تي. هُن جي گهوڙي پئي آس پاس ڊپ چرندي هئي. ۽ هيءُ ٻارٽن کي ريجھائڻ ۾ مصروف هوندو هو.

”اڙي، چورا، ڌڙي ته ڪٿي اچو!“ چوڪرن جي ولرڙي ۾ جي ڪو مڇن جي سانول وارو نظر ايندو هوس ته ان کي هلڪڙي تڙي ڏيندي چوندو هو.

چوڪرن جي ڌڻ مان به ٿي نڪڙي ڌڙي ڪٿي ايندا هئا. جيسيتائين ڪو ڍڳو ڍور اچي، تيسيتائين هي پيو ڪرتب ڏيکاريندو هو. مڇون ڌڙيءَ جي هٿي مان ٽپائي، ڏيندو هو ڳنڍ، پوءِ گوڏن تي هٿ ڏيئي ڌڙيءَ کي آهستي آهستي مٿي ڪڍڻ لڳندو هو. ٿورڙي ئي دير ۾ ڌڙي سندس ڏن وٽ پئي لتڪندي هئي. پوءِ چوڪرن کي ڊٻائيندي عجيب فُنڪي ۾ ايندي چوندو هو: ”ڪجهي ڌڙي ڪونه ٿي، چئو ٿا آيون ڪائون.....!“

سڄي ميلي مڇي ۾ تهڪ گونجي ويندا هئا. ايئن احمد هڪ وڏو روئشو گڏ ڪيو پيو هلندو هو. هڪ ڳوٺ مان ٻئي ڳوٺ ۾، ٻئي مان ٽئن ۽ ٽئن مان چوٿين ۾. ٻارن جو ورهاڙو ايئن سدائين پيو پٺيان هلندو هوس.

پنڊو پنهنجي ڪم جو به شاهه ڪاريگر هو. ڏانڊن جا پير ايڏي ته مهارت سان چليندو هو جو مالڪ ڏسي پيو رشڪ کائيندو هو. امالڪ جي ڪو ونگارو ڍور ڌڻي وٽ سوال ڪئي اچي نڪرندو به هو ته ڳپ، ڪلر ۽ ڪڙين واري زمين جو غدر ڏيئي معافي وٺي هئي ته ”يار دل ۾ نه ڪجانءِ، ڍڳي جا پير اجهو هاڻ ئي چلرايا اٿم. اڃا ڪچا اٿس.“ اها پنهنجي ليکي هڪ ڪري هوندي هئي. اهو ٻڌي ٻچ جي هرن وارو به ڍور جو مان رکي واپس موٽي ويندو هو.

احمد جو پير چلڻ جو طريقو به نرالو هو. ڏانڊ کي دسراڻي، ٻُچڪارن ۽ هٿ جي ڇهڙ وٺي پٽاري سان پنهنجي پيار جو اظهار ڪندو هو. هُن جو هٿ پهريان ڍڳي جي پيشاني، ٻوٽ، وڏين ڪارين اکين، ڪنن ۽ سڱن کي ڇهندو. ان جي ڪلهن تان ٿيندو وڃي ڪونهت تائين پهچندو هو. پنڊو وٽ جي پيٽ تي هٿ ايئن گهمائيندو هو جو ڏسي

هرڪو پيو پنڊي جي ريس ڪندو هو.

”پيار پنڊو ڪري ڄاڻي، ابا.“ وڌڙا هُن جي ساراھ جا اکر ڪنيو ويٺا هوندا هئا، ”وھت ڏسي پيا ڪنن جا ڇت ڪندس ۽ اڪيون چنپيندس!“ هڪ پيري مجيري ڪالوءَ جو هاري ڏيوو پيل پنهنجو بگو ڏاند وٽس ڪاهي آيو، جو ڪُر چير جي پوٽ ڪري منڊو ٿي پيو هو. پنڊي ڪُنن سان ڪارائيس. چئيس: ”تو کي شرم ڪونه آيو جوان حال ۾ هرڻ ۾ جوئيئيس! ڏٺي ڪونه ٿي ته پٽاري جا ڪُر وڌيا پيا آهن، ٿورو ٿاپو آيس ته چير جي پوندا. روزيءَ سان زوري نه ڪبي آهي!“

ڊڳن جا وڏا ڪُر ڏسي پنڊو اصل باھ ٿي ويندو هو. پوءِ ويهي چنپيندو هو: ”ابا، جناور ها هي تڏهن، جڏهن جهنگ ۾ چرندا ها. هاڻ ته تھان جي گھر جا پاڻي آهن. گھر پاڻين سان اهڙو سلوڪ ڪبو آهي ڇا؟“ سڀنيءَ جا ڪنڌ هيٺ جهڪي ويندا هئا. پوءِ هي ويهي چليندو هو ڊڳن جا پير، ۽ بدلي ۾ ڏيندا هيس اُن جي پاڻي. اُهو به گھڻو ڪري فصل تي. پر ايئن به نه هو ته هُو ٻاهر نڪري ۽ سندس گهوڙيءَ جو توڙو ڳسڪلو نه هجي! توڙي جي هڪ پاسي ۾ گهوڙيءَ لاءِ چڻا ته ٻئي ۾ ڪُر چلارو اُن، جو هڪ طرف ٻچن جي روزي هيس، ته ٻئي طرف وڪڻي روزمره جون ضروري شيون وٺندو هو. ايئن ئي زندگيءَ جو گاڏو پيو گھلبو هوس.

اڄ جڏهن نئين ناد لاءِ راڻو پيرائي وارن پاران عقيتي لاءِ ذبح ڪيل لاڙي ڏاند جي منڍي کڻي آيو ته احمد، پٽ تي انڪري به ناراض ٿيو جو هُن ڪڏهن به سندس ڪم ۾ هٿ نه وٺايو هو. نه ته هُو ناد ٺاهڻ سکيو هو ۽ نه ئي پير چلڻ. احمد کي پنهنجو ورثو پٽ ڏانهن منتقل نه ٿيڻ جو ڏاڍو ڏک هو. جيتوڻيڪ ٽريڪٽر احمد جي روزيءَ مٿان لت ڏيئي ڇڏي هئي، پر پوءِ به هُن همت نه هاري هئي. هو هاڻ شهر وڃي گهوڙن جا سنب چلڻ لڳو هو. اتان نقد پئسا ملي ويندا هيس، جنهن سان پنهنجي ڪٽنب جي ڪفالت ڪرڻ ۾ ڪي قدر آساني ٿي پئي هيس. اڄ هُن کي پهريون ڀيرو پٽ کان ڪريه آئي هئي. ”هڪڙو پٽ هوم“ پنڊو اندران آري کڻي اچي جڏهن منڍيءَ مٿان

وينو ته سوچڻ لڳو "اُهو به ڪڏهن نڪتو. نه مردن وارا ڪم سڪيائين نه عورتن وارا. سڄو ڏينهن وتي تئارا ڏيندو."

احمد آري هلائي سڱ منڍيءَ کان ڌار ڪري ڇڏيا.

"واهه جو ڍڳو هو!" هن دل ئي دل ۾ چيو "جڏهن هرن ۾ هلندو هو ته پاسي واري کي گهليندو ايندو هو، ۽ جي گاڏيءَ ۾ جوڻيو هوس ته ٿونگار ميلن ۾ پئي ٻڏي هيس. ڍڳو نه هوشينهن هوشينهن. گهر ۾ ٻڌيو بيٺو هوندو هو ته به هڪڙو ئي ڪنڌار پڙ جي سونهن هوندو هو. بلي بلي! منهنجي پٽ ۾ ته هڪڙو به ارڪان اهڙو ڪونه ٿيو. نه ٻاهر ڪيڙ جهڙو نه گهر جي ورونهن!"

احمد سڱ وڌي منڍي ڪلي، وڌ ٽڪ ڪري، گوشت وڌو هڪ وڏي تالهه ۾. اڪيون، ڪن ۽ ڪجهه هڏا، جن کي گوشت اڃا به چنبڙيو پيو هو. رت جي ڌپ تي گڏ ٿيل ڪتن ڏانهن اڇلائيندو ويو. جڏهن سڀني ڪمن مان فارغ ٿيو ته، هڪ نظر گهر جي اڱڻ تي وڌائين. جوڻس ۽ وڏي ڌيءَ نظر نه آيس. پر وڏيءَ کان ننڍي اٺن سالن جي مومل ڀائي ۾ مال جي متراڪن مٿان ٻاهر پئي ڇڏي.

سڏ ڪيائينس: "امان، مومل! بابا، گوشت کڻي هل!"

"ها، بابا." پريان جواب آيو.

احمد گوشت وارو تالهه کڻي ڀرسان اڏيل ٿانون واري پيهيءَ تي رکي ڇڏيو ۽ پاڻ نلڪي ڏانهن روانو ٿي ويو. هٿ منهن ڏوئي، تڙ ڪري صاف سترو ٿي، جڏهن گهر جي آڳر تي پهتو ته هڪ ڀيرو وري مومل کي سڏ ڪري اندران پيتيءَ مان ڪپڙا کڻي اچڻ لاءِ چيائين. هوءَ آئي ۽ اچي ڪپڙا ڪٽ تي رکيائين. احمد ڪانچ جي ابداليءَ مان اڳت ڪڍي چلهه تي پيل لئيءَ جي ٻارڻ مان ڪاٺي پڇي، ڪانچ ۾ اڳت وجهڻ لڳو.

جهت دير بعد ڪپڙا پائي، پٽڪو ٻڌي مڇن کي تيل جو مک ڏيئي ڏاڍا ڏنائين وٽ، ۽ پوءِ ويڙهي سيڙهي کين لڪيائين ڦيڙهه اندر. ان بعد ناد ڪڇ ۾ ڪري، ڪر چلڻي، پڪڙ، ڪريچڻي، ڪئنيچي، ڪوڪا، چاڪو ۽ ٻيو سامان ڪپڙي جي ڳوڙيءَ ۾ وجهي، هو گهوڙيءَ ڏانهن وڌيو. آهري تان

گهوڙي چوڙي ورايائين لغام پوءِ ته چوهو ٿي هليو شهر ڏانهن.

شهر جي ٽانگي وارن سان احمد جي ٻن سالن کان دوستي هئي. اها دوستي تڏهن ٿي هئي، جڏهن تر ٻن سالن کانسواءِ ڍڳو ڏني نه ٿي ليو. ڪي آڱرين تي ڳڻڻ جيترا جوڙا وڃي بچيا هئا. ڪو زمانو هو جو احمد ٻئي نئن ڏينهن پيو ڳوٺ ڳوٺ جو چڪر ڪندو هو. هر چڪر ۾ هڪ يا ٻن ڍڳن جا ڪُر چلي گهر موٽي ايندو هو. ٻه سال اڳ جڏهن شهر منهن ڪيائين ته ڳوٺ ڳوٺ ٽريڪٽر اچڻ ڪري هاري ڍڳن مان هٿ ڪڍي چڪا هئا. لڳاتار ٻه مهينا هٿ هٿ تي ڏيئي وينو رهيو. پوءِ هڪ ڏينهن جڏهن ڪرستانن جي ڳوٺ مان ڪو گهوڙي جي سنبن چلڻ لاءِ وٺي ويس ته هن کي خيال آيو شهر وڃي ڇو نه گهوڙن جا سنب چلجن ۽ نالون لڳائجن. ان ڏينهن کانپوءِ ڪو ٽيون ڏينهن نه ٿيو هو ٻئي ڏينهن ئي شهر جي مکيه ٽانگي استان تي پهتو هو. جتي ماني عيسائي کيس نالون هڻڻ جو ڪم وٺي ڏنو هو. نالون ته هو اڳ ۾ ئي ڪرستانن جي ڳوٺ جي ٽانگن ۾ جوڙيل گهوڙن کي لڳائيندو رهندو هو. انڪري ان ڏنڌي ۾ کيس ڪا ڏکيائي نه ٿي هئي. هو سنبن کي ڏاڍي سليقي ۽ خيال سان چليندو هو ۽ ٻين کان پنج روپيه گهٽ وٺندو هو. تنهنڪري هن جلد ئي اتي پنهنجا دوست ۽ گراهڪ ٺاهي ورتا هئا. ٻيو ته هن جون مڇون ٽانگي وارن، توڙي اتي گڏ ٿيندڙ سوارين ۽ استان تي بيٺل ريڙهين وارن، دڪاندارن ۽ گراهڪن جي نگاهن جو مرڪز هونديون هيون. انڪري اتي هن کي مفت ۾ چانهه پيارڻ، مانيءَ ڪارائڻ ۽ ڪچهري ڪرڻ وارا بنا ڪنهن محنت ڪرڻ جي ملي ويا هئا.

ڪوچوانن مان مانون عيسائي، دوسو مري، سونو کوسو، فقير محمد هن جا ڀڳت يار هئا. ٻه سال ٿي ويا هئا، هنن جي ياري ۽ ٽانگي سواريءَ ۾ فرق نه آيو هو. هونءَ ته احمد شهر ستين ستين ڏينهن پيو ويندو هو. پر هن پيري گهڻا پارا پوڻ ڪري هن جي گهوڙي بيمار ٿي پئي هئي. لڳاتار پندرهن ڏينهن تائين هو ان جو علاج ڪندو رهيو هو. انڪري هيءُ چڪر هن لاءِ تمام گهڻي اهميت وارو هو. رستي تي به سوچيندو پئي ويو ته جي گراهڪ

گهڻا لڳا ته هو فقيري وٽ ترسي پوندو ۽ رات دير تائين پيو گهوڙن جا سنب چليندو ۽ نالون لڳائيندو.

ڪلاڪ جي گهوڙي سواري کانپوءِ هوشهر پهتو. مين استان پهچي، هو گهوڙيءَ کي سامهون آري واري مشين اڳيان ڏير لڳل ڪاٺ مان هڪ سان ٻڏي اچي استان جي مکيه هوٽلڙي تي ويٺو. دلبر، جو هوٽل جو مالڪ به هو، ته چانهه ڪاڙهڻ وارو به، ڏاڍي گرم جوشيءَ مان ڪيڪاريس. هن وڏي وڃي ڪيس پاڪر پاتو.

”يار ڪٿي آهين؟“ دلبر چيس.

”اتي ئي — ڳوٺ.“ ٻنڌي ورائيو ”گهوڙي بيمار ٿي پئي هئي، پئي علاج ڪيومانس.“

”هاڻ ڪيئن آ؟“

”خوش آ.“

احمد چانهه جو چئي هيڏانهن هوڏانهن لڙڻا هڻڻ لڳو. هن کي لڳو ته استان ۾ ڪا تبديلي آئي آهي، جا هن جي اکين ۾ سجايل پراڻي نقشي کان ٻنهي مختلف آهي. اڳي جتي تانگا قطار ڪري بيهندا هئا، اُتي هاڻ ڪپڙي جون ريڙهيون لڳائڻ وارا اچي بيٺا هئا. روڊ جي هن ۾ جتي هن گهوڙي ٻڏي هئي، به نانگي وارا بيٺا هئا، جيڪي ڪرستانن جي ڳوٺ لاءِ سواريءَ جي انتظار ۾ هئا. هن ۾، جتي ريڙهين وارا بيٺا هئا، اتي شهر جي سواريءَ لاءِ تانگا بيهندا هئا. احمد کي لڳو جو ته استان منجھي ويو هجي!

”يار دلبر، مون وارا سنگتي نظر نه پيا اچن؟“

”الاءِ“ دلبر ورائيو ”مانون ته اتي پريان بيٺو هو باقي ٻين ته تانگا

ئي ڪپائي ڇڏيا آهن.“

”ڪپائي ڇڏيا آهن! چو؟“ ٻنڌي کي حيرت وٺي ويئي.

”سواري لڳن ڪونه پئي، سورڪشا وٺي ڇڏيئون!“

”رڪشا؟“ احمد دل ۾ سوچيو ”رڪشا — ها — ها هي تي ٿيئي

سواري چنچي.“ هن کي چنگچي چوڻ نه پئي آيو. احمد کي خبر هئي ته

رڪشا شهر ۾ هلن پيا، پر اها ڄاڻ نه هيس ته رڪشا تانگن جي جاءِ والاريندا. هو گهري سوچ ۾ پئجي ويو. چانهه سندس سامهون پئي رهي. ڪٿان کان مانهن به رلندو ڦرندو آيو. احمد کي ڏٺائين ته جيءَ پيو. ”آ..... پنڊا، ڪهڙا حال آهن؟“ هن وڏي احمد کي پاڪر پاتو ۽ چابڪ هن جي هٿن مان ڪري پيو.

”حال ته ڀلا آهن، پر هي پاڻ وارا سنگتي ڪيڏانهن ويا؟“
 ”سنگتي رڪشا پيا هلائين. توکي ناهن مليا؟“
 پنڊو ٿورو ٿورو پريشان ٿيڻ لڳو.

”نه، مون سان ته ناهن مليا. مان ته اجهر هينئر آيو آهيان.“
 ”چانهه پي، ٿڌي ٿي وينديءَ“ مانهن هن جي سامهون چانهه جو ڪوپ ڏنو ته چيائينس، ”ايندا آهن هتي. خوش خبر عافيت ڪري موٽي ويندا آهن.“
 ”يار آئون به تانگو وڪڻي رڪشا ٿو وٺان.“ مانهن ٿورو رڪي جڏهن اهو چيو ته احمد کي اهڙو ته گهٽو آيو جو چانهه ڪن مان توتاريون ڪري وهڻ لڳس.

”ڇا ٿيو احمد؟“ مانهن پريشاني وڃان پڇيس. پوءِ جڏهن نجهائي سندس منهن ۾ ڏٺائين ته هن جي اکين ۾ پاڻي هو ۽ وات مان گِگ پئي وهيس. پنڊي جي اڌ چانهه گهٽو ايندي ئي هارجي وئي هئي.
 ”ڪجهه به ناهي، يار. توڳالهه ئي اهڙي ڪئي.“

اهو به سنو ٿيو جو احمد چانهن ٿڌي ڪري پئي پيئي، نه ته اڄ سندس ڪنڪ جو خيڙ نه هو. ڪنڪ ۽ واڇن وٽان چانهن جا نشان مٽائڻ لاءِ هو اتان اٿيو ۽ وڃي پاڻيءَ جو ڇنڊو منهن تي هنيائين. پوءِ موٽي آيو ته مانهن کان پڇيائين، ”تون تانگو ڇو ٿو وڪڻين؟“

مانهن چيس، ”اڌ ڳوٺ وارن تانگا ڪپائي چنگچيون وٺي ڇڏيون آهن. هلڻ ۾ به تيز آهن ته چڪر به جامر ٿا لڳن. ڪمائين به مون کان گهڻو ٿا. سواري به هاڻي تانگي تي نه ٿي ويهي.“

احمد کي لڳو هن جو هڪ هڪ لفظ بڙجي بنجي هن جي اندر

پرلهي رهيو هو.

”ته هاڻ سواڙي تانگن تي نه ٿي ويهي؟“ احمد کي الائي ڇا ٿيو جو اتاولو ٿي پڇيائين.

”جتي چار چڪر ڳوٺ جا هڻندو هوس، اُتي هاڻ هڪڙو ٿو لڳي. بڪ ته ڪونهي مرڻو يار!“

مانون جي چانهه آئي، هو به چانهه پيئڻ لڳو. احمد خاموشيءَ ۾ الائي ڇا ڇا سوچيندو رهيو. پوءِ لڏو هڻي پنهنجي گهوڙيءَ ڏانهن ڏنائين. نه هورا هيس نه ڪورا، نه لڏتا ٿي هنيائين نه هٽڪارا! اڄ هُن جي گهوڙي به خاموش هئي. احمد جيئن هو به ڪجهه سوچي رهي هئي. ڪٿي احمد هن کي وڪڻي ته نه ڇڏيندو؟ گهوڙي ڇا سوچيندي، گگدام ويڇاري هن کي ڪهڙي خبر ته احمد هن لاءِ ڇڻا ڪيڏي نه مشڪل سان گڏ ڪندو هو!

ويني ويني احمد گهڻو ڪجهه پروڙي ورتو.

هُن جي يارن رکشا پئي هلايا. ڪن تانگا ڪپائڻ لاءِ پئي سوچيو ۽ جيڪي به ٿي بيٺا هئا. تن احمد کي ڪيڪاريو به ڪين. صورتحال اهڙي ٿي ويئي، جو احمد اُتان اٿيو. مانون کان موڪلائي، دلبر کي پاڪر پائي، اکين ۾ ڳوڙها لڪائي اچي گهوڙيءَ تي چڙهيو. گهوڙيءَ جي لغام چڪي ڪيائينس واءِ دينهن! ڳوٺ ويڇڻ کان اڳ هو ڪرستانن جي ڳوٺ لٿو جتي سندس استقبال لاءِ رکشا اڳ ۾ ئي بيٺا هئا. هن ڪنهن ڏانهن به ڪونه ڏٺو. گهوڙيءَ کي هڪ پٿر سان ٻڌي، چڪيائين حجم ڏي حجم نٿو ماڻهو ڏسي حيران ٿي ويو. ويتر جو مڇن تي نظر پيس ته عجيب تجسس مان ڏانهس ڏسڻ لڳو. احمد مڇون پٽڪي جي ور مان ڪڍي پنهنجي سيني تي لتڪائي ڇڏيون. پوءِ جڏهن آرسِي ۾ ڏنائين ته پاڻ کي به نه ٿي وڻيو.

هري هري ڪري وار ٺهرائڻ واري ڪرسيءَ تي چڙهي وينو. پٺيان حجم کي ادب ۾ الف جيئن ڪڙو ٿي بيٺل ڏنائين ته مڇن جي هڪ پاسي کي هٿ ۾ جهلي کيس ويڇڻ جو اشارو ڪيائين. حجم پريشان ٿي ويو. ”سائين خير ته آهي؟“ هن پڇيس.

”مڙئي خير آهي.“ احمد چيس، ”جلدي ڪر، مونکي اڳتي وڃڻو آهي.“
 حجم ڪئينچي کڻي جڏهن سندس مڃن تي رکي ته اوچتو هن
 جي نظر احمد جي ڪچ ۾ لٽڪيل ناد تي پيئي.
 ”هي ڇا ڪنيو اٿئي، سائين!“

”زناورن جون نشانيون آهن. يار. وڏڙن کان مليون آهن.“

هن وڏڙا ايئن چيو ڇڻ ته هن جا سڀ جانور مري ويا هجن.
 احمد مڃون چندائي آرسيءَ ۾ ڏٺو. پاڻ کي ڏسي هن کي ايترو ئي
 شرم آيو جيترو ڪنهن کي پهريون ڀيرو مڃون ڪوڙائڻ تي ايندو آهي.
 نائيءَ کي پيسا ڏيئي، چڪيائين گهر ڏانهن. جيئن ئي گهر پهتو ته گهوڙيءَ
 کي کليو ڇڏي گهر جا تانوَ ڦلورڻ لڳو. مومل جيئن ئي پٽس جي ڇانگيل
 مڃن ڏي ڏٺو ته هو ڊوڙ پائي پنهنجي وڏي پيٽ صابل کي سڏي آئي، جنهن
 ويني سندن ماسيءَ جي گهر مائين سان گڏ سيپ سبيو.

ٿوري دير ۾ مومل، صابل ۽ جوڻس سندس سامهون بيٺيون هيون.
 ٻارڙيون ته پيءُ جي منهن ڏانهن ڏسي ڏسي پئي کليون، پر ماڃس ڳولي،
 جيڪو مڃ هن مڃايو هو تنهن کان جوڻس ڊڄي وئي هئي.
 ”مٺا، ڇا ٿو ڪرين؟“

”ڪجهه ڪونه ٿو ڪريان. تون پريشان نه ٿي.“

هو ڪاٺيون ڀڄندو باهه ۾ وجهندو پئي ويو. ڪنهن مهل ناد ڪڍي
 اڇلايائين باهه ۾. جوڻس لوهه ڪري ڪڍڻ جي ڪوشش ڪئي. پر هن
 ٻانهن کان جهلي ورتس.

”سٽڙ ڏينس!“ احمد جي اکين ۾ آلا هئا، ”هاڻ جڏهن ڪمائي نه ٿو ته
 گهر ۾ رکڻ مان ڪهڙو فائدو؟ ڪهڙو فائدو ان شيءِ مان جو ڪمائي نه هجي.
 هڏ حرام، بيڪار مُردن جيئن! ۽ تو وارو هو چورو...“ احمد جي اکين مان
 پاڻي ٽمڻ لڳو: ”هڏ حرام - چوانس پيو ته ڪجهه سڪ. ڪو ڪم ڪر. خبر
 ٿئي ته ڇا پيو چوي...؟ چئي پيو ته بابو جيئرو آ، ڇو ڪمايان...! سڏينس، هاڻ
 سڏينس. چئينس ته اچي اکين سان ڏسي. پٽس کي موت اچي چڪو آهي.“

ناد سڙي رک ٿي چڪو. هو هُڳ تان هلي اچي ڪٽ تي ڪريو. پتڪو لاهي ڪيائين سيرانديءَ هيٺيان ۽ ڍري پيو. جوڻس ۽ وڏي ڌيءَ پريشانِيءَ منجهان روئڻ لڳيون. ننڍڙي مومل به پريشان ٿي ويئي ته آخر گهر ڀاتين کي ٿيو ڇاهي، جو سڀ پيا روئن؟ هوءَ هلڪڙا هلڪڙا قدم کڻندي پڻس وٽ پهتي. پنهنجو معصوم ننڍڙو هٿ ڪڍي هُن جي وڏيل مُچن تي رکيائين، جيڪي هُن کي عجيب ۽ پراسرار پئي لڳيون. احمد جيئن ئي مومل جي آڱرين جي ڇههءَ کي محسوس ڪيو ته هڪدم اُٿي ڪڍي سيني سان لٽائينس. مومل جي منهن ۾ تڪيندي بس ايترو چيائين، ”امان، تون هلي ڪيڏ. الله پلي ڪندو. بابنهن کي ڪجهه به ناهي ٿيو. بس هُن پاڻ کي تبديل ڪرڻ ۾ ڪجهه دير ڪري ڇڏي آهي. هي انهيءَ ڪوتاهيءَ جا لُڙڪ آهن، امان، اُن دير جا، ٻيو ڪجهه به ناهي. مالڪ پلي ڪندو!“

ايئن چئي هو وري ڪٽ تي ڍري پيو.

فوجيءَ جي ڌاڙهيءَ ۾ ڪڪ ڪئين ڦاٿو؟

ڇهه سال اڳ مارل جي شادي سنڌ جي بئراجي علائقي، ڏوري مراد جي هڪ ڏورانهين ڳوٺڙي ڏکيرا جي هڪ فوجيءَ سان ٿي. سالياني موڪل جي شاديءَ وارن ٻن مهينن ٿي کيس پري ڇڏيو هو. جڏهن سپاهي پنهنجي پلٽون ڏانهن موٽ پئي کاڌي تڏهن هن جي نئين نوڪلي ڪنوار جي هڪ هڪ عضوي ۾ تبديليءَ جا نت نوان گئونچ پئي ٿيا. تن جوان ڀائرن واري گڏيل خاندان ۾ هوءَ سڀ کان وڏي ولي عهد سان پرڻي هئي. باقي ٻن ننڍن ولي عهدن پٺيءَ جو اٿاسٽو ٿي سنڀاليو. مڙس جون ٻه ننڍڙيون پيمرون اڃا اٿساميل هيون، ۽ سندن مڙهي پيءُ به وڃي هاڻ ڪت جهلي هئي. ماءُ به حال حيات هيئن. پر سندن ڀائر اهڙا ته سست ۽ ٽوٽي نڪتا، جو نه ڪو ڪم ڪن ۽ نه وري گهر مان ٻاهر نڪرن. سڄي خاندان جي ڪپڙن ڌوئڻ کان ويندي ڪڪ ڪاني، گاهه پٺي ۽ ماني پاڻيءَ جو بندوبست هن اڪيلي نار تي. واه، نار جي زندگيءَ به ڇا آهي!

ماله سان ٻٽل لوڻيون ڪڏهن پاڻيءَ بنا نه موٽايائين. قدرتي چشمي جيئن هن نينگريءَ جي هر هٿ مني. هر ڪو پيو ساراهه جا ڍڪ پريس. ڀلا هوءَ ڪري به ڇا؟ سڄي واڙ جي اڪيلي ڌاڙا ڪار ٻوٽيءَ کان دنبي تائين هر ڪنهن جي وات ۾ گرڻهه وجهڻو هوس. اهو ئي سندس مڙس جو پهريون ۽ آخري سبق هوس.

هن جي مصيبتن ۾ واڌارو ٿڌن آيو جڏهن سندس سهري لاڏاڻو ڪيو. هاڻ گهر جو ڌڻي وڏو ڏير. گهر کان ٻاهر گاهه جي پٺاڪ ڪرڻ وڃي ته به ڏير گڏ، جي پاڻي ڀرڻ وڃي ته به اڳيان. جي جهنگ جي خيال سان

نڪري ته به ويٺو آهي گهٽي وٽ. چئي:

”رئون اڪيليون نه ڇڏجن. متان ٿڌي نه وڃن!“

سس جو لهڻ پنهنجي پُٽ ڏانهن، ۽ هوڻ سڄو ڏينهن پهري هيٺ نيٺ ته ڪوٽ جا ڪينگر ڀڳا. مائي ته ڪونه ڀڳي پر مڙدمٽيءَ جو رانديڪو ڀڄي وڌو. گاهه لڻندي پري پنيءَ ۾ ڏير وڃي ڪيس ڪانبي سميت قابو ڪيو. گهٽي چڪ ڇڪان کان پوءِ ويڄاري ڪٽي هٿيار ڦٽا ڪيا. گڏهه پرباش ٿي وڃي ڪسيءَ ۾ ڪريو. سنڌ سنڌ ڪُلي پيس. فتح تي ڏند ٽيڙي هيٺ لڳو. ساڳي پري هُن جي مٿي تي، ۽ هيءُ اڳيان. روز گهر کان پني ۽ پنيءَ کان گهر. وٽ وٽان، دس دسان، رڙيون، هيٺيون ۽ ساڳيا پيچرا.

ڳوٺ ۾ ڳالهيون هُڙ لڳيون. ويجهن ماڻهن اعتراض واريو. ”گنهوڙ ڪي پاڇائيءَ سان گڏ وڻن ۾ وڃي گاهه وڍرائي اچڻ سونهي نه ٿو.“ فوجيءَ جي سوٽ هُن جي سس کي چيو. سس به هُئي باهه جي ٺهيل. پيڙ ٿي همراهه ٿي وري:

”ڀلا، تنهنجي ته.... جي زبان مان ڪا ڳالهه ڪڍيئي ته رت ڪتاب نه چٽيندو!“

مارا ڇا ته اٿئي هُئي زائمان جي! نه ڳالهه گنهوڙ تائين پهتي نه وري، گنهوڙ جي پاڇائي تائين. وقت جو گاڏو رينگندو رهيو.

هُن مڙس جي غير موجودگيءَ ۾ پنجون ٻار جڻيو. اڳين ٻارن جيئن هن پيري به سڄي لڏي جو ڪم سندس ماءُ اچي ڪيو. ماضيءَ جيئن هن جي ڏير وڏي بيچينيءَ سان هن جي چاڪ ٿيڻ جو انتظار پئي ڪيو. پر هن پيري هن پنهنجي اندر ۾ ويٺل روايتي عورت کي گهٽي ڏيڻ جي هڪ ڪوشش ضرور ڪئي.

موقعو تازي پنهنجي ماءُ سان وڏي ڏير جي غير واجبي سلوڪ جي شڪايت ڪيائين. ڌيءَ کي طلاق جي ڊپ ۽ ڀائرن ۾ ڏيڙ جي خسري ئي سامهون رکي. هُن به صلاح ڏنس ته ”آمان، پٽڪ به ٻاهر نه ڪيا! جيئن پيو گاڏو هلي تيئن پسي گيڙ. نه ته ڪجهه به نه رهندو. پئي خاندان ڇڏيو.“

چيهون ٿي ويندا. مڙد ماڻهو گهيتي آچار وڙهي وڙهي زمين ۾ گهڙي ويندو پر عورت جو ٽڪو پراڻي ڪنڊي جيئن پيو سندس ماس ۾ چيندو. نياڻيءَ جي ڪهڙي زبان، امان، سامانڻ کان پوءِ جي وڏي ڇڏجيس ته به سندس زندگيءَ ۾ ڪو فرق نه ايندو!

تحفظ جو اهو ليڪو به لتاڙجي ويو. ڏير هُن جو مڙس بنجي ويهي رهيو. ماني به سندس هٿ جي ڪاٺي، ڪپڙا به ڪانئس ڌوئرائي ۽ چانهه به هُن جي هٿ جي ٺهيل پيئي. اهي سڀ ڳالهيون ڳوٺ ۾ پئي هليون، پر ڪير ڪنهن جي وچ ۾ اچي! اهڙي نموني هوءَ به پلجي وئي ته ڪو پيو به آهي، جو سندس مڙس آهي!

ٻن سالن کانپوءِ فوجي رٽل بهار جيئن نمودار ٿيو. زالهنس کي ايئن پيو پاسي ڄڻ ته هوءَ ڪنهن اجنبيءَ سان ستي پئي آهي. هر وقت ننڊ ۾ ڄڻ ته ڪنهن ڊگهي جنگ تان موٽيو هجي. صبح جو اُٿي ته يارن دوستن ڏانهن هليو وڃي. پگهار ته هونءَ به ڪڙو هوس، سو ويهي وقت ڇو وڃائي! گهر پيو ويهي ته جوڻس جي ڪا نه ڪا ڳالهه بت مان ٻاهر ڪڍيو ڇڏيس. سو "جوڳي رمندا پلا" مصداق پيو جهر جهنگ ماڀي. رات دير سان گهر موٽي: نه ٻارن جي خبر، نه تارن جي. اچيو اڪيون پوريو ڇڏي.

نيٺ روئي کيس چئي ڏنائين. هن به دير ڪانه ڪيس. لاهي پادر بيهي ويس. ويڙهو گڏ ٿي ويو. گنهرو وچ ۾ پئي معاملو ناريو.

"سمجهائينس! بندوق هڪ رکندو سانس. ڳالهائي ڪيئن ٿي؟" ميل ماري ايندڙ ڪميت جيئن پيو رڳو سهڪي.

"ابا، مارينس ته نه، پاڙو ڇا چوندا؟" فوجيءَ جي ماءُ کي به پاڙي جو فڪر هو. پاڙو ڇا چوندا؟ پاڙي ته اڳ ۾ ئي رڙيون پئي ڪيون. پر سندن ڪن بند هئا. فوجي ماڻهوءَ کي سدائين دشمن جو خطرو سو جي گهر ۾ دشمن ويٺو هجي، تنهن کي ڪيئن ٿي برداشت ڪري سگهيو.

"ادا، تون ڇڏ. مان پاڻهي ئي سنڀالي وٺندس. ڀاڄائيءَ کي به تي ڏوڪڙ ڏيو ويندو ڪر." گنهرو پاڻ کي ٿڌو ڪندي ڄڻ ته پهو رکندي

چيس، ”گهڻن ٻارن جي ڪري دماغ ڪم ڇڏي ويو اٿس. تون دل ۾ نه ڪر.“
زال جي ڪر ڪر. پاڙي جي ماڻهن جو ڪائنس چڪجي هلا، ۽
ڪم کان واندڪائي سبب، فوجيءَ جي ڪنهن به ڳالهه ۾ دل به نه ٿي لڳي.
موڪلون اڌ ۾ ڇڏي هليو ويو. پيسا وري به گنهوڙ جي هٿ ۾ ڏيئي ويو. چئي:
”ن آهي، اُن تي ڪهڙو پروسو؟“

پروسو اصل ۾ هن کي پاڻ تي به ڪونه هو. هو چپ چاپ ڪري هليو
ويو. مهينن کان پوءِ واري خاموشي موٽي آئي. وونٽن ۾ بينل ڪنڊو پڙن ۾ ڪنڊ
به پرجي آئي. ڏٺين جو چونڊو شروع ٿيو ته فوجيءَ جي وونٽن ۾ پاڙي وارين
عورتن جا ڏنڊ لڳي ويا. پاڙي وارين سان ڪوڙ ڪٽيندي، سور سليندي، هُن
جي لڱن ۾ هڪ لطيف احساس پوکجي ويندو هو. رونبا، چونڊا، لابارا، هن لاءِ
ڄڻ ته راحت جا ڏنڊ بنجي ايندا هئا. اهاڻي ته هُن جي وندر هئي ۽ اهاڻي
سندس سرهاڻي. هن جون باقي خوشيون انب جي شاخ جيئن ڇڻي ماڻهن جي
نظر ٿي ويون، ۽ ڪجهه ڪچيون ئي ڪومائجي ويون.

هُن سور سليندي مائين کي ٻڌايو پئي ته ڪيئن نه هُن اڪيليءَ
کي سڄي ڪٽنب جا ڪم ڪار ڪرڻا ٿا پون! مٿس ٻاهر ۽ هن جون ڪ
خالي. ٻانهون پُسيون، پير اگهاڙا، ڄڻ ته سؤ ورهين جي سؤ هيس، جا ختم
ٿي نه ٿي ٿي.

”پوءِ، انڌي، رک نه ٿي ڪرين؟“ هڪڙي زائفان خبر هوندي به ڇيڙڻ

چاهيس.

”اڙي، ڪو ويلو وقت هجي ته رک ڪيان!“

چوڻ ٿي چاهيائين ته هڪڙو هجي ته رک ڪيان، پر لفظن کي
مروڙي ويلي وقت تي وڃي بيهاريائين. ڳوٺ جي ننڍي وڏي کي خبر هئي ته
سندن گهر ۾ ڪهڙو لقاءِ پيو هلي. هُن کي ورجائڻ جي ضرورت ڪانه هئي.
سيپٽمبر ڇڙهي اچي آڪٽوبر کي لڳو هو. سامونڊي هوائن جي
شه تي سنڌ ڇڙهي ايندڙ ڪڪر گرجي، وسي، ختم ٿي چڪا هئا. واڻين
وونٽن جا پئسا به مجيرين کي چڪتو ڪري ڇڏيا. فوجي به موڪل ڪري

وري موٽي آيو. جيتوڻيڪ دستور خلاف موٽيو هو پر جوڻس خوش ٿي ته پيسي پائيءَ واري تائيم تي موٽي آيو آهي، من ٻارن کي ڪپڙا وٺي ڏئي، ڪا چپل، ڪورانديڪو: ڪتابن جي دنيا کان ته هو ڪوهين ڏور هئا. ٻارن کي شهر وٺي، ويڃڻ، وار ٺهرائڻ، آگر ۾ آگر ڏيئي ڳاٽ اوچو ڪري هلڻ وارو دؤر اڃا وٽن آيو ٿي نه هو.

ٻه ڏينهن مس گذريا، جوڻس چيس، ”پيءُ کان حساب ڪتاب وٺ ته ٻارن لاءِ ڪجهه وٺون. نوران به پتي وڌي ٿئي. هُن لاءِ به ڪا ليٽر گڏ ڪيون. ماڻهو ڇا چوندا؟“

”ماڻهن کي جيڪو پئڻو هجي پتي وڃن! تنهنجي چوٽ تي پيءُ کان حساب ڪونه وٺندس.“ فوجيءَ جي پنڌ وري پڇي پيئي.

”پلا، ٻارن جا وار ته ٺهرائي اڃا اٿندي ويهندي پيا سندن اکيون ڪين!“
 فوجي ڪوبه جواب ڪونه ڏنس. پر پوءِ هڪدم سڏيائين سڀنيءَ کي. اٺن سالن جو اشو، ڇهن سالن جو تاجو ۽ پنجن جو شيرو، هُن جي نرينه موڙي هئي. ڳولي ڪين حجر وٺ وٺي ويو. شهر نه، پر واهه جي موريءَ تي نه جي وٺ هيٺيان ويٺل جهوني الهه وسائي وٺ، جنهن جي اکين اڳيان پلي هو جوان ٿيو هو.

پوڙهي الهه وسائي چانهه گهرائي. فوجي پاڻ به پيتي ۽ ٻارن کي به پيارائين. هو ڏاڍو خوش ٿيو. ڪي سال ٿيا هئا جو الهه وسائي وٺ آيو هو. پوءِ اڃانڪ فوجي فرمائش ڪيس وار لاهڻ جي. فوجيءَ جا وار ڪيڏا هوندا، هرڪو اندازو ڪري سگهي ٿو. بڊي جي چئن جي منهن موڙڻ جي باوجود، هُن پاڪيءَ جي فرمائش ڪئي. الهه وسائي به دير ڪانه ڪيس. همراھ کي اصل پگشڻ ناهي ڇڏيائين. ساندهه ست سال برفاني علائقن ۾ بيٺو ٿي ڏيندي ڳورو پٺاڻ ٿي آيو هو. ڪشميري صوفن جي رنگ جيئن ڳلن ۽ ڀاڙين وٽان سدائين پيورت ٿيڻ جو گمان ٿيندو هوس.

”ڏاڍو رت ٿئي، فوجي! ڇا تو کائين؟“ ڪياڙيءَ تان وار چنڊڻ مهل

الهه وسائي سندس ڪنڌ تي نظر ڪپائيندي سوال ڪيس.

”مفت جي ماني، ماما. حلال جي ماني تررت ڪونه ٿي وڌائي!“

”سچ ٿو چئين. بيرڪن ۾ ويهي سڄي ويو آهين. ڀلو ڀلوا!“

فوجي ساڻس وڌيڪ وڇڙ نه ٿي گهريو. ننڍڙن جا وار ڪٽائي،

ڪانئس موڪلائي، ٻارڙن کي سائيڪل تي ويهاري، لانگ واري، ٿيوراهي. ٻه

ننڍڙا اڳيان ڏنڊي تي ۽ اشو پويان ڪيريهل تي. همراھ واءُ مينهن تي گهر

موتيو. جيئن گهر پهتو، جوڻس سندس پاڪي ڪنيل مٿو ڏسي هڪ لڳي

سوچ ۾ پئجي ويئي. پر جيئن جيئن ٿي ٻارڙن پيءُ ڏي ڏٺو، تيئن تيئن ٿي ڪل

چٽن. پهريون ڀيرو ٻار پيءُ کي ڏسي ايترو ڪليا هئا. ايئن ٿي لڳو ڄڻ صدين

ڪانپوءِ سندن گهر ۾ خوشي موتي هئي.

چند گھڙيون هو آڳر تي بيٺو رهيو. ٻاهريان گهٽيءَ وٽ ڪنهن سڌ

ڪيس. پيشانيءَ تي هٿ ڏيئي، اُس ڇاٽيندي، جڏهن ڏانهس ڏٺائين ته

سندس سوٽ هوش محمد ڪيس سڌي رهيو هو. هُن هڪ نظر، ڪم ۾

مصروف پنهنجي گهر واريءَ تي وڌي، جنهن چلهه جي ٿلهي تي پڪڙيل گند

ميڙي تغاريءَ ۾ پئي وڌو. هُن به رُڪي رُڪي سندس ٺوڙهه ڏانهن ڏسي ٿي

ورتو. پر ڪيس لڪا نه ٿي ڏٺائين ته ڪو هُن کي سندس پاڪي ڏيارڻ تي

تعجب ٿيو آهي. هو گهٽيءَ ڏانهن مٽريو ته هوش محمد ڪافي اڳتي اچي

چڪو هو. ٻئي پاڻ ۾ مليا. هوشو چيس: ”سادن ڪپڙن ۾ فوجي آيا هئا.

تنهنجو پڇائون پئي.“

”پوءِ، ڪيڏانهن ويا؟“ هو بيچين ٿي ويو.

”الاءِ خدا کي خبر. اسان ٻڌايوسون ته تون شهر ويو آهين.“

”يار. مان رن جي چوٽ تي ٻارن جا وار ٺهرائڻ ويو هوس. ماري وڌئي!“

”چو چو؟ خير ته آهي؟“

”خير ئي آهي. يار. سول ڪمن ۾ آڊر ڪرايو اٿم.“ فوجي اهڙي

انداز ۾ چيو، ڄڻ ته هو پنهنجي پراڻي ڊيوٽيءَ مان تنگ هو. ”اڄڪلهه خبر ته

اٿئي ملڪ جي اترئين علائقن ۾ ڇاپيو وهي واپري ڌرتي نامو بڻيل آهي. پر

اسان جا هٿ ٻڌل آهن.“

اترئين علائقن ۾ ڇا پئي ٿيو تنهن جي ته هوش محمد کي اڳيئي خبر هئي، پر لفظ ”سول ڪمن“ هن جا ڀرون ٿاڻي ڇڏيا.

”سول معنيٰ ”ڇڻيلن وارو کاتو؟“ هوش محمد وري به پڪ ڪرڻ تي چاهي.

”فوج جو عام ۽ خاص ماڻهن بابت معلومات وارو کاتو“ فوجي وضاحت ڪندي چيو.

”اڃا اڃا.“ هوش محمد سڄي ڳالهه سمجهي ويو. ڪانئس موڪلائي ساڳئين پيرين گهر موٽي ويو.

فوجي به جڏهن گهر آيو ته سامهون جوڙ ڪي بيٺل ڏٺائين. هن پاسو ڪري گهر اندر ويڃڻ گهريو پر مارل اڳيان اچي پڇيس، ”ڇا ڳالهه آهي؟ خير ته آهي نه؟“

”خير آهي. هر ڳالهه تون ڪي ٻڌايان ڇا؟“

”ڪهڙي ڳالهه مونکي ٻڌائي ٿي جو طعنو ٿو ڏئين؟“

”وات بند ڪر، ڏيانءِ نه ڏندن واري مڪا!“

”ان ڪانسواءِ توکي اچي به ڇاڻو.“ مارل به سامهون ٿيندي چيس، ”اهو ئي ته توکي سيکاريو اٿن!“

”مونکي مٽڪو پيڇڻ به سيکاريو اٿن... رات پهر ۾ خبر به ڪانه پونديءَ!“ مارل تي ايئن الر ڪري وريو ڇڻ ته هيٺ جو هيٺ ڪندڙ ۾ هٿ وجهندو هجي.

”نه پوءِ دير ڇا جي آ؟“ مارل چيس، ”مٽڪو پيڇي پنهنجي جان نه ٿو آجي ڪرائين؟“

”پڇندس، ضرور پڇندس!“ فوجي به ساڳي رمز ۾ چيس، ”تون بي فڪر ٿي وڃ.“

هو اهو چئي سڌو گهر اندر هليو ويو. هوڏانهن مارل ميٽيل گند کي ڇڏي ڇيڙي اندر پيل ڇڄل ڪٽ تي اچي لپتي پئي. شايد رت جو دورو گهٽ ٿي ويو هوس. هن جا هٿ پير به ٿڌا ٿيڻ لڳا هئا. هن سوچيو جي ڪيس موت

اچي وڃي ته اهڙي جيئڻ کي هوءَ خوشيءَ سان قبول ڪندي ان زندگيءَ کي نه هوءَ جيئڻ سڏي سگهي ٿي، نه وري مرڻ. هن جي جيئڻ ۽ جيءَ وچ ۾ هڪ وحشي جانور اچي ويٺو هو جنهن هن کي جيوت جو ڏونگر ڏورڻ ٿي نه ٿي ڏٺو. وڪ وڪ تي وڃ هڻي هن کي به اڌ ڪري ٿي ڇڏيائين!

”پلي ماري ڇڏي ڪونه ڪڇنديس!“ هن دل ٿي دل ۾ فيصلو ڪري ورتو.

”اڄ رات ئي پورو ڪندوسانس.“ فوجي به فيصلو ڪري گهران ٻاهر نڪتو.

زال کي ڇپرڙي ۾ ستل ڏسي رت کي باهه وٺي ويس. ويجهو وڃي وري چيائينس، ”ڪاتيءَ سان ڪهندوسانءِ!“

مارل ان ڳالهه جو ڪوبه نوٽس نه ورتو. ڇو ته هر پيري هو کيس مارڻ جون ڌمڪيون ڏيندو رهندو هو. هاڻ ته هن جو سڄو وجود مارل لاءِ ڌمڪي بنجي ويو هو. انڪري رات جو جڏهن هوءَ ٻارن سان گڏ ستي ته هن کي سڄي ننڊ نه ٿي آئي. ڏهه ڏهه، ويهه ويهه منتن جي وقفن کانپوءِ جهٽڪن تي هوءَ اٿي ٿي ويئي.

ڪنهن ويل هن جي اک لڳي ويئي. لڳل اک جڏهن کلي ته ان ۾ ڪا به تصوير نه هئي، ڪوبه سڀڻو نه هو. هن جون ڪيهون ۽ ريهون، فوجيءَ جي آڱرين اندر گهڙي چڪيون هيون. مارل جي ساهن جي تار ڌڪڻيءَ جي صورت ۾ فوجيءَ جي آڱرين ۾ لهي چڪي هئي.

صبح جو جنازي نماز کان اڳ، فوجي جڏهن عجيب يونگ رچائي خودڪشيءَ جو باور ڪرائڻ شروع ڪيو ته ان ويل به هن جي هٿن جون آڱريون ڦڙڪيون پئي. سڄو پاڙو گڏ ٿي چڪو هو. فوجيءَ جا گُفتا، گنهوجي وجود اندر وڌ وجهي رهيا هئا. هن مسلسل فوجيءَ ڏانهن غور سان پئي ڏٺو. ڳوٺ جو ملو آيو فوجيءَ کان خبر چار وٺي هليو ويو. نيٺ پوليس به آئي. اڌ ڪلاڪ لاءِ هن کي اڪيائيءَ ۾ وٺي وڃي ڳالهائون ڪيائين. هو موٽيو ته هن جي چاهي تي ڪو وزن ڪونه هو. وڏو ڀاءُ سمجهي ويو. پاڙي وارا

ناد وارو - 32

به سمجھي ويا. ملي فتويٰ ڏني ته ”زائفان جي نماز نه ٿيندي!“
مارل جا مائٽ، پاڙي ۽ ڳوٺ وارا سڀ رٺا ۽ پٽيا، اعتراض ڪيائون.
پر ٿيو اهوئي، جيڪو ملي چيو. نه جنازي نماز ٿي، نه قل ڪلمي لاءِ تڏو وڃيو.
پر ايندڙ جمع تي فوجي نجات طور وڏو پٽ ڪيو. جنهن ۾ ڳوٺ
جي ملي پئسا وٺي ڊگهي دعا گهري، ۽ ڳوٺ وارن کي مٿن آفت تري وڃڻ جي
خوشخبري ٻڌائي.
ڪجهه مهينن کانپوءِ فوجيءَ جي چهري تي اڌ فٽ جيڏي ڏاڙهي
اچي ظاهر ٿي، جڏهن ماڻهن ان ڏانهن غور سان ٿي ڏٺو ته ان جي پاڙ ۾ کين
هر وقت هڪ وڏو ڪڪ قاتل نظر آيو.

گهڙي سوا جي انارڪلي

اڄ کان نو مهينا، نوڏينهن ۽ نومنت اڳ جي ڳالهه آهي. آسمان تي ڪڪر پئي مڙيا. سج اولهندي پاسي وارن وڻن جي چٽن کي سوتو ويس پارائي. انهن پويان نيزن جيئن اڀين پهاڙين جي خوني چوٽين مٿان گسندو هيٺ لهندو پئي ويو. ناسي، ڳاڙها، پيلا رنگ ڇڏيندو هو پنهنجن پيرن جا نشان مٽائيندو پئي ويو. اهڙي ئي ڳوڙهي رنگ ۾ جڏهن سمنڊ لڇيو پئي ۽ چنڊ پنهنجي سهائيءَ جو جوين کڻي اوڀر کان اڀرڻ جون تياريون پئي ڪيون، عين ان ويل منهنجي وجود جي پيڙه جو پٿر رکيو پئي ويو.

ڪنهن، ڪنهن جي ساهن جي يڪتاري جي ”ٽئون ٽئون“ وچان ڳالهايو پئي ته ”من، مونکي ميوو ڪپي، ننڍڙو سهڻو ميوو! پوئتن جهڙو گلن جهڙو ننڍڙو ننڍڙو، رنگ برنگي پکين جهڙو ڪبوترن جهڙو پاڻيءَ جي جهرڻن جهڙو...“

هن جي ڳالهين ۾ ترنم لهي آيو هو. ۽ هن جي ساهن جي هونگ وڌندي پئي وئي. ٻن جسمن جو موه فطري جذبن جي اڻجهل اڏام وٺي هڪ نئين سفر جي شروعات ڪري چڪو هو. جذبن جي اهڙي اٿل ميلاپ ۾ مون پنهنجي پاڻ کي رت، پاڻي، لذت ۽ جنون جي ولوڙ مان هڪ نُڪتي جيئن اڀرندي محسوس ڪيو. تازي انگوريل بچ جيئن مان به ڪنهنجي وجود جي ڌرتيءَ جهڙي ماحول جي تابع ٿيس.

مان ساهن جي موسيقيءَ ۾ تخليق ٿيس. تخليق دوران ڪيئي منهن مهاندا جُڙيا منهنجا. مونکان اڳ وارن مون جهڙن سوين هزارين وجودن مون ۾ جهاتي پاڻي ڏنو. منهنجي وجود ۾ پنهنجي وجود کي ڳولهي ڏاڍا خوش

ٿيا. مونڪي جنهن هستي پنهنجي بيضوي وجود ۾ رکيو ان مون ۾ حسن جو هڪ چار منتقل ڪيو. مان هن جي اندر ۾ ڪنهن ڪنهيءَ جيئن اسريس پئي. بيضي جي زرديءَ مان چوڙي جيئن گوشت ۽ هڏن ۾ تبديل ٿيس پئي. خوبصورت جسم جي وايومنڊل ۾ ڪنهن پيچڙ تاري جيئن بولاتيون کائي ڦريس پئي. اندر ئي اندر پنهنجي ميزبان جو ڪنهن گونگي وجود جيئن هر جاءِ هر گام پيچو ڪيم پئي. هن ننڍڙي ڪئي ته مان جاگير پئي. هن پاسا ٿي ورايا ته مون آرس ٿي پيڳي. هن اوباسي ٿي ڏني ته مون مسڪرايو ٿي. هن آئيني ۾ پاڻ ڏي ٿي ڏٺو ته مون سندس وجود ۾ ڪتڪايون ٿي ڪيون. هن ڪنهن کي ياد ڪرڻ ٿي چاهيو ته مون سمهي ڪيس سوچڻ جو موقعو ٿي ڏنو. منهنجو ۽ هن جو تعلق بظاهر هڪ وجود ۾ ٻن سوچن جهڙو هو. ٻه ٻنھ الڳ الڳ سوچون. جيئن هن منهنجي لاءِ پئي سوچيو مون هن جي جسم اندر پنهنجي لاءِ ٿيڻ نه پئي سوچيو.

هڪ ڏينهن اوچتو ڪنهن هڪجيڙي هن جي ٻاهر نڪتل بند سڀيءَ جهڙي وجود ڏي ڏسي حيرانگيءَ مان چيو ”نيٺ توبه ان کي آڻڻ جو نيسلو ڪري ڇڏيو“

”هاڻو.“ هن ورائيو. ”هن پيري سانوڻيءَ جا رنگ پاڻ هن کي ڪٿي آيا آهن.“

”مون به هن کي اها ساڳي حرڪت ڪرڻ ڏني هئي.“ هڪجيڙي چيس، ”اڄ هو ان جو ميوو پئي هليو ويو. مان ساڳئي خوف ۾ ورتل تاساري ڌرتي، هر سانوڻيءَ ۾ چرڪي ٿي پوان.“

منهنجي ميزبان وجود مٿان هن جي ان ڳالهه جو ڪو خاص اثر نه پيو. هن منهنجو حوالو ڏيندي چيس، ”مان هن کي گهڻي عرصي تائين روڪي نٿي سگهيس. شايد هن کانسواءِ منهنجي نشوونما اڏوري هئي. هيءُ به مون وٽ ايئن آيو آهي. جيئن منهنجي ذهني ۽ جسماني واڌ سان گڏ ٻيا جسماني عضوا آيا آهن. ڏهن سالن تائين منهنجو سينو خالي هو پر پوءِ اچانڪ ٻن نون ڪير ڏيڻ جي صلاحيت رکندڙ عضون سان سرشار ٿيو. ايئن

ڪجهه مهينا اڳ تائين منهنجي جسم جي بيهڪ ٻئي نموني جي هئي، پراج هن نئين تخليق سبب ڪجهه مختلف ٿي پئي آهي. سڀاڻي اها ٿي سگهي ٿو ڪنهن ٻئي رنگ ۾ هجي. ”منهنجي ميزبان ماسترن جيئن سنجيده ٿي ويئي. ”جيئن وڻ ميوو لڳڻ کان اڳ فقط پنن سان جهوريل هوندا آهن، تيئن هن کان اڳ مان به هيس. پر توڏڻو هوندو ته انهن ۾ گل لڳا هوندا، ۽ انهن جي سينن تي بهاري آئي هوندي. وري ڪجهه عرصي کانپوءِ اهي ان وزن کان آجا به ٿي ويا هوندا. تو ڪڏهن ڏٺو ته وڻ جو ميوو وڻ جي ڇانوَ ٿئي؟ هر ڪو پنهنجي ڇانوَ پاڻ هوندو آهي. بس ايئن ئي منهنجو مثال آهي.“

منهنجي ميزبان هن کي پنهنجي آسپاس جي ماحول مان دليل ڪڍي سمجهايو. هن جا دليل ڪافي پختا هئا، ۽ هن جو رويو به مونسان فطري تبديلي وارو هو. جڻ ته هن کي مون ۾ ڪا خاص دلچسپي نه هئي. هن جي دلچسپيءَ جو مرڪز ڪو ٻيو هو. جنهن سان هڪ نه ٻئي ڏينهن هوءَ پنهنجي پوري بيحجابيءَ سان ملندي هئي. هوءَ منهنجو خيال به گهٽ رکندي هئي. هڪ نه ٻئي ڏينهن هن جي ساهن جو وهڪرو مونکي گهوماڻيون ڏياري ڇڏيندو هو. هوءَ جيڏي مهل سامت ۾ ايندي هئي، مونکي محسوس ڪندي هئي. منهنجي پيچينيءَ تي پنهنجين راتين جي رازدار جو هٿ رکرائي ڪلندي هئي.

”چرڙيو آ.“ هوءَ هن جي ٻانهن ۾ ڪر موڙي چوندي هئي، ”ڪيڏو تو ڦٽڪي! سمجهي ٿو شايد مان کيس ڇڏيو پئي وڃان!“

هن جو ساٿي هن جي باغ جي بهاري لُٽَ جي باوجود به پنهنجي چپن سان هن جي سيني کي ڪيڙيندو رهندو هو ۽ رڪي رڪي پيو ان مان اوم رس اوتيندو هو. منهنجي ميزبان جيئن جيئن هن جي انهن حرڪتن تي سنگهڙجندي ويندي هئي، تيئن تيئن منهنجي پتڪڙي وجود جو رت جو دورو وڌندو ويندو هو. مان هن جي ساهن جو آواز چتو ٻڌي سگهندو هوس. مونکي بس تڏهن کان ئي هن جي ساٿيءَ کان حسد ٿيڻ شروع ٿيو هو. هو جڏهن به منهنجي تخليقار سان گڏ ليٽندو هو، منهنجي لاءِ اها

گهڙي عذابناڪ هوندي هئي. هو منهنجي موجودگيءَ جو خيال نه رکندو هو. هو منهنجي ميزبان جي پشمي وجود جا جلوا پسي ان مٿان عجيب ڪيل ڪيڏندو هو. ٻئي وساري ڇڏيندا هئا مونکي. بس جڏهن گهڻو ڦٽڪندو هوس هن جي وجود اندر ۽ بولاتيون کائيندو هوس ته هوءَ سوچڻ لڳندي هئي مون بابت. فقط ايترو چوندي هئي پنهنجي جيون ساٿيءَ کي ته ”تنهنجن انهن حرڪتن تي هيءَ ڏاڍو ڪاوڙيو آهي.“ هو کلي ڏيندو هو. ڳالهه جي تنه تائين پهچي نه سگهندو هو.

چنچر منهنجي لاءِ سزا جو ڏينهن هوندو هو. پر هنن لاءِ هڪ نئون هني مون.

هڪ ڏينهن هنن منهنجي نالي تي بحث پئي ڪيو. مان به هن جي ڪاٻي ڪُڪ وٽ وڌيو وڳون جيئن ڳوڙهه ڪيو بيٺو هوس.

هن چيس پئي، ”نالورڪندا سينس - سليم. شهزادو سليم!“
مڙسالي ورائيس: ”نه نه. مان پنهنجي ابي تي نالورڪندو سانس. مان رکندو سانس - خميسو.“

”ايئن ڪيئن ٿيندو! جڻيان ۽ نپايان مان ۽ نالو وري تنهنجي پيءُ جو؟ ايئن ڪونه ٿيندو.“

هوءَ ڪاوڙجي پيئي. منهنجي لاءِ اهو بحث اجايو هو. مونکي پئي نالا قطعي پسند ڪونه هئا. اهي ته مرداڻا نالا هئا. مونکي پاڻ کي انارڪلي بهتر پئي لڳو. پوءِ مونکي پنهنجي بيت ۾ رکندڙ هستيءَ کي عقل آيو. ٻي رات مڙسالي کي چيائين:

”پاڻ هرون ڀرون پئي وڙهياسين. مونکي لڳي ٿو پاڻ وٽ ايندڙ مهمان شهزادو نه پر شهزادي هوندي شهزادي انارڪلي!“

مرد جي منهن جو رنگ اڏامي ويو.

”انارڪلي شهزادي نه هئي.“ هن ڪڙڪ آواز ۾ چيس.

”ته انارڪليءَ ئي سهي!“ زالهنس ضد ڪندي ورائيس.

”جي ايئن آهي ته پوءِ تون جيڪو مرضي پوئي پئي رکجانس.“ هن

مونڪان ذري گهٽ پنهنجي مڪمل لاتعلقي ڏيکاريندي چيو.

”مان انارڪلي ئي رکندي مانس!“

هن ڪوبه جواب نه ڏنس.

پر عين ان ويل مڙسالي جو پاءُ هنن جي گهر نمودار ٿيو. پنهنجي پاڇائيءَ

کي ستن اٺن مهينن جو پيٽ کڻي لوڏيندو هلندو ڏٺائين ته چيائين. ”پاڇائي، جي

ڏيئي چڻيئي ته اسان جي جي پٽ ته اڏو ڇاڻي اڏي جو ڪم.“

مونکي الائي ڇو زوردار گهوماتي آئي، ۽ منهنجي ميزبان سور مان

ڪروندڙي ٿي هيٺ فرش تي ويهي رهي.

مان اڃا ڪنهن جي وجود جي پناهه ۾ هيس، منهنجي پريٽ

منهنجا ڏٺي به ٿي ويا. منهنجي احتجاج کي منهنجي ميزبان ورنايو. هن جي

چهر تي اهڙو ته ناگوار تاثر اڀريو جو هن جي اندر ۾ مونکي پاڻ وٽان ويڃائڻ

جو جيڪو الڪو پندا ٿي پيو. تنهن جڻ ته هن جي دل، دماغ ۽ جسم ۾

منهنجي لاءِ هڪ نئون بچاءُ جو نظام قائم ڪري ورتو. ان بعد هوءَ مون بابت

فڪر مند رهڻ لڳي. مڙسالي سان گڏ سمهڻ ۾ به بهانا ڪرڻ لڳي. هنجا

ڏينهن به پر جي آيا هئا. هاڻ هن کي بار بار اهو سمجهائڻ لڳي ته ”ٻارڙي کي

نقصان ٿيندو!“

”اڳي ته ڪونه ٿيندو هو. هاڻ ڇو ٿيندو؟“ هو احتجاج ڪندي

چوندو هو.

”اڳي ته هيءُ ننڍڙو هو. هاڻ ته پڇي راس ٿيو آ.“

هو جڏهن به مون بابت ڳالهائيندا هئا ته مونکي مذڪر ڪري پيش

ڪندا هئا.

”تون سمجهين ڪونه ٿو. آخري ڏينهن ۾ اهو صحيح ناهي!“ هوءَ

ايلاز ڪندي چوندي هيس.

”مونکي خبر آهي، ڇا صحيح آهي، ڇا غلط آهي!“ منهنجو ٿيندڙ

ٻيءَ هن جي ڳالهه رد ڪندي چوندو هو.

”ڇا جي آ توکي خبر؟“ هوءَ چڙي پوندي هئي. ”تو ڪڏهن پيٽ ۾

باررڪيو آ ڇا؟

هو ان معاملي ۾ ٽين جنس جيئن هو. هو پنهنجي اندر تخليق ڪري نٿي سگهيو.

هوءَ مون بابت ايترو حساس ٿي ويئي جو هاڻ شينهن جيئن مٿي ۾ گهنج وجهي هلڻ لڳي. پر ان جي باوجود به هو اتلاني بتلاني پنهنجو ڪم ڪڍي ويندو هو. ان ۾ به شايد منهنجي ميزبان جي مرضي شامل هوندي هئي. پر پوءِ به هو مونکي گهڻو تنگ نه ڪندا هئا. ڇو ته هوءَ گهڻو وقت ڪپڙا سبڻ، رلڪا ٺاهڻ، ٿانوَ ٺڪر ۽ ٻيون شيون گڏ ڪرڻ ۾ لڳائيندي هئي. مڙسالو به هن جي پيٽ جي بي ڊولي ٿيڻ ڪري کانئس ٿورو ٿورو ڇڊو رهڻ لڳو هو. مونکي حيرت ٿيندي هئي ته مڙسالي کي هوءَ ڇوڪرن وارا ڪپڙا سبي پئي ڏيکاريندي هئي. پر هن جي پريٽ هوءَ نينگرين جا ڀرت پيريل چولا، ننڍڙيون گنڊڙن ۽ ماڙين واريون ٻاهون، سهڻا پنڌڻا، ڳانا، مٿين جي ڪم تي تيار ڪيل ٽوپيون ۽ پيرن جا جوراب ٺاهيندي لڪائيندي ويندي هئي. ايئن ڪندي ڪندي پئي ڳيچ ڳائيندي هئي ۽ مڙن سان ڪيڏندي هئي.

هڪ ڏينهن هن جي اها ساڳي ساهيڙي واپس موٽي آئي. هن جي حالت بنهه خراب هئي. صحت اُڃڙي چڪي هئس. هورج جو توهڙ بنجي چڪي هئي. معمول جي حال احوالن کانپوءِ منهنجي ميزبان وجود ڏي گهڙي ڏسڻ لڳي. پوءِ الائي ڪيئن پڇيائين، ”واقعي سيريئس آهين ڇا؟“

”ڇا مطلب؟“ منهنجي ميزبان چيس.

”منهنجي من جي شاخ ڪجهه ڏينهن اڳ وڏي ڇڏيئون!“

منهنجي ميزبان جي هٿان سيپ وارو ڪپڙو هيٺ ڪري پيو.

”ڇو؟ ڇا لاءِ؟“

”ڪاري ڪري ماري ڇڏيئون. مونکي منهن به ڏسڻ نه ڏئون.“

توهر جهڙين ڏانڊين واريون ٻاهون مٿي ڪري، وارن ۾ هٿ وجهي،

هوءَ اوچنگارون ڏيئي روئڻ لڳي.

مان وٽ ڪائي ڳوڙھ ڪري احتجاج ڪرڻ لڳس. هن به محسوس ڪري ورتو ته مونکي اها ڳالهه پسند ناهي.

”تون ان کي اندر ئي اندر گهٽي ماري ڇڏا“ ٿوهر پنهنجا لٽڪ لڪائيندي هن کي صلاح ڏيندي چيو. منهنجي وجود جون اکيون ٻرڻ لڳيون. ”ماري ڇڏينس نه ته پڇتائينديئن. نه ته هو توکي ماري ڇڏيندا. هو تنهنجو وجود ڪڍي ڳترا ڳترا ڪري ڇڏيندا. مون وانگر!“

مونکي الائي ڇو بولائين اچڻ لڳيون، ۽ منهنجي ميزبان جو رنگ ڳاڙهو ٿيڻ لڳو. هن جي لوچ پوچ وڌڻ لڳي. ٿوهر محسوس ڪيو ته ڪجهه ٿيڻ وارو آهي. اهڙي صورتحال ۾ هوءَ منهنجي ميزبان وجود کي ڪمري اندر وٺي ويئي. هيٺ تڙي تي لپتائي هن جون تنگيون ٿيڙائي ڇڏيائين. منهنجي بولائين ۾ تيزي اچي ويئي. منهنجي لاءِ هاڻ ان پناهگاهه ۾ رهڻ مشڪل ٿي پيو هو.

پوءِ ڪنهن مهل مون پنهنجي ميزبان وجود جي نيمر بيهوشيءَ واري صورتحال ۾ پاڻ کي ٿوهر جي هٿن ۾ محسوس ڪيو. مون ڏي ڏسندي هن جا ڀرون ٽانڊجي ويا. هن جي آڱرين ۾ سختي اچي ويئي. مون ڀل ڪن لاءِ نئين ماحول کي محسوس ڪيو. پر پوءِ پنهنجي ساهه ۾ گهٽ محسوس ڪئي. ٿوهر جا ڪنڊن وارا هٿ منهنجي ڳچيءَ ۾ کڻي ويا هئا، ۽ هن جي منهن تي ڪاوڙ ملال ۽ ڀيرون ڪيئي تلخيون ڪنهن آڏيري ول جيئن پڪڙجنديون پئي ويون. مون ته دنيا ۾ اچي اڃا پهرين رڙ به نه ڪئي هئي. نه ڪو منهنجي ننڍڙن پٽڪڙن چپن تي ڪا مرڪ ڏسي سگهيو. افسوس، دنيا ۾ مونکي ڏهن منٽن لاءِ به نه سٺو ويو!

ڪونج

سموري تر ۾ اڄ به اهو مشهور هو ته پريل ڪونج جي سسيءَ تي چاقو نه رکي ها ته شايد ننڍڙي ڪونج اڄ جوانيءَ جون بهارون ماڻيندي هجي ها، پر افسوس جو هن مٿس ڌرو به رحم نه ڪاڌو!

ٿورڙن ئي سالن جي ڳالهه آهي جو هڪ طرف حاجي ميهڙ واري آئيني ۾ سارين جي ڪانگڙ ۾ ريج جو پاڻي ڇڏيل هو ۽ ٻئي پاسي پنهنجي ئي گهر ۾ پريل ڪت تي وٺي پنهنجي پٿريءَ وگهي بيمار ٻارڙيءَ ڏي غور سان ڏٺو. ڳوٺ جي هڪ پوڙهي پنڌ ڪري سري اچي سندس ڀر ۾ ويٺي. ساڻس خير خوش ڪري علاج جي پرائڻ ڏس پتن بابت خبرون چارون ڪرڻ لڳي. پريل هونئن ته پنهنجي پاران سڀ علاج ڪيو ويٺو هو، پر سندس دل نه ٿي ڪيو ته ڊاڪٽر جي مشورن تي عمل ڪندي ٻن سالن جي ٻارڙي جو آپريشن ڪرائي.

"اڏي منهنجي، ڪو در ڪونه ڇڏيو اٿم، جو تو آڏو ويهي ڪوڙ هٿان." پريل ڏک وڃان آهه ڀريندي چيو "شايد خدا طرفان ئي ڪا آزمائش لکيل هئي!"

پوڙهي، جنهن جي عمر سٺيڪو کن سال هئي، بوڇڻ جو پلئ ڇنڊي. پنهنجي مخصوص انداز ۾ چوڻ لڳي، "سچ ٿو چوين، منهنجا پيءُ، الائي ڪهڙيون ڪهڙيون بيماريون اچي پيون آهن. دوائن کي ته مڃين ئي نه ٿيون. هاڻ ڏس نه، ڪتي ٻن سالن جو ٻار ۽ ڪتي پٿريءَ جي بيماري آخري وقت آهي. اڏا! بابا مرحيات چوندو هو ته ڪو وقت ايندو وڻ پٺن بنا ميوا ڏيندا ۽ ٻار وڏن جا ٻار ڪٽندا. اهي وڏن جا ٻار نه آهن ته ٻيو ڇا آهن. اڏا!"

پريل پنهنجي ماضيءَ تي هڪ نظر وجهي ويچارڻ لڳو ته ڪتي

ڪانس ڪو وڏو گناهه ته سرزد نه ٿي ويو هو. جنهن جي سزا سندس معصوم ٻچڙيءَ کي ملي پئي. هو ويهي ويهي سوچڻ لڳو. اهڙي ڪابه خطا ياد نه آيس، جنهن جي خُدا کيس ايڏي وڏي سزا ڏيندو هجي!

"پاءُ پريل، ڪُجهه ٻي پاسي به سوچ!" پوڙهي ساران سندس سوچ کي موڙ ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي: "ماڻهن تي اعتبار نه ڪجانءِ، ماڻهو ڪڪيندي ويرم ٿي ڪونه ٿا ڪن. ڪو ڪتاب به پڙهائي ڏس."

پريل چين ٿي چين ۾ ڪجهه ڳالهايو. کيس الائي ڇو ساران جي ڳالهه متاثر نه ڪيو. پر جيئن ئي مال جي پاڻ ۾ ڪم ڪندڙ پنهنجي گهر واريءَ تي نظر پيس ته ڪل ۾ ويڙهجي ويو.

"تون به، آدي، صحبت وانگر وڏي ڪا وسواسي آهين! ڀلا من ننديڙي ڪهڙو ڏوهه ڪيو هوندو ماڻهن جو جو ويهي هو پليٽا ساڙيندا؟ ڀلا ڪير هٿ سان پنهنجي قيامت ڪاري ڪندو جيڪا نانڊن جيئن پئي ٿي رات ڏينهن ٽمڪي؟ هوءُ تو واري پيڻ آهي نه - صبحي - خبر اٿئي ڇا ٿي چوي؟ ... چوي ٿي ته، "تو سڄي عمر پرايا ساهه ورتا آهن، هاڻ اُنهن گگدامن جو وارو وريو آهي." ڀلا ڪانس پُڄ، شڪار ڪرڻ کان خدا ڪو جهليو آهي ڇا؟ آڙي، تتر، يا ڪنهن تلور جي جان وٺڻ سان ماڻهن جا ٻار مرن ها ته اڃ اسان سڀ بي اولاد هجون ها!"

"ايئن نه چئ، پريا، ايئن نه چئ! الله جي ذات خبر ناهي ڪهڙي ڳالهه ۾ خوش آهي." ساران نڪ تي هٿ گهمائيندي توبه توبه ڪندي چيو.

پريل نظر ڊوڙائي گهر جي آڳر ڏانهن ڏٺو سامهون سندس نُهن ماني پڇاڻي تڻو لاهي تانڊن تي ڪير رکي رهي هئي. هُن کي الائي ڇو لڳو جڻ ته ڪا ڳالهه ڪانس وسريو پئي وئي. هو وري مال جي پاڻ ڏانهن ڏسڻ لڳو. سندس زال هينئر لوڙهي کان ٻاهر چيٿان اڇلائڻ لاءِ ويل هئي. سامهون گهٽيءَ ڏي ڏٺائين ته هُن جي نوجوان ڌيءُ سُڪي ڪڇ تي ڊلا ڪنيو پئي آئي. کيس اڇانڪ ياد آيو ته سُڪيءَ جهڙي سليڇي ۽ سَگهڙ چوڪريءَ جو سنگ سندس پاءُ تڏي ڪيڏو نه بيوقوفيءَ جو ڪم ڪيو هو.

"بي بخت، چورا! اسان جي زماني ۾ سليجڻ ننگن تي جهيڙا ٿيندا هئا. اڄ جي نسل کي ته پيرن جي سجاڻ به ڪونهي."

گهڙي پل لاءِ ڪاڪي پريل جو خيال سامهون کڏ ٻاهريان ڇڳندڙ ڪبوترن جي ڳٽر ڳو ڳٽر ڳو ڏانهن ڇڪجي ويو. جهٽ پوءِ هو تهڪ ڏيئي ڪلي وينو. پر وري اڃانڪه الائي ڇا ٿيس، جو صفا پولار بنجي ويو. ڇپ، هيڪاندي ماڻ، نه ته ڪبوترن جي معاملي ۾ پنهنجي پُٽ ساجن سان سدائين پيو ڏند ڏيندو هو. کين نياڳ جي نشاني ڪوٺيندو هو.

"سُڪي، پُٽ، اندران بندوق ته ڪڍي آ،" اڃانڪه روز جي ڪرت ياد آيس.

"اڄ ته گزي به هڻڻ وسري وئي اٿم،" هُو پنهنجي پاڻ سان پُٽ ۾ ڪرڻ لڳو. هڪ ٿڌو ساهه ڀري وري چيائين، "مالڪ، ڪنهن جي جيئڻ ۽ مرڻ سان اسان جون خوشيون ۽ غم ڇو ڳنڍي ڇڏيا اٿئي! بادشاهه آهين، توکي ڪير پُڄي؟"

هُو وري ڪلي پيو.

"بابا، اڄ ڇا تي پيو ڪلين؟" سُڪي بندوق سندس سامهون رکندي

پڇي ورتس.

"بس ڪر چوري!" کيس چڙهيڻدي چيائين، "تنهنجو ڇا، جو وتين ٿي ماڻهن جا وات ڏسندي"

"آئي مَنيس،" هوءَ حيران ٿي ويئي - "بابا تون به؟ هاڻ تون به اچي انهي منزل تي پهتو آهين؟ جوان امان ڪي؟"

پريل جو چڻ ته ڦوٽو ئي ڦسي پيو. زال جي نالي ٻڌڻ تي سندس بتيهي ٻاهر اچي پيئي.

"اڙي چري، ڪنهن جو وڃي نالو ورتا؟"

"نري پيو هوندين، بابا؟" سُڪي سندس منهن ڏانهن ڏسندي پڇي

ورٽس.

"ماءُ تنهنجي ڪا چنڊ ڪونهي، جو هانءُ ٿڌو ٿئي. هوءَ ته نسوري

باه آهي - دوزخ جي باهه جنهن کي لڳي تنهن جون هڏيون به رک!

اوچتو کيس ياد آيو ته پوڙهي ساران، جا سندس ڀر ۾ ويٺي هئي، سا ويٺي ويٺي ڪيڏانهن ڪسڪي وئي هئي. هو جيئن ئي هيڏانهن هوڏانهن لوڻا هڻڻ لڳو ته لوڙهي ٻاهريان ڏاڍيءَ ۾ تـلـين جا آواز سندس ڪنن تي پوڻ لڳا. تصور ئي تصور ۾ ڊيگيون چرندي ڏسڻ ۾ اچڻ لڳس. مال جي وٽان ڏي ڏٺائين ته سڀ جايون خالي پيون هيون. ڪجهه ڀرپور رستي تي ڏاند گاڏيءَ جي چيڪائن جا آواز سندس ڪنن تي پوڻ لڳا: ڳيرن جي گهوگهو سارين واري تـريـشر جي آخري "زون زون" ۽ پري ڪتي زيتونن جي باغ ۾ هڪلاري جو آواز - اهي سڀ گڏجي کيس بيچين ڪرڻ لڳا. ٻاڙاچي ڪنيس ته تريشر وٽان يا ڪنهن باغ مان ٿي اچي، پر ساڳئي وقت ڳيرن جي گهو گهو هُن جي من اندر ويٺل شڪاري حس کي جاڳائي ورتو. پريل طئي گيو ته ميهه واري آئيني ۾ سارين جي ڪانگڙ ۾ چڱندڙ ڳيرن جي ڳاهت تي هلاڻ ڪبي. اڃا هُن اُن بابت سوچيو پئي جو اوچتو هڪ اهڙي آواز تي هُو هڪ ڪنوڻي ويو جيڪو اُپ مان ڇڻي سندس ڪنن ۾ پُڙڻ لڳو. هُن پنهنجا ڪن ۽ اکيون ٻولار ۾ گونجندڙان سُريلي ٻوليءَ ڏانهن ڪري ڇڏيا.

آواز هڪ ڀيرو وري گونجيو.

"ٿروءَ... ٿروءَ... ٿروءَ..."

هو پڙڪو کائي اٿيو.

"مار ڪونجون!" هن جي وات مان نڪتو. مٿي ناهاري ڏٺائين ته بروڊر ڪونجن جو هڪ وڏو وڻر هو جو تمام هيٺاهينءَ تي پرواز ڪندو ڏکڻ طرف پئي ويو.

"مولا جو سَنُهه بندوق پر گها ڪڍي ڇڏيندين!"

پوءِ اڇانڪ ياد پيس ته پريان پڻ ڪلوميٽرن جي فاصلي تي تورئي ۽ ڪٽڪ جو ريج به ڇڏيل هو ته وري ڀر واري زمين ۾ سارين جي اٽڪاهيل ڪانگڙ ڪيترن پکين کي پاڻ ڏانهن ڇڪيو پئي.

هن جهٽ ڪري چاقو کڻي ورتو. ڪارٽوس ڪيسي ۾ وجهي، بندوق

هت ۾ ڪري، تيزيءَ سان ڏکڻ طرف ڊوڙ لڳو. هُن جي دل عجيب خوشيءَ وچان ٻهڪي اٿي. پريل جي وهم گمان ۾ به نه هو ته ڪڏهن ايئن به ٿيندو جو هُو ڪونجن کي ايترو ويجهو ڏسي سگهندو.

هو انتهائي تيزيءَ سان پيڇڻ لڳو. ڪنهن مهل کيس هڪ ڪسي نظر آئي، هُو اُن جو ترو ڏيئي ساڳي رفتار سان رمندو رهيو. ڪسيءَ جي ٻنهي پاسن کان ڪانگڙ جي ڪجهه حصي ۾ ڪيڙ تيل هئي، جنهن ۾ پڻ پاڻي پئي وڙهو. هو ڪسيءَ جو ترو وٺي ان منجهان آهستي آهستي اڳتي رڙهندو رهيو. پوءِ گهڙي ڪن لاءِ بيهي ڏٺائين ته ڪونجڙين جي ولر پاڻيءَ جي چَر مٿان لامارا پئي ڏنا. سندن ڳچيون ۽ ڊگهيون تنگيون نمايان ٿي نظر آيون. هو پنهنجي پاڻ کي دنيا جو خوشنصيب شخص ڀانئڻ لڳو. ڊوڙندي ڊوڙندي دنيا جهان جا سڀ ڪاپارا وسري ويس. ڪنهن مهل هُو اُن ريح واري پاڻيءَ وٽ پهچي ويو. جنهن ۾ ڪونجڙين جو ولر ڪجهه سيڪنڊ اڳ ڍاٻو ڪري چڪو هو. کين ويجهو پهچي، هو ڪسيءَ ۾ بانٻڙا ڏيئي هلڻ لڳو. ٿوري دير لاءِ ڪنڌ مٿي ڪري کين ڏسي به ورتائين ۽ وري بانٻڙا پاڻي اڳتي هلندو به رهيو. نيٺ اُها جاءِ آئي، جتان کان ڪونجون وڌ کان وڌ ويجهو محسوس ٿيڻ لڳس. هن ڳات ڪڍي مٿي ڏٺو. ڪجهه جوڙا پاڻيءَ ۾ جهنبون پوڙي چوڳي ۾ مصروف هئا. باقي ٻين، ڳچيون اُڀيون ڪري چؤطرف پئي ڏٺو. ڪائي اوجھڙ نه هئي. ڪائي لڪ نه هئي. جي ڪسيءَ مان ٻاهر ٿي نڪتو ته ڪونجون ٿي اُڏاميون. هن جي ۽ ڪونجن جي وچ ۾ اندازن ڏيڍ جريب جو فاصلو هو. وٽس بيلجيم جي ولايتي بندوق هئي، جنهن جي رينج تي کيس تمام گهڻو فخر هو. دنيا جا خوبصورت پکي سندس سامهون هئا. پر سندس اولو ڏسي ٻن ٽن پکين پنهنجيون سسيون اُڀيون ڪيون. نظر ڪري جڏهن ڏانهن ڏٺائين ته حيرت ۾ وڃي ويو. هر هڪ جو قد هرڻ جيڏو! پريل ڪڏهن به نه سوچيو هو ته ڪا ڪونج به ايڏي ڊگهي هوندي آخرڪار بندوق لوڏ ڪري. هڪ گهاٽي ولر ڏانهن منهن ڏياري ڪڍي آ ڪيائين. پهرين نڪاءِ تي جيئن ئي ولر اُڏاڻو ته ٻئي نال جو به مٿن ڌوڙيو ڪيائين. ڪونجون

تُروء... تُروء ڪنديون مٿي چڙهڻ لڳيون. مٿي چڙهي، چڪر کائي ۽ هوا ۾ گهٽون هڻي اُن ڪونج کي اُڌارڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳيون، جا پريل جي پهرئين ئي ڌڪ تي زخمي ٿي پيئي هئي. پريل ڊوڙندي سهڪندي ويڃي زخمي ڪونج کي جهليو. هُن جي کابي ڪنڀڙائي پڇي پئي هئي.

پريل اُن کي قابو ڪري گهر کڻي آيو. ڳوٺاڻن جو ميڙو لڳي ويو. ننڍا وڏا، ٻار ٻڍا ۽ زائنائون، سڀ هن سهڻي پڪيءَ کي ڏسڻ لاءِ اچڻ لڳا. ماڻهو کيس مبارڪون ڏيڻ لڳا. هُو ڪٿ تي چڙهي باله بڻجي ويهي رهيو. بيحد سهڻي ۽ سالن کانپوءِ نظر ايندڙ پڪيءَ کي زخمي ڪري گهر کڻي آيو هو. کيس ان تي فخر هو. ڳوٺاڻا جيئري ڪونج ڏسي ڏاڍا خوش ٿيا. اهو ميلو سُچڪو لڳ ڀڳ منو ڪلاڪ جاري رهيو. هر ڪنهن اڳتي وڌي، ڪونج کي هٿن ۾ کڻي اُن جي ڳچيءَ ۾ پرن ۽ ڪنڌ تي هٿ گهمائي پيار وڃان چُميون ڏنيون. ڪوبه اهڙو نه هو، جيڪو ايئن ڪونج کي پري کان ڏسي سگهيو مٽي ويڃي ها. هر ڪنهن کيس ائين چميو جڻ ته ڪونج نه پر ننڍڙو بيحد پيارو ۽ معصوم ٻارڙو هو، جو مائتن کان وڇڙي وري لپي پيو هو!

نيٺ ته اهو مرحلو به آيو جڏهن ڪاڪو پريل چاقو ڪڍي ڪونج ڏانهن وڌڻ لڳو. هر طرف خاموشي ڄاڻجي ويئي، ۽ هر ڪنهن جي نظر ڪاڪي پريل تي ڪپي ويئي. هر ماڻهوءَ چاقوءَ ڏي ڏسي رهيو هو. هڪ ٻنهي پُراسرار ماحول ڄاڻجي ويو. ڪاڪو ماڻهن جي اهڙي گهڙ ۽ اُداس جهرن ڏي ڏسي ڪاوڙجي پيو.

”ڇاهي؟ ڇا تا ڏسو؟ اڳي پڪي ڪونه ڏنا اٿو ڇا؟“ هو ڌڙڪن تي لهي آيو. ”هلو، نڪرو هتان. سوڙهه اچي ڪئي اٿو!“

ورجائي ورجائي چوڻ جي باوجود به ماڻهو پنهنجي جاءِ تان چُرڻ لاءِ تيار نه هئا. ساڳيون ئي ڪُتل نظرون مٿس ڪنهن لعنت جيئن وسي رهيون هيون. پريل ”بسم الله، الله اڪبر“ جي ورجاءِ ۾ ڪونج کي جهنب کان جهلي سِير وهائڻ لڳو. ماڻهوان ايڏائيندڙ ڀل کي ڏسڻ جي همت ساري نه سگهيا. هُنن پنهنجا ڪنڌ ڦيري ڇڏيا.

"نٿو اڃا ڇا پيا ڏسو؟" پريل ٽپي باهه ٿي ويو. ايئن پئي لڳو ڇو ته ڪاڪورٽ کي ڏسي مست ٿي پيو هو. ڪروڌ مان جهيڙيندي، چڙهي ڏيندي کين چيائين، "ڪوتاهان لاءِ ماري اٿم ڇا؟ ڏسون ته تاهه ننڍڙي جي دٻا ٺاهڻي آهي. اها ته معصوم جي قسمت هئي جو ڪونجون لهي پيون، نه ته ماڻهن جون زندگيون ڳري ويون سندن هڏيون حاصل ڪندي!"

ڪاڪو پريل ڪونج حلال ڪري پري ٿي بيٺو هو. الاهي ڪو گذري ويئي، پر ڪونج کي ساهه نٿي ڇڏيو. پئي واريءَ مٿان ڦٽڪ ڪري ڇڏي. جڏهن سامت ۾ آئي ته سندس رت ڄمڻ جو نالو نٿي ورتو. اهو ڏسي ڪاڪو اصل ڇٽو ٿي پيو. جڏهن ڦٽيل مروءَ جيئن ڦاٽ ڪاٽي ٿي ته وريو ته ميڙ لائي ڪيڏانهن گم ٿي ويو. پر ڳوٺ جا ننڍڙا ٻارڙا گم ٿي نٿي ڳولي سگهيا. به اها جاءِ ڇڏڻ لاءِ هرگز تيار نه هئا، جتي معصوم ڪونج جو رت واريءَ مٿان بيچينيءَ سان هن جي ڦٽڪندڙ جسم کي ڳولي رهيو هو.

اُپ ۾ رڙيون

ڊئم جي بند سان شهري ماڻهن جي هڪ ٽولي ڪنهن عالمي تنظيم جي ملازمن سان گڏجي وڻ پئي لڳايا. هڪ اهڙي جاءِ تي، جتي ڏهاڪو سال اڳ وڻن جو قدرتي ٻيلو موجود هو. ڊئم واري جاءِ تي خوبصورت ڍنڍون هيون ۽ انهن خوبصورت ڍنڍن ۾ طرحين طرحين جا پکي پيا چڱندا هئا. ڪي موسم آهر ته ڪي بي موسمان به ٽڪيا پيا هوندا هئا.

ڍنڍن جي پاسائن سان پاڻيءَ جو جهنگ بيٺل هوندو هو جنهن ۾ جهنگلي جانور پوسرائي توڙي پت جو گاهه ڪايو مهُوڙ لڳا پيا هوندا هئا. مقامي ماڻهن کي تڏهن اڃ جي مقابلي ۾ پنهنجي اولاد کي آڙي. هنجر، چيڪلي، ڊگوش، ٿورائڻي، بهار هنج، رتوني، نيرگ ۽ ڪنڀي جي سڃاڻپ ڪرائڻ جي ضرورت نه پوندي هئي. نه ئي کين اهو ٻڌائڻو پوندو هو ته اهي ڪٿان ٿا اچن ۽ ڪيڏانهن ٿا وڃن! ڍنڍن جي آسپاس آباد ڳوٺن جي ٻارڙن کي فطرت ۾ رهندڙ جهنگلي جيوت جون ڪيئي ڪهاڻيون بر زبان ياد هونديون هيون. انهن ٻارڙن مان ڪاڪو مرگه به هڪ هو.

جنهن ويل ڊيم جي بند سان ڪن شهري ماڻهن هڪ عالمي ماحولياتي تنظيم جي مدد سان وڻ پئي پوکيا، يا ايئن ڪٿي چئجي ته وڻڪاريءَ جي هفتي ملهائڻ واري مهم دوران پنهنجو پراڻو ڪفارو پئي ادا ڪيو. عين انهي ويل ڊئم مان خارج ڪيل هڪ ڍنڍ جي گهيڙوت ڪاڪي مرگه پنهنجي ننڍڙي پٽ اڪوءَ کي چر چر پاڻيءَ مٿان ايڪٽر بيڪٽر اڏامندڙ پکين بابت پئي ٻڌايو.

”او اهو ٻورائيءَ واري درڙيءَ مٿان اڏامندڙ ٽولي نيرڳن جي اٿئي.

هيڪر ويجهن ٿين ته ڏسجانءِ انهن جو سر سائو ۽ سينو پيلي ناسي رنگ جو ٿئي. وچ تي اچو ڳانو ۽ جهنب پيلي سائي ٿين. ماديءَ جو رنگ هڪو خاصي پر ان مٿان ميرڙا ڪارڙا ٽڪا ٿينس!

اڪو نيرڳن جي ٽوليءَ ڏانهن غور سان ڏٺو اها ٽولي ان ننڍڙي ڍنڍ مٿان گهمرو ڪري ماڻهن توڙي مال جي ڪٽر کان وٽير ڪو وڃي نوبڪلي اچ تي لٿي.

”تيرڳ بدڪن ۾ سڀنيءَ کان غريب پڪي اٿئي. تنهنجو ڏاڏو گهڻا سال اڳ جار ۾ ڦاسائي ڪئي آيو هو. هڪ جوڙي تن مان گهر ۾ ڇڏي ڏني هئائين. اهي سياري جا موڪلائيندڙ ڏينهن هئا. اڏامي ويڃڻ سورئون انهن جون اندريون پريون پتي ڇڏيون هئائين. ٿورن ئي ڏينهن ۾ اهي ماڻهن سارن هري مري ويا هئا.“

اڪوءَ جي من ۾ آيو ته هو به نيرڳ ڦاسائي سدوري ڍنڍ واري ڦات ويجهو آسري لَوَن جي اوٽ ۾ لڪل هنن جي خوبصورت ڳوٺ ڪٿائي وڃي جتي لڏڻن جي جوڙيءَ سان گڏ انهن کي به آزاد ڇڏي ڏئي. جيئن اهي شڪارين جي بندوڦن ۽ ملاحن جي چارن جو ڪاڄ نه بنجي وڃن!

ان ويل صبح جا يارنهن ٿيا هئا. اڪوءَ جي پيءُ ڪاڪي مرگه ان ٻيڙيءَ ڏي پئي ڏٺو جيڪا ڏنڍ ۾ پاڻيءَ جي سطح ڪري ويڃڻ ڪري ڍنڍ جي تري کي چٽي وئي هئي. گهيڙ جي پنهي پاسن کان نڙن جا گهانا ٻوڙا بيٺل هئا. سامهون ڍنڍ جي پيٽ ۾ ڪٿي پاڻيءَ ته ڪٿي نڙن جا ڏڏا، ۽ ڪٿي پين ۽ سڙيل گاهه ڏسڻ ۾ پئي آيو. اڪوءَ ۽ ڪاڪي مرگه جي سامهون پندرهنن وڪن تي اهو هڙهو گپ ۾ ڦاٽو پيو هو. جو پاڻي هيٺ لهي ويڃڻ ڪري زمين تي ويهي رهيو هو. پريان ڪجهه فاصلي تي هڪ ٻيو هڙهو کين پاڻيءَ ۾ بيٺل نظر آيو. نڙن جي ڪنهن جهڳٽي سان ٻڌل هو. اڪوءَ جي دل ڪيو پئي ته هو ڪاڪي مرگه کي ڍنڍ اندر وٺي وڃي ۽ انهن سڀني شين بابت ڪانسر اڄ ئي پڇي وٺي. جن بابت هواڳ نه ڄاڻندو هو.

”بابا، جي پاڻ به انهن نيرڳن تائين هلون ته؟“ اڪو خاموشي توڙيندي

ڪاڪي مرگه اڳيان پنهنجي اندر اڀري آيل شوق جو ذڪر ڪيو.
 ”پاڻي تمام ننڍو آهي، پٽ.“ مرگه سمجھائيندي چيس. ”هڙهو
 ڪنهن نه ڪنهن جاءِ تي هلي ڦاسي پوندو. پر پاڻ ٿوري منزل تائين هلي
 سگھون ٿا.“

اڪوٽ جي اکين اڳيان پوپٽ ڊوڙڻ لڳا. هن جي چپن تي مرڪ ڇا
 آئي جڏهن ته هن جو سمورو مک مھڪي اٿيو. هن ڏٺو ته ڪاري رنگ تي پڪين
 جي هڪ تولي اڏرندي هنن مٿان گذري ويئي. اهي ڪنڀا هئا. ڪائرن کان
 وڏا ۽ پيشن کان ننڍا، ڪڏهن ڪڏهن ڏينڊن اندر ڪنڊين ۽ لئين جي سڪل
 بندين تي جڏهن چڙهي ويهندا هئا ته ڪاڪي مرگ جي ڳوٺ ۽ آسپاس
 جي ميائين جا ملاح انهن کي سٺي سوڻ طور ڏسندا هئا. ڪيترن کي ته
 جارين ۾ ڦاسائي ٿورو هيراڪ بنائي بيٺين سان ٻڌي ڇڏيندا هئا ته جيئن
 انهن جي مدد سان ٻيا پڪي ڦاسائي سگھجن.

ڪاڪو مرگه فقط مڇي ماريندو هو. هن جي زال چڱي تڏيون
 ٺاهيندي هئي. ننڍڙو اڪو هاڻ اچي هڙهو هاڪارڻ جهڙو ٿيو هو. انڪري
 مهيني ڏيڏ کان ڪاڪو مرگه هن کي پاڻ سان گڏ مڇي مارڻ لاءِ وٺي ويڃڻ
 لڳو هو. ڪڏهن ڪڏهن ٻن لڻن ويندو هو ته به کيس ساڻ رکندو هو.

ڪاڪو مرگه ۽ ننڍڙو اڪو جنهن ويل پاڻيءَ ۾ بيٺل هڙهي ڏانهن
 وڌيا پئي ان ويل شهر مان آيل وڻڪاري مهم وارا کين ويجهائي آيا هئا.
 مرگه کين ذاتي طور سڃاڻندو هو. چو ته اهي اڪثر ڳوٺن ۾ ايندا رهندا هئا،
 ۽ ڳوٺاڻن تي وڻن، ٻوٽن، پڪين ۽ جانورن کي بچائڻ جي تبليغ ڪندا هئا.
 جنهن تي ڳوٺاڻا مٿن ڪلندا هئا.

”سڄي تباهي باهريان کان آيل لوڏون اچيو ڪن- ۽ هي اسان کي
 ٿا اچي چون ته انهن جي ڀارت اٿڻ!“ ڳوٺاڻا پنهنجي منهن هڪٻئي سان
 حال وٺيندي چوندا هئا. ”ڇڻ ته ڊئم اسان ٺاهيو هجي! ڇڻ ته پڪي ۽ جانور
 اسان ماريندا هجن!“

شهر مان آيل عالمي ماحولياتي تنظيم جي ملازمن ۽ انهن سان

شامل اخباري خاطن ۽ اسڪولي شاگردن ڊئم جي بند هيٺيان ڏنڊ جي ڪناري سان هڪ خوبصورت جاءِ ڳولي اچي پڙاءُ ڪيو. انهن مان ڪيترائي هيڏانهن هوڏانهن جا چڪر کائڻي قدرتي نظارن مان لطف اندوز ٿيڻ لڳا. هنن جي هٿن ۾ شهر جي جنرل استورن ۽ سپر استورن تي ملندڙ صاف پاڻيءَ جون بوتلون، نمڪو کاڄا، خشڪ ڊاليون، چيس، بسڪٽن جا ڊبا، لنچ باڪس، جوس ۽ ۽ برف جي وڏن ڪولرن ۾ پوريل يخ ٿڌيون پيپسيون هيون.

ڪاڪي مرگه اڪوٽ ڪي ٻڌايو ته ”هنن ويچارن ڪي هتي جي وڻن، جانورن، پکين ۽ ٻوٽن کي بچائڻ جو وڏو اٺو آهي. هي هتان جو پاڻي نٿا پيئن، پر جن پکين ۽ جانورن کي بچائڻ نڪتا آهن، سي هنن ڏنڊن جو پاڻي پيئن ٿا. هي هتان جي ڏنڊن ۽ ڊبن کي زهريلو سڏين ٿا، پر انهن کي زهريلو بنائڻ وارا خود اهي شهري ماڻهو آهن. شهرن جي سموري گند ۽ ڳٽرن جو منهن هاڻ هنن ڏنڊن ڏانهن ڪيو آهي. پر، پٽ، توڏسندن ته اهي پاڻ اچي تبليغ ڪندا ته ڏنڊن کي خراب نه ڪيو. ٿيلهيون استعمال نه ڪيو! هنن ۾ ڪيڙا نه ڌوئا ۽ هنن ۾ تيل پيٽرول نه هاريو. پر اهي ٿيلهيون، بوتلون ۽ ٻيو گند پاڻ ڏنڊن ۾ اڇلائي هليا ويندا!“

ننڍڙي اڪوٽ جي نظر ڪنڀن جي ولر تان چڄي ڌار ٿي پريان ڏنڊ ۾ لهندڙ ڪن پکين سان وچڙي پئي، جن ٽڪڙو ٽڪڙو پاڻيءَ ۾ لهي چوڦير ڦري ڄڻ ته مارين جو واءُ سواءِ پئي لڏو.

”بابا، اهي ڪارا ڪانٿرا آهن نه؟“

”نه، پٽ.“ ڪاڪي مرگه ورائيو. ”انهن مان ڪجهه ڪُنڀا، ۽ ڪجهه سريون آهن. انهن جا پير ڳنڍيل هوندا آهن. ڇهنب وڏي ۽ هيٺ تي مڙيل هوندي اٿن. جنهن سان اهي مڇيون شڪار ڪري کائيندا آهن. تنهنجي ڏاڏي جي پيڙيءَ تي سدائين هڪڙي سري ويٺل هوندي هئي، ۽ گهر ۾ نير ڳڻين جو ولر. هاڻ ته پڪي به گهٽ ٿي ويا آهن. ملاحن جي پيڙين تي هاڻ توکي سانهون ۽ ڪانٿرا ويٺل نظر ايندا.“

ڪاڪو مرگه ۽ اڪونٽن جي جُھڳٽي مان ٻيڙي چوڙي، منجھس چڙهي، اندر ڏنڊ ۾ جتي سندن چار اڏيل هئا اوڏانهن ويڃڻ لڳا.

فيبروريءَ جي شايد اها ستاويھين تاريخ هئي. ڏينهن چڙهندي به تڏي تڏي هوا پئي لڳي. هفتي اڌ کان تڏ به هڪڪا هڪڪا وڌي پئي وڌا. انڪري پڪين وري موت کاڌي هئي. ايڪٽر بيڪٽر ٽوليون ڏينهن ڏني جو به ڏنڊن ڏانهن پئي آيون. انهن ٽولين پٺيان وري شڪارين جون ٽوليون هيون جيڪي ڏنڊن جي ڪنارن سان پٽن جا وروڪڙ ڏيوپئي هليون.

”تنهنجي بابي جي يادگيريءَ ۾ هت هنج به لهندا هئا. پر اها تڏهن جي ڳالهه آهي جڏهن هنن ڏنڊن ۾ تازو پاڻي وهندو هو ۽ چوڌاري لڪ هوندي هئي. هنن ۾ نه گتر وهندا هئا، نه ماڻهن جا گوڻهن. نه ڪارخانن جا زهر شامل هوندا هئا نه وري فصلن جا! ڏنڊن ۾ پاڻي نه ايندو ته، پٽ، انهن اندر رهندڙ ڪوڏن جي بدين سان هي ڏنڊيون ايئن پرڄي وينديون جو هت رڳو توکي ڪانٺرا ۽ ٻگهه نظر ايندا، ڏونڊ جي ڌپ پئي ميلن تي ساڙيندي“

اڪو هڙهي جي پنئين حصي تي ويٺو هو. ڪنهن مهل هڪ ڪينو اڏرندو هن جي پشم جهڙن وارن مٿان گذري ويو.

”هي ويچارا به ڏس نه ڪيڏو پنڌ ڪري اچيو هت نڪرن. جڏهن نارو سمنڊ ۾ چوڙ ڪندو هو ته هنن ڏنڊن مان جهينگو به مرنڊو هو ته پلو به. هي ڪينو ۽ هي خوري اصل ۾ سمنڊ جا پڪي اٿئي، پر هوا به پار سان هڪڙو سمنڊ ڪنيو هلي، جنهن جي ساءِ تي اڏرندا هي هت اچيو پهچن.“

اڪو ڪي ڪينو ۽ خورين بابت ڳالهه سمجهه ۾ نه آئي. هو چپ رهيو ۽ ڏنڊ جي پاڻيءَ ۾ هلندڙ ننڍڙن ننڍڙن پوئڱن کي ڏسندو رهيو.

”پڪي، جانور، مڇيون ۽ ماڻهو هڪڙو ئي ڪٽنب ٿئي، پٽ.“ ڪاڪي مرگه هڙهي کي رچن ڏانهن هاڪاريندي چيو ”ڏنڊون، درياءَ ۽ سمنڊ انهن جا گهرو وسيلا آهن. جي اهي تباهيءَ جي ور چڙهيا ته پوءِ گهر ڀاتين کي به ڪير بچائي نه سگهندو. اهي مري ويندا، ختم ٿي ويندا. اها ڳالهه سڀنيءَ کي سمجهه ۾ اچڻ کپي. تو مون سميت سڀنيءَ کي!“

”پر. بابا، پنهنجي مسيت جو مُلون ته ايئن نٿو حئي؟“ اوچتو اڪو ملي جي ڳالهه چوري. ڇو ته اڪوءَ جو ڪجهه وقت مسيت ۾ ملي وٽ پڙهندي به گذرندو هو.

”مُلين کي به سوچڻو پوندو.“ ڪاڪي مرگه چيو ”مُلون ڪنهن ٻي دنيا جي مخلوق نه ناهي!“

ان وچ ۾ مرگه ڏنڊ جي سطح مٿان تاهه کائي ٿورو پريرو وڃي لهندڙ پيهوڙي پڪيءَ ڏانهن ڏٺو جنهن اڏرندي ئي سندس ڪنن تي ڏاڍي سُريلي ٻولي اڇلائي.

پنهنجي ڳالهه کي جاري رکندي چيائين. ”ملون ڪجهه به چوي پر پاڻي ماءُ آهي، جنميندڙ آهي ۽ زندگيءَ جو ڏڻي آهي. جوان کان انڪار ڪندو پنهنجو سر وڃائيندو!“

اڪوءَ جي نظر وچ جيئن پٽڪي وڃي پريان بن پتن جي ٻُڪڙ ۾ بيٺل ان ڪنڊي کي ڇهيو جو تن چئن سالن کان وسڪارو نه ٿيڻ ڪري سڪي سڙي ويو هو. جنهن لاءِ ڪن مقامي ماڻهن جو چوڻ هو ته ان تي غيبت جواثر آهي. پر ڪاڪي مرگه کي خبر هئي ته زندگي ان جي هڏن مان هلي وئي آهي. جنهن جو دارون دوا فقط پلر جي پالوت ۾ آهي.

اڪو ۽ ڪاڪو مرگه هاڻ پنهنجن رچن کي اچي ويجهه پهتا هئا. هنن کي ڏسندي ئي پاسي ۾ ڇڄندڙ هڪ ٽولي نيرڳن جي تاهه کائي ٻولار ۾ چڙهي. سامهون ڏنڊ جي ڪناري وٽان زوردار نڪاءُ ٿيو. پهريان هڪ، پوءِ ٻيو ۽ پوءِ ٽيون. ان کانپوءِ نڪائن جا ڌوڙيا ٿي ويا. ڪاڪي مرگه کي الائي ڇا ٿيو جو هن کي نڪائن تي پنهنجو اڪو بولاتيون کائيندي نظر آيو. اڏامندڙ نيرڳن مٿان چيرن جي وسڪاري مٿن رت جو مينهن وسائي ڇڏيو. پيءُ پٽ جون عام ڪيفيتون تبديل ٿي ويون. حيرت ۽ اچرج سندن اکين ۾ اچي واسو ڪيو. پهريان هڪ نيرڳ ڪريو پوءِ ٻيو ۽ پوءِ هنن ڏسڻ ڇڏي ڏٺو. جڻ ته پڪي نه هئا ڪي ماڻهو هئا، رت ۾ لت پت ٿي پئي پائيءَ ۾ ڪريا.

”مالڪ ڪو اندو ڪرين!“ ڪاڪي مرگه جي وٽان نڪتو.

ناد وارو - 53

”مسين ڏنلين جي رونق وري هئي. اها به سٺي ڪونه ٿين! اکين کان ته انڌا آهن پر دليئون به انڌا آهن.“

ٿورڙي ئي دير ۾ ڍنڍ جو اهو حصو جتي نيرڳن ڍاڀو ڪيو هو، ريتي رت سان چمڪڻ لڳو. ڍنڍ جي بلوري سطح تي اڻ وڻندڙ رنگ نچڻ لڳا. ٻي گهڙي جڏهن اڪو آسمان ڏي ڏٺو ته سڄو پيولار ڪاوڙ ۽ ڪروڙ ۾ رڙندڙ ڪنگن، ڪائرن، ٻگهن ۽ ٻين پکين جي احتجاج سان گونجي اٿيو هو.

بلبل سائينء جو ڪتبو

(هر فاتح جا هٿ خالي هوندا آهن: ارنيسٽ هيمنگوي)

سچل جي پيرانديءَ کان پيئي، هُن جڏهن پنهنجا هٿ دُعا لاءِ
ڊگهيٽريا ته سامهون ديوار جي هڪ ننڍڙي ڳڙڪيءَ مان هُن کي هڪ ٻُريلو نظر
آيو جو ڪپڙ جا سُڪل پيرون ڏاڍي مزي سان کائي رهيو هو. سچل تي هن
جي اها آخري حاضري هئي. پنهنجن آڱرين جي وٿين مان اک ڪڍي
جڏهن غور سان ڏٺائينس ته خبر پيس، هُن جي هڪ تنگ ڀڳل هُئي. ۽
ميوي کي جڏهن ٽڪيائين تي ته هُن کان پاڻ سنڀاليو نه پئي ٿيو. هو دُعا
گهري درگاهه جي اڱڻ تي اچي بيٺو. ۽ سامهون پراڻن يادگار ڪپڙن تي
”ٽيڪڙو ٽيڪڙو“ ڪندڙ بريلن کي ڌيان سان ڏسڻ لڳو. هُن کي اُهو زمانو
ياد آيو جڏهن هو ناري جي اُن پراڻي پٽ مان بُربلا ڦاسائي وڪڻندو هو.
جتي سانوڻي هر سال هڪ انوکو بهار کڻي ايندي هئي، جنهن جي آجيان ۾
جاڳري پيرين جا جُوها به سرهائي محسوس ڪندا هئا، جن جي تارين تي
ڪارا ايراني ۽ سنڌي بُربلا جيت جڻن پٺيان سڄو ڏينهن پيا ٽپا ڏيندا
هئا. اهي مٽي ۽ جون مهينن دوران بيماري هيٺ آيل پيلن پنن کي وري سائو
ٿيندي ڏسي. پنهنجون ننڍڙيون معصوم چهنون هڻندي پنهنجي پاڻ کي
سُڪ ۽ شائتيءَ واري ماحول ۾ پيا محسوس ڪندا هئا. پر افسوس جو هاڻ،
انهن نادان ۽ نفيس قسم جي ننڍڙن پڪيڙن سان لاڳاپيل منظر ناما، جن جي
ٻولين کي شاعرن جي دائمي جذبن واري زبان مليل هئي، آهستي آهستي
اکين کان اوجھل ٿي رهيا هئا!

سنڌ جي صحرا ۾ سانوڻي به پاڇاتو بهار بنجي ايندي آهي.
انڪري اهي جيت ڪائيندڙ اُن واپرائيندڙ محبت جي داستانن ۾ باغن ۽

باغبانن جي دلين تي راج ڪندڙ سهڻا پڪي، سنڌ جي بئراج وارن علائقن مان هجرت ڪري اچي ٿا ريلا توڙي ٽاڪرو پٽ وسائيندا آهن، جتي جڏهن برسات پنهنجي پلر سان گڏ هڪ ٻي بهار جي خوشخبري آڻيندي آهي، تڏهن پرواني جهڙا پراڻا خفتي سٺ سان اُٿيل جاريءَ وارا بيگ هٿ ۾ ڪري وڃي ٽڪر جو پاسو جهليندا آهن، جتي ٽاڪرو وٽڪار جي وچ ۾ خالي پيل پٽن تي چوڳون وجهي، ڍب وڇائي، جيئرا بربلا ڦاسائي اچي پيچرن ۾ بند ڪندا آهن.

بربلا ڦاسائي پالڻ ۽ ويڙهائڻ واري شوق ڇڏي پرواني کي، جيتوڻيڪ گچ سال تي ويا هئا، پر پوءِ به شهر جي وچ مان گذرندي نوجوانن جي آڱرين تي ويٺل پڪي ڏسي دل سٽون کائيندي هُيس. ايئن محسوس ٿيندو هيس، جڻ ته هن جي گهر مان ٽانڊو ڪڍڻ وارا سندس خفت جا ڌڻي ٿي وينا آهن. هو جڏهن ويجهو وڃي به گهڙيون ساڻن ڪچهري ڪرڻ چاهيندو هو يا خفت تي ڳالهائي دل خوش ڪرڻ گهرندو هو، ته چورا ڌڪاري نظر انداز ڪري ڇڏيندا هُيس.

گُراڙو نيٺ ڪري هُو هونءَ به اڪيلائيءَ جو شڪار هو ويتر اهميت وٺڻ جي ڪوشش ۾ تڙبو هو ته دل جا توپا ايڙي پوندا هُيس. جوڻس سون ٻائيءَ جي لاڏاڻي کان پوءِ، پُٽن به نڪمو، پيڪار ۽ اجايو بار سمجهي گهر جي هڪ ڪنڊ ۾ ڌڪي ڇڏيو هوس، جتي ڪٽ، ڀڳل پيٽي ۽ ٻن ٽن رلين کانسواءِ هن لاءِ ڪجهه به پيل نه هو. اهڙي صورتحال ۾ مٿن مائٽن، سنگتين ساٿين ۽ عام خلق طرفان عطا ٿيل ڌڪار کيس محبت جو مريض بنائي ڇڏيو، جنهن جي آسپس وٺڻ خاطر، هو وٽندو ولين ۽ بزرگن جون چائنئون چمندو هو.

گهڻا سال اڳ، جڏهن سيارو اڃا پنهنجا پير سوري رهيو هو، ته هُو چار پنج بربلا ڦاسائي گهر کڻي آيو هو. سندس مقابلي ۾ جيڪي به پراڻا خفتي هئا، سي هن ننڍڙي سٽي واري شوق طرف ماڻهن جي گهٽ دلچسپي ڏسي ميدان ڇڏي ويا هئا. هُنن ۾ ڪُڪڙن ۽ ڍڳن تي پئسا رکڻ جي چوس پڇي چُڪي هُئي. پر هُو جيڪو هن ننڍڙي پڪيءَ جو پوڄاري

هو تنهن کي هن پتڪڙي ويڙهه ۾ ڏاڍو مزو ايندو هو.

ميرن جي راجڌاڻيءَ واري ان پراڻي شهر ۾ ان قسم جي ويڙهه جو باني هو پاڻ نه هو. هن کان اڳ هن جو ڏاڏو اهو شوق ڪندو هو. هن کي خفت ڏاڏي کان ورثي ۾ مليو هو. هن سڄي جوءَ ۾ ڪن ٿورڙن کي ڇڏي باقين کي بربلا ويڙهائڻ جو شوق نه هو. پر ڪين خفتين کي داد ڏيڻ، مقابلا ڏسڻ ۽ بربلن جي ويڙهه تي پيسا رکڻ جا هو ڪوڏيا هئا! هن جي ان شوق، نوجوان چوڪرن ۾ باقاعدي هڪ ٽولو پئدا ڪيو جنهن، اڳتي هلي خود هن جي هڪ هٿي به رڻي ڪري ڇڏي ان ڏک ۾ به هو ڏينهن جا ڏينهن گهر لپتو پيو هوندو هو ۽ پنهنجي زال کي پيو ڊاٽلاڳ هڻندو هو:

”اڏر بلبلا! اڏر اڏر! مون توکي آزاد ڪيو. مون توکي آزاد ڪيو.“

جنهن تي جوڻس ڪاوڙجي پيڪين هلي ويندي هئي، ۽ هو منت ميڙ ڪري وري واپس وٺي ايندو هوس. اهڙي طرح اهو سلسلو پيو هلندو هو.

پر پاڻ ڳالهه پئي ڪئي هن جي پنجن بربلن جي، جيڪي هن وڏي جفاڪشيءَ کان پوءِ ڦاسايا هئا. هونئن ته هن ان موسم ۾ لڳ ڀڳ ويهه کن پڪي ڦاسايا هئا، جن مان ٻارنهن ته ماديون نڪتيون، تن کي اصول مطابق هر حالت ۾ آزاد ڪرڻو هو. اهي اصول خود هن پاڻ نه گهڙيا هئا، پر وڏرن جي ريت نباهيندو پئي آيو. باقي اٺن نرن مان ٽي ته هن رستي ۾ ئي ڪپائي ڇڏيا ۽ پنج پاڻ سان گڏ هڪ جاريءَ واري بچڪي ۾ وجهي گهر کڻي آيو.

بربلن کي پڇري ۾ قيد ڪري هو باجهري ساوڪ ۽ جوڙ جي ڪڙ ڳولھڻ لڳو. ان وچ ۾ الائي ڇو ڪيس پنهنجي جوانيءَ وارا ڪئين منظر ياد اچڻ لڳا، جن ۾ هڪ منظر ان ڪڙئين وڪڙڻ واري اڌ سامايل، اڻڄاڻ چوڪريءَ جو به هو جنهن کي هو ڪنهن آني بهاني پنهنجي ڪوٺيءَ تي وٺي آيو هو جتي ڪيس مٺيون مٺيون ڳالهيون ٻڌائي، هن سان پنهنجي پيار جو اظهار ڪيو هئائين. پر هوءَ ڏاهي بربلي هئي، هن جي چڪر ۾ نه آئي. هوءَ جيئن ئي سندس گهر مان ٻاهر نڪتي ته سدائين لاءِ گم ٿي ويئي، ۽ اها چوڪري هن وري ڪڏهن به ڪونه ڏٺي. شايد هوءَ به آزاد ٿيل بربلين جيئن سدائين لاءِ جوءَ مٽي وٺي هئي. خيالن جو سلسلو اڳتي وڌائيندو هو

الائي ڇا ڇا سوچيندو رهيو. پر بربلن لاءِ ان ۽ پاڻيءَ جي جوڳي بندوبست جو خيال هن پنهنجي دل ۽ دماغ تان نه لاهو.

هوڏانهن پيجري پر بربلن کي اوجاڳي ڪرائڻ جو طريقو ڪار به هن تيار ڪري ورتو هو. تيز روشنيءَ وارا ٻه بلب سندن پيجري اندر لتڪائي ڇڏيا هُئائين. جڏهن انهن کي ٻاريائين ته بلبن جي سيڪ ۽ شعاعن، بربلن کي سر هيٺ ڪرڻ نه ڏنو. کين اوجاڳي ڪرائڻ جا ٻيا به گر ايندا هيس، پر پالتو بئائڻ لاءِ اهي شايد ايترا ڪارگر نه هئا.

هڪ ٻيو طريقو اختيار ڪندي هُن پيجري اندر لچڪدار بيسُرين گهٽين جو اهڙو نظام متعارف ڪرائي ڇڏيو جو جيئن ئي بربلن انهن کانين جي جهل - نما گهٽين تي ويهن، ته اُهي وڃڻ لڳن. پکي ويچارا هڪ ڪاٺيءَ تان لهي پي تي ويهن، ۽ اُها به وڃي ته ٽين تي هليا وڃن. اهڙي طرح پنج پکي آخر ويهن ته ڪٿي ويهن!

هڪ ته ويچارا پنهنجي فطري جبلت جا محتاج، ٻيو ته هڪ ئي وقت ٽن چئن قسمن جا ٻي سُر آواز گونجن، جن جون لرزشون محسوس ڪري پکين جا دڙا ئي ٻاهر نڪريو اچن.

اهڙي ريت پورا اٺ ڏينهن ۽ اٺ راتيون هُن ننڊ ڪرڻ نه ڏني هين. پر پوءِ به جڏهن ويڙهه ٿي ته نوجوانن اڳيان هُن جو هڪ به بربلو بيهي نه سگهيو هو. ۽ اصول مطابق جنهن به پکيءَ کي هاراڻو هو تنهن کي آزاد ڪرڻو هو. هُن پنهنجون هنجون روڪي سندن تنگن مان ڏوري ڪڍي ته هُن جي درزن کن پرستارن به روئي ڏنو هو. جمهوري قدرن جو اهڙو مظاهرو سندس سنگت کي ڪڏهن به نه ڏٺو هو!

پر پوءِ الاهي سالن کانپوءِ هُو وري ميدان ۾ لٿو. تڏهن هُن جو مقصد رڳو بازي کٽڻ نه هو، پر ان شوق کي ماڻهن ۾ متعارف ڪرائڻ ۽ بربلن مٿان ظلم نه ڪرڻ جهڙا نقطا به شامل هئا. انڪري هُن شهر مان ڇنڊو ڪري ٿي بينر لڪرايا، جن تي ”آل پاڪستان پهريون بلبل ٽورنامينٽ“ لکيل هو. جيڪو سندس ئي شهر جي هڪ پراڻي ۽ قتل بنگلي جي اڱڻ تي ٿيڻو هو. انهي ٽورنامينٽ جي اعلان سان بربلن تي چڱي

خاصي مار پيئي. آس پاس جا باغ، توڙي تڪر جون جاگري پيريون ماڻهن جي عتاب جو نشانو بڻيون.

جڏهن تورنامينٽ شروع ٿيو ته اخبار وارن پهريون ڀيرو ان ويڙهه جي رپورٽنگ ڪئي. پري پري جي خفتين ڪهي اچي مقابلي ۾ حصو ورتو. لس ٻيلي کان هڪ ٽيم آئي، جنهن وٽ اعليٰ قسم جي ايراني برلن جي نسل جون ٻه جوڙيون هيون. ڪاچيلي جي باغ مان به جوڙي پڪڙي اُتي آندي وئي هئي. هي بُربلا آندل نالي شيدي ڪٽي آيو هو. الاڻي ڪيتريون جوڙيون ته رڳو خيرپور مان شامل ٿي رهيون هيون. فيض محل واري باغ جا بُربلا، ڪيتي مان آندل ڪڙپيل جهنگلي بلبل، ناري-پار وارا ٿري جيت ڪاڻو جنگجو پڪي، انهن ٽيمن ۾ شامل هئا. هڪ ٽيم مٺي ۽ آس پاس وارن علائقن جي سرسبز ڪوٺڻن ۾ پلجندڙ ان نسل مان هئي، جا اسپري توڙي ٻين غلاظتن کان بچيل ماحول ۾ پلي جوان ٿي هئي.

اها ئي اها گهڙي هئي، جنهن لاءِ چوندا آهن ته ٻڌائي نه ايندي آهي، ۽ کيس به خبر نه هئي. هر خفتي هن جون ڳالهيون ڪري رهيو هو. مادي ۽ هارائيندڙ پکين لاءِ سندس ڪهل مثال بڻيل هئي.

هن پنهنجي پاران ٿي نوجوان ميدان ۾ لاٿا، جن کي شهر وارن رول، واندا، مٿي ڦريا ۽ بيوقوف جي خطابن سان نوازي رکيو هو. پر هو پنهنجي ان شوق ۾ سچ پچ ته فطرت جو اڻسڌي طرح اثر وٺي رهيا هئا.

اخبار وارن جڏهن سندن فوتا پئي ڪڍيا ته واڻهڙن مان ڪن کين وڏي واڪي طعنا هڻندي چيو ”هاڻو ٻيلي هاڻو وٺي وڃون، وڃي ماڻرن جا فوتا به ڪڍرايون!“

نوجوانن اهڙين ڳالهين جي ٽڪي جي پرواهه به نه ڪئي. تورنامينٽ جيئن ئي شروع ٿيو پڙ تي سوين ماڻهو اچي گڏ ٿيا. قسمن قسمن جا شوقين. ڪافي تعداد ۾ ڪيوترن جا خفتي به اچي گڏ ٿيا هئا. سڀ هيٺين ڪلاس جا سنڌي ماڻهو هئا. جڏهن پهرين جوڙي ڦڙڪي ته سون جي مجسمي پنهنجون اکيون تڏيون ڪيون. ”واھ، واھ“ ٿي ويئي. سڀ کان وڌيڪَ سرهائي ته ان ٻربلي کي ٿي، جنهن هارايو ۽ قانون موجب کيس

آزاد ڪيو ويو. دنيا جي هيءَ واحد قسم جي ويڙهه هئي، جنهن ۾ حقيقي جيت ته اُن پڪيءَ جي پٺي تي، جنهن مقابلي ۾ هارايو پئي. اُن ڪري ڪٽيندڙ بُربلي کي وري به ٻئي نئين نڪور پڪيءَ جي سامهون ڇڏيو پئي ويو.

بُربلا هڪ ته ٿيندا آهن هلڪڙا، ٻيو جي هڪٻئي سان ڳنڍجي وڃن، ته پوءِ لوت پوت ٿيو وڃن. نتيجي ۾ ڪمزور، اڳرائي ڪندڙ جي سامهون ئي نه ٿيندو. هو جي ويجهو ايندس ته سامهون وارو وٺي ڀڄڻ جي ڪندو ۽ اصل نه وڙهندو ۽ خفتي، جو سندس مالڪ به هوندو. دل ئي دل ۾ پيو خار کائيندو ۽ گاريون ڏيندو ته: ”هتان نڪر ته ڀڄائي ڪاوان ۽“

جنهن پڙ تي مقابلو پئي ٿيو اُن جي آس پاس الاهي ريتھين وارا به اچي گڏ ٿيا هئا. ڪن ته ڄڻا پئي ڪپايا، ڪن وري پلاءِ ۽ ڪن ڦل وغيره. سڀ کان وڌيڪ ڪمائي سٽي بازن جي هئي. جن پاڻي پاڻيءَ تي پيسا رکيا.

هُن ٻن بُربلن تي پيسا رکيا. هڪ تي ته سائس اُڪي ٿي ويئي، پر ”جل پري“ نالي بُربلي تي رکيل موڙي کيس هڪ هزار روپين جي ٽيڪ ڏياري ميدان ۾ گڏ ٿيل ريتھين ورن کان هُن پنجاهه روپيا في ريتھيءَ جي حساب سان ورتا، ۽ اهڙي طرح ٿورنامينٽ ۾ رجسٽري ڪرائڻ لاءِ هُن پارٽين تي في پارٽي پنجاهه روپيا رکيا هئا. هُن ان سڄي ٿورنامينٽ مان چار پنج هزار روپيا ڪمائي ورتا هئا. باقي جيڪو چئندو ڪيو هئائين، سو خرچ پڪي ۾ لٽ پٽ ٿي ويو.

اُن ڏينهن لڳ ڀڳ پنجاهه بُربلا ويڙهايا ويا. اُنهن مان تن پهريون، ٻيو ۽ ٽيون نمبر ڪٺيو. هُن جي نمائندگي ڪندڙ نوجوان شروع ۾ ئي هارائي ويا، ڇو جو هنن پرواني جو چوڻ نه ورتو. هو پنهنجن بُربلن کي نشي جون گوريون ڪارائي آيا هئا. اڳ ۾ شايد ڪبوترن جا خفتي رهيا هئا، انڪري بُربلن سان به اهائي ڪار ڪيائون. پر سڀ کان پلي ڳالهه اها ٿي، جو سوين ماڻهن جي سامهون اٽڪل سئيتاليهه بُربلا آزاد ماحول ۾ ڇڏيا ويا، جنهن تي هو تمام گهڻو خوش ٿيو. ڇو ته هار ۾ ئي هُن جي جيت هئي. اهو ئي هُن جي زندگيءَ جو ڪلائمڪس هو: شروع ۾ شڪاري، آخر ۾ رکوال يا جوانيءَ ۾ ماري پيريءَ ۾ راکو.

اُهي ڏينهن اُهي شينهن، هُن پنهنجي ڪُل موڙي ڪٽائي اچي ٽڪر پيڙو ڪئي، جتي درگاهه ساجن فٽير جي ڏاڪڻين ڀر هڪ جهوني ڪنڊي بيٺل هئي، جنهن هيٺيان ٻه تڏيون وڃائي هُو ويهي رهيو. آهستي آهستي هتان هتان جا ماڻهو به وٽس اچڻ لڳا. ايئن ڏسندي ئي ڏسندي معتقدن جو هڪ وڏو حلقو سندس ٻاهريان جمع ٿي ويو. هو سچل جو شيدائي هو. انڪري آخري درگاهه، جنهن تي باقائدي هن حاضري ڀري، سا سچل جي هئي. اتان موٽڻ کانپوءِ هو ويو ڏينهنون ڏينهن ڪمزور ٿيندو. ايتريقدر جو هڪڙي ڏينهن سڀني کي گهرائي چيائين:

”خفتيو هاڻ پاڻ کي به آزادي گهرجي!“

ڏينهن ڀرجي آيا هئس. معتقد به سمجهو هئا، انڪري ”بلبل سائين“ نالي وارو سائن بورڊ ٺهرائي، رستي مٿان لڳرائي ڇڏيائون، ۽ هڪ ڪتبو لکرائي سندس قبر مٿان به هڻائي ڇڏيائون. ڪٿي تي هيٺئين عبارت تحرير ٿيل هئي:

خفتي: بلبل سائين

ماحول: ڀرندڙ جبل، واري ۽ راتو

رونق: جاڳري پيريون، ڪنڊيون ۽ چاريون

وسيئه: قسمن قسمن جا پڪي ۽ اُنهن جون ٻوليون

ٻارهو: سيپٽمبر جي پڇاڙي

باس: پڪي آزاد ڪرڻ

هر سال سيپٽمبر جي پڇاڙيءَ ۾ ”بلبل سائين“ تي ميلو لڳندو

آهي. جنهن جو خاص شغل بريلن جي ويڙهه ٿي هوندو آهي. پر سڀ کان اهم

ڳالهه اها آهي ته ويڙهه کان پوءِ هر هارائيندڙ پڪيءَ کي آزاد فضا نصيب

ٿيندي آهي. پر فاتح پڇري جي قيد ۽ اڪيلائيءَ جي گيتن کانسواءِ پاڻ

سان گڏ ڪجهه به نه کڻي ويندو آهي!

هجرتن جي موسم

مئي جي منهن ساڙگرمين واري هڪ ڏينهن اچي اها ڳالهه هلي ته سوپاري بجير جي ننهن کي ٻه جاڙا پار ڇاوا ۽ راتورات مري ويا. نه روج ٿيون راتو. پاڙو حيران ته هي ڪهڙا ماڻهو جو هانءُ جهابو به نه آين! نه رُنا، نه اڪيون آليون ٿين - بس پنهنجي ڪم ڪار ۾ جُنبِي ويا. پر عشق ۽ مشڪ وانگئون موت به لڪائي ڪونه لڪي. سو منجهائن هڪ زائفان هڻي ڳالهه جو توبو اُڏيڙي وڌو. ٻي صبح جو پاڙي وارا ميڙو ڪري وڃي سوپاري جي در تڻا. سوپارو هڪ ته ڏڪار جو ستايل، مٿان فوتگي ۽ اُن کان پوءِ جا لوازمات، ويچاري وٽ ڪفن دفن جيترا پئسا ته نهيون پر پتر تي آيل ماڻهو مڙهي جي وات ۾ لپ چانور وجهڻ جيترو اُن به نه هو. انڪري آئي کي ايئن تارڻ جي ڪيائون ڇڻ ته ڪجهه ٿيوئي نه هو. پر پاڙي وارن جي اچڻ تي ويچارا منهن گهنجائي نه سگهيا. سو نڪراتي ڪلر مٿان ٻه رليون وڇائي هو ويهي رهيا. پوءِ جيڪو وٽن آيو لپ ان جي. چُنڱ چانورن جي، ڪنڊ تي، لوڻ مڇ، کير جي لوٽي ۽ ليڙلتي جي ڪنيو تي آيو. مس وڃي ويچاري جي هانءُ تي چنڊ پئي.

سوپاري ۽ سندس ڪٽنب، ڏيڍ مهينو کن ٿيندو جو جمال واري آئيني ۾ اچي لڏ لاهي هئي. ٿر ديس جا هي، لاڀاري لئي سانگي، ماحول جا ستيل بي گهر ٿري. ٻڌندا هئاسين ته ڏڪر جي ڏينهن ۾ سنڌ جو رخ ڪندا آهن. پر هن سال گرمين جي لهر معمول کان اڳ اچڻ ڪري، انهن ماحولياتي مزدورن مڪي ۽ ناري جي بندن جي ويجهو اچي پنهنجا پڪا اڏيا هئا.

مان به ماڻهن سان گڏجي سندن ڏڪاڻ تي ويو هوس. ڪپڙ جي ڪوتنن ۽ اڪ جي ٿوڻين سان ڪڙيون ڪيل ننڍڙيون ننڍڙيون جهوپڙيون، جي سندن

جوان ڏيئرن ۽ شادي شده عورتن لاءِ عام رواجي پردو ثابت ٿيڻ جي قابل به نه هيون، سي هنن جو سڀڪجهه هيون. سامين ۽ جوڳين جي عارضي پڪن جهڙن پيهي نما گهرن باهران لڏ لڏيندڙ مولهن پنهنجي پيت فوت لاءِ چؤطرف چڪر لڳائي ڪيئي چارا ٺاهي ڇڏيا هئا.

ڪاڪي سوڀاري جو ننڍڙو ڏکرو ڏاڇيءَ جي ڪير مان ڪڙهيل چانهن کڻي آيو. جنهن جي سڀ سڀ ۾ پٽ لائيءَ جو ڪارو ساءِ سمايل هو. پوءِ سوڀارو ڏک جو داستان چيڙي ويهي رهيو.

چئي: "اڳئين سال اسان بديئي پڙاءُ ڪيو هو. اُت لبارو به چڱو لڳو ۽ مزوري به مناسب ملي. پر پاڻيءَ جي ڪال سبب هيل اُتي ڪڻڪ ماڳهين ڪونه ٿي. انڪري سنڌ جو رُخ ڪيوسين. سنڌ اسان جي امڙ آهي. سدائين پناهه ڏني اٿس. تهاڻ سنڌ جا ٻچڙا منهنجا پاءُ آهيو. پنهنجي رت جيئن ٿا خيال رکو."

سوڀارو پنهنجي لڏپلاڻ جو داستان هر هڪ کي ٻڌائيندو پئي ويو ۽ آس پاس جي ماڻهن پاران آندل شين کي هڪ پاسي رکرائيندو پئي ويو. پوءِ اڃا به غمگين ٿيندي چوڻ لڳو "ڏڪر سبب امداد ته ٿر جام ٿي پهچي. سرڪار به گهر گهر لاءِ سال ڀر جو اُن ۽ گيهه موڪليندي آهي، پر اهو اسان تائين نه ٿو پهچي. سينيون، سومرا، ارباب ۽ لات ڏوهيو، پانڊا ڀريو ڇڏين ۽ پوءِ پيا پنهنجن فلور ملن ۾ اُٽو پيهي وڪڻن. سرندي بچندي وارا ته گهر ڀريو ڇڏين. اسان جهڙن جا رڳو نالا لکجن ۽ ڪوڙا اڳوڻا لڳن. اڳئين پيري منهنجو پٽ راشن ورهائيندڙ سان وڙهي پيو هو. چو ته هُن ڪوڙ تي هنيو ته اسان اُن وٺي ويا آهيون. پوءِ، پاءُ منهنجا، منهنجو پٽ ڇهه مهينا جيل ۾ پئي سڙيو. نه پر چو ڪتيو نه وري ڪو ڪيس جڙيو. روز جيل ۾ ڪانئس جانورن جون لڏون مڙائيندا هئا. سو هن سال امداد جو انتظار ڪونه ڪيوسين. مون ڏونگرئي ڪي چيو. "پٽ، هل ته سنڌ هلون. سنڌ ۾ پاڻيءَ جون نديون آهن. واه آهن، ٻيلا آهن ۽ ساوا گاه آهن. هل ته هلي اُتي پڙاءُ ڪيون." پوءِ جڏهن سانوڻي لات ٿيندي ته مولها پلاڻي هلي پلر پئبو ڪارٽنگ ڪاٽبا ۽

ڪاتپور ڌڻو. بس دُعا ڪيو ته ڌرتي اُڄ لهي ته ماڻهن ۾ سُڪار ٿئي.“
ايتري ۾ هڪ همراھ پٿاري پهتو. گهڙي ڪن لاءِ ماڻ، ڦل ۽ دُعا.
ڪاڪي سوپاري سان گلي مليو. ”رب جي رضا“ چيائين ۽ پراڻي اخبار ۾
ويڙهيل ڪا شيءَ هٿ ۾ هيس، جا ڪاڪي سوپاري جي ڀر ۾ رکي ڇڏيائين.
هو وري ڳالهائڻ لڳو:

”ڪالهه مون ويٺي ڪونجن کي ساريو. ڪونجون جڏهن به اسان
جي جهڳين مٿان گذرن، ته به لامارا ضرور ڏين. ڪڏهن قرب ڪري لهيو به
پون. اسان جي واندي هيٺيان تلاءُ آهي. تلاءُ جي چؤڌاري جاڳري پيريون آهن.
سانوڻيءَ کان اڳ منجهن بهاري آيل هوندي آهي. ڪونجون اسان جي
مهماني ڪائين - ايئن جيئن اسين توهان وٽ ترسيل آهيون. هو سيءَ جون
ستائيل، اسان ڏڪار جا ماريل، آخر ڪنهن در ته ترسون نا ابا، اُتان اُتي پوءِ
رخ ڪن روھ جو. راجستان جو روھ - ڳاڙهو. اُن جهڙو پٿر. مٿس مينهن جي
ڪٽي پوي ته سنڌ سنڌ انگوريو وڃيس! بس يار دعا ڪريو ته ڪا ڪنڊي
ڪارو ويس ڪري ته وڃي وطن جون وليون پسون!“

ڪنهن مهل هڪ ڪهيءَ وارو مٿس ميدان ۾ لٿو. ايندي ئي
ڪاڪي سوپاري تي ڏاڪا ٻڌي چڙهي ويو. چئي: ”واھ، ڪاڪا، واھ! پاڙي
۾ پيا آهيون ته به خبر ڪانه مڪئي.“

ڪاڪي سوپاري چيس، ”متارا، خبر توکي وٺڻ ڪپي يا مونکي؟ مان
ته آهيان مهمان خانہ بدوش. تون ته پنهنجي پٽ پکي وارو آهين. اهو ڪم
توکي سونهي يا مونکي؟“ -- ان تي متاري کي ماڻهن چيو ”بانورو ٿيو آڻ ڇا
جو ڦل ڪلمي کان اڳ ٻڌو اٿئي ميارن تي سندر!“ پوءِ متارو چپ چوري
منهن مٿان هٿ گهمائي، جڏهن سوپاري سان سئون ٿي مليو ته لُٽڪن جي
لڙيءَ کي قابو ڪري نه سگهيو.

”اسان به تنهنجا هٿاسين. ڪاڪا، جيڪر خبر مڪين ها ته
ڪنهن دائي درمل جو بندوبست اسان به ڪري وٺون ها! ڪهڙي ڪم
جي هاڻ پنهنجي ياري جو آزمائش جي گهڙيءَ ۾ لايي ٿي نه سگهي.“

"خير آ متارا. مالڪ کي جيئن منظور. اڃ جي به واپس ورتا اٿس. ته سڀاڻي جوڙي موٽائي به ڏيندو."

متاري ۽ سويراري جي واقفيت کي مهينو مس ٿيو هو. پر اها هاڻ ياريءَ جي لڙيءَ ۾ پوئجي وئي هئي.

"اسان تري ماڻهو ڪڏهن لاڙ ته ڪڏهن سنڌ. ڪڏهن ناري ته ڪڏهن هند - اسان جي ته عمر ئي پنڌ ۾ گذريو وڃي. منهنجي هن پُٽ جا اڄ به گابا ڇينا هن. ڪنهن کي خبر ته منهنجي صابوڙي جو ڪيترو مال مئو هوندو. جو اسان کان پندرهن ڏينهن پوءِ سنڌ پهتو هوندو؟ اها هجرت ئي ته آهي. جيڪا اسان کان مال به ڪسي ٿي ته پال به ڪسي ٿي. تنهن وٽ آ پلا خوشحالي. انڪري - سارو گهر چيڙبتن سان ڀريو پيو ٿو. اسان جيئن نه هجي ڪو ڌڪن ٿاين ۾. رستي جي ول جيئن هوند ڪو پتو ئي نه پچائي! رب ڏاڍو آ. متارا. ڪنهن جي ڪونه تو پڻدي جي ڪڏهن سڻي ٿو. ته مال ڀٽاري جي. اسان به انهن جي محابي پيا ٿڳون!"

ڪاڪو سويرارو ڳالهين مٿان ڳالهيون ڪندو پئي ويو. پٿر تي ويٺل سڀني سوڳوارن توڙي عذرخواهن کيس هڪ وڏي جيئن هڪ ڪنو ٿي پئي ٻڌو.

"ڪو دؤر هوندو هو. وڏڙا جڏهن ڪنهن کي پٽيندا هئا ته چيندا هئا: تاجا ناري جائين! ... نارو ڏکيو هوندو هو. جيڪو هت ايندو هو اهو ورلي واپس ورتندو هو. مال مري ويندا هين - ٻار گذاري ويندا هين. پٺيان ماڻهن کي به خبر ڪانه پوندي هئن. پر گجرات جا شهر. پُڄ. لڪپت ۽ سُورت ويجهه هوندا هئا. ماڻهو هڪ نه ٻئي ڏينهن پيو پٺيان گهر وارن جي خبر چار لهندو هو. سيدو سامان خريد ڪري گهر ڇڏي. پوءِ پيو ويندو هو. ڪجهه سال اڳ نارو به اسان جوننگ هو. پناهه گاهه هئي. پاڻيءَ جي بوند جو آخري سهارو هو. آن جو آخري سهارو. پر اڄ ته نارو به ٿر جيئن اسان کي ڪاٺڻ پيو اچي. نه اٿس پاڻي. نه چراگاهه. نه ان جو ڪرو ۽ نه وري گاهه - مشينون ئي مشينون آهن. مڪڙن جيئن سڀ ڪجهه ڳڙڪائينديون پيون وڃن.

پُرهه پُرهه تي تيوب ويل، چڇي چڇي تي تريشر. مونڪي ته لڳي ٿو وڌڻ واري پٽ وري سائي ٿي آهي. اسان واقعي ڏاڍا ڏکيا ٿيا آهيون!

ڪاڪي سوياري جيئن جيئن ٿي ماڻهو ڏٺا، تيئن تيئن ٿي زخمي ڊمڻ جيئن لُچ پُچ ڪيائين. ماڻهن جي ڳالهين سان گڏ ڪاڪي جي ڪهاڻي جاري هئي، جو اسان کي اُتي ولهه پيو ٿو ڀڄي.

ڪجهه ڏينهن کان پوءِ مونڪي امان ٻڌايو ته ”پٽيليون“ آيون هيون ۽ چيڙن جون ڪچريون ۽ گدرن جا ٻج ڏيئي، ان جي خيرات پئي گهرائون. ڪٿان اُتو ته ڪٿان لپ ڊاٽن جي ٿي ملين ته ڏاڍيون خوش ٿي ٿيون. ڪن گهرن ۾ ته هو اوباري سُڪايل گوار ۽ سنگريون پڻ تحفي طور ڏيئي ويون هيون. سندن اکيون اُتر پار ڏي هيون. ڪونجن جيئن ڳچيون ڪٽي پورب ڏي ٿي واجهائون. ايئن ئي اُهي ٿري ماڻهو هڪ نه ٻئي ڏينهن پيا آس پاس جي ڳوٺن ۾ ايندا ويندا هئا. افسوس جي ڳالهه اها ٿي جو آسوءَ جي ڇيٽ جي لوهه ڳار گرمين ته ڪي ڪڪر ڪونه آندا، پر سانوڻ ۽ بڊي به ڪو ڪمال ڪونه ڏيکاريو. ٿرين جي چهرن تي هونءَ جيڪو آسرو سدائين پيو کڙي تاري جيئن ٿم ٿم ڪندو هو سو به مند مٽي ماڻو ٿي ويو. سندن چهرن تي اماس رات جي تاريخي جهڙي نا اميدي چانئجي ويئي. ٿر ۾ ڏڪار جي خبرن ڍنڍ ۾ لڳل نڙن جي باهه جيئن ٿي نڪاءُ ڏنا. سڀ سُسي ويا هئا، باز ڍيڄاريل تترن جيئن. ڇو ته ڏڪار به سندن تاڙ ۾ بيٺل هو!

سَر ڦاٽي اڃا ٿورائي ڏينهن ٿيا هئا، جو هڪ ڏينهن ڪنهن ڪم سانگي شهر ويڻ ٿيو. هوٽل ۾ چانهه پيئڻ جي خيال سان لڙي ويس. ٿورڙي دير کانپوءِ ڪنهن پُٺيان ڪلهي تي هٿ رکي صدا ڏني، ”بابو به چار روپيا. بڪايل آهيون، ٿر مان آيا آهيون، بيروزگار آهيون!“

ٿر جو نالو منهنجي ڪنن تي پيو ته مون چرڪ ڀريو. پوئتي مڙي ڏنم ته ڪاڪو سويارو هو. هٿ ۾ لٺ هيس ۽ بُت تي ڦاٿل ۽ ميرا ڪپڙا.

هن جي اندر جي پيڙا وراڪو ڏيئي هُن جي ڪٿل پتڪي جي وڍن جيئن سندس منهن تي وري آئي هئي. هُن جي نظر مون تي پئجي ته هو

چتن جي تتي ڪاڙهي جيئن ٿڪ پڌي بيهي رهيو. مون هري هري ڪري
 کيسي ۾ هٿ وجهي پنجن جونوٽ ڳولڻ جي ڪوشش ڪئي، پر جڏهن اهو
 نه مليو ته ڏهين جونوٽ ڪڍي ڏانهس وڌائڻ جي ڪوشش ڪيم. پر هي
 ڇا؟ منهنجا هٿ ته هوا ۾ ئي ٽنگجي ويا. مان پٿرڪو کائي ڪرسيءَ تان
 اٿيس. هوٽل کان ٻاهر نڪري هيڏانهن هوڏانهن ڏنم، پر ڪاڪو هڪ
 خوبصورت وهم جتان مونکي گوهي ڏيئي ڪيڏانهن گم ٿي ويو. مان اُهي
 ساڳيا ڏهر روپيه دخل تي ڏيئي هلڪا هلڪا قدم کڻندو ان عجيب اتفاق تي
 سوچيندو بس اسٽان ڏانهن روانو ٿي ويس.

دراڙ-ڪتوري

اُن چانڊوڪي رات جو ڪتوريءَ کي الائي ڇا ٿيو جو نند ٿوڙي رڙيون ڪري وٺي پڳي.

چنڊ جي اها تيرهيءَ جي رات هئي، ۽ ٽي سؤ پنجهٽ ڏينهن کان پوءِ اچڻ ڪري اها چوڏهين جهڙي روشن هئي. ڪتوريءَ کي خبر نه هئي ته مهيني جو اهو پهريون چنڊ هو جيڪو چوڏهين جهڙو ٿي پيو هو. مهيني ۾ اها پهرين رات هئي جا چوڏهين جهڙي ٽي پئي هئي - تيرهيءَ ۽ چوڏهين ۾ ڪو فرق نه رهيو هو. کيس اها به خبر نه هئي ته هن رات سمنڊ ڇٽواڳ ٿي پوندا آهن ۽ ڌرتيءَ چنڊ کي هڪ رات لاءِ روڪي وٺندي آهي. اهڙي رات کي ”نيري چنڊ جي رات“ چوندا آهن، ۽ اهڙين راتين ۾ ماڻهن جا هاءِ هندورا ٿي پوندا آهن.

اُن رات به ڪتوريءَ جا ساھ هندوري جي چولين جيئن پئي چليا. ايئن منهن ڪري چاچس جڏهن پڇندي ڏٺس ته پٺيان رڙ ڪري چيائينس، ”اڙي چوري مار پوئي ڪيڏانهن ٿي وڃين؟“ - پر لفظ هن جي ڪنن تائين نه پهتا.

رات جا اڃا ڏھ ٿيا هئا، ۽ چاچس حاجي يعقوب بي بي سي جون خبرون پئي ٻڌيون. ريڊيو ڪٿ تي ڇڏي هن جي دونڪي پٺيان ڊوڙي بڪرين جي واڙ وٽان ڪنڀي ڪڍي آيس. هوءَ سڄو چولين جيئن چلي پئي. رئڻ سان گڏوگڏ ڪنڀي به پئي. چاچس کي خبر نه هئي ته کينس ڇا ٿيو آهي، ڇو جو هن جي ڪنهن سوال جو جواب به نه ٿي ڏنائين. حاجي يعقوب کي اچي وسوسي و آيو ته چوري هاڻ هٿن مان ٿي وڃي، سو کيس گھر جي سامهون چلهه وٽ وڃايل تڏيءَ تي سومهاريءَ زالهنس کي نند مان اٿاري اوڏانهن وٺي

آيو. ٻنهي پاڻيءَ جو وتو پري اڳيان جھليس، پر چوڪري پاڻيءَ ڏانهن اُلڙي نه ڪري. رڳو سڌڪن ۾ هجي. ڪنهن اڻڄاڻ خوف ۾ ونجي سجي چڪجي وئي هجي. هٿن پيرن جون آڱريون پڪوڙجي ويون هجنس. سجي سڀڻجي وئي هجي. جي هٿ ڪڍنس ته پئي مٿي وڃي.

”آخر ٿيو ڇا ٿئي؟ اسان کي به ته ٻڌاءِ نه؟“ چاچيس پريشان ٿيندي ٿورو ڌونڌاڙيندي پڇيس.

هوءَ رڳو سڀڻجي پئي وئي. پوءِ اڇانڪ محسوس ڪيائون ته هن جو مٿو گرم آهي. هٿن جي مٿن ۽ لونڌڙيءَ وٽ پگهر اٿس. لوڻيانو پگهر!

”ڇا ٿيو آ، منهنجي امڙ کي؟ مون کي به نه ٻڌائينديئن ڇا؟“ چاچيس هاڻ پيار منجهان پڇيس.

هن پيري ڏڪندڙ چين تي لفظ چڙهي آيس.

”مَر مون کي ناهي وڃڻو. مون کي امان ڏي ناهي وڃڻو. هو ڏاڙهي وارو آهي نه... اهو مون کي سڏي ٿو... مان اوڏانهن نه وينديس... نه وينديس، چاچي، مان اوڏانهن نه وينديس...“

هوءَ چاچيس کي چنڀڙي وئي.

”تون نه ويجهانءِ، گُڏڙ! توکي ڪنهن چيو آ؟ ڪير تو موڪلي توکي؟ هان-اسان به ڏسون نه، ڪير آهي اهو؟“ چاچيس دلامو ڏيندي دل ٻڌائيندي پڇيس.

”هو ڏاڙهي وارو؟“ چاچيس جي هنج منجهان مٿو مٿي ڪڍي هوءَ پنهنجي ڪٽ ڏانهن ڏسڻ لڳي. هن جي سمهڻ واري هنڌ مٿان مهارو اڏيل هو.

”ڪٿي آ ڏاڙهي وارو؟“ چاچيس پڇيس.

”منهنجي ڪٽ جي پاڳي وٽ. وووو-هتي!“

چاچيس چانڊوڪي رات ۾ ڪٽ ڏانهن ڏٺو، جتي ڪير به ڪونه هو.

”ڪو به ڏاڙهي وارو اسان جي گُڏڙ کي هٿان وٺي نه ويندو!“ چاچيس ٿورو زور ڏيئي پنهنجي سيني سان لڳائي پيار ڪيس. هن جا سڌڪا آهستي آهستي ختم ٿيڻ لڳا، ۽ بت جي سیت به ڀري ٿيڻ لڳس. پر لڱن ۾ اڃا به

گرمائش باقي هئس. چاچيس مٿي تي چپ رکيس ته اهي سڙڻ لڳا.
 ”ڪجهه به ناهي، گڏڻ.“ چاچيس هڪ ڀيرو وري همت ٻڌائيندي
 چيس. ”چرڪ منجهان بخار ٿيو آ، هڪڙي ئي ٽڪيءَ تي ويندو زئون زئون
 ڪندو!“

هن ڪٿي پنهنجي جاءِ تي سمهاريس.
 ”اتي دلجاءِ ڪري سمهي پٽ! مان اجهو ٿي تنهنجي لاءِ ٽڪي ڪٿي
 اچان!“

هوءَ چاچيس جي جاءِ تي پاسيري تي سمهي پئي.
 حاجي يعقوب جي زال سگمڙيءَ رحمڻل عورت هئي. هن کي فقط
 هڪڙو ئي پٽ هو جو پڪريون چاريندو هو. ست سال اڳ جڏهن ڪٿوري اڃا
 ڇهن سالن جي مس ٿي هئي ته ماڻس پنهنجي ٻي شادي ويلي پاڻ سان گڏ
 وٺي ويڃڻ لاءِ ڏاڍيون منتون ڪيون هيون. پر هوءَ ساڻس گڏ نه وئي هئي. هن
 چاچيس جي گهر ۾ پناهه وٺي پنهنجن پيرن جا نشان بچائي ورتا هئا.
 ماڻس ته هن سان ڇهه سال به نياڻ نه ڪري سگهي. هن ڪٿوريءَ جي
 پيءُ جي حادثاتي موت کانپوءِ هڪ گهاٽي ڏاڙهيءَ واري شخص کي پنهنجي
 تخت تي ويهاري ڇڏيو هو. اهو گهاٽي ڏاڙهيءَ وارو، اڌ صديءَ جو ٻار ڪلهن
 تي ڪٿي هلندڙ بادشاهه، ڪٿوريءَ کي عيد عيد تي ڏسڻ ايندو هو. جڏهن به هو
 هن لاءِ ڪپڙا وغيره ڪٿي ايندو هو ته هوءَ ڳوٺ ويجهو جيڪو به فصل
 ڏسندي هئي ان ۾ لڪي ويندي هئي. لاءِ چوڻ کي هن جي ڏاڙهيءَ ۾ ڪڪ
 نظر ايندو هو.

جيڏي مهل اڌ صديءَ جو ٻار ڪٿي هلندڙ گهاٽي ڏاڙهيءَ وارو اهو
 شخص هليو ويندو هو ته هوءَ ٻاهر اچي چاچيس کي چوندي هئي - هڪ
 ڏينهن ايندو مان مري وينديس. چاچي، مان ضرور هڪ ڏينهن مري وينديس!
 وري فورن ڪلي چوندي هئي ته - چاچي، جي تو مون کي هڪ ڀل لاءِ به پري
 ڪيو ته مان هڪ ڏينهن به جيئرو نه رهنديس.

چاچيس ٻانهن ۾ پري ويجهو ڪري مٺيون ڏيڻ لڳندي هيس.

- مان توکي چوپري ڪنڊيس! ايئن چوندي هن جي اکين مان رس
نپوڙجي پوندو هو.

- تون چو مرنديئن، گڏڻ. مرندا توکي ڏک ڏيڻ وارا! هوءَ سندس
همت ٻڌائڻ لڳندي هئي.

پوءِ جڏهن هوءَ سرهائي محسوس ڪندي هئي ته سرينهن جا گل
چونڊي پنهنجن وارن ۾ وجهي ڇڏيندي هئي. انڊلٽ جا رنگ سڄي ڳوٺ کي
وڪوڙي ويندا هيا. نه نظر ايندڙ ڪڪريون هن جي تهڪن سان گڏ پيون
اڏامنديون هيون!

۽ ڪجهه ئي ڏينهن ته ٿيا هئا جو هن کي پنهنجي پڪرار سؤت
جي پيرن مان ڌراڙ-ڪٿوريءَ جي خوشبوءِ اچڻ لڳي هئي. اها خبر جڏهن
چاچيس کي پيئي هئي ته هن چيو هوس - سيارڻ جي تون چوين ته توکي
پڪرين مان به خوشبوءِ اچي ٿي ته پوءِ؟

ها نه، چاچي. انهن مان به اچي ٿي! چاچيس اهو ٻڌي ڏاڍو حيران ٿي
هئي، ۽ کلي کلي ڪيري ٿي پئي هئي.

پر جڏهن پٽس کان وڃي پڇيو هئائين ته عجب ۾ پئجي وئي هئي.
سچ ته چئي ٿي، امان. مان پٽ تي جو پڪريون ڪاهي ويندو
آهيان. ات قسمن قسمن اوڀر اُڀري پئي آ. انهن ۾ ڌراڙ-ڪٿوري به آهي.
هلندي هلندي ڪٿان نه ڪٿان لڳيو وڃي. سچ ئي ته چئي ٿي، امان!

حاجي يعقوب جي زال ان ڏينهن پنهنجون آڱريون کائي ڇڏيون
هيون. نيٺ سوچي سوچي پنهنجي پاڻ کي تسلي ڏئي هئائين ته - بلي، اڄ
جي چوڪرين کي ته نراڙ تي اکيون آهن!

ڪٿوريءَ جي ڳالهين هن کي هڪ نئين ڳڙ کي اڳيان اچي بيهاريو
ڇڏيو هو. اهو هوائن جي تازن خشبودار جموتن جو لنگهه هو.

"هاڻ تون وڏي ٿي وئي آهين!" چاچيس ڏانهس موٽ کائي پاڪر ۾
پڪوڙي ڇڏيو هوس.

اهي ٿورڙن ئي ڏينهن جون ڳالهيون هيون.

”آخر ايڏي خوش خلاق چوڪريءَ کي اهو اوچتو ٿيو ڇا؟“ حاجي يعقوب جي زال ڪتوريءَ کي پنهنجي جاءِ تي سومهاري بندي سوچڻ ۾ پئجي ويئي. ڪٿي عيد ته ويجهي نه پئي اچي؟ هو ڏاڙهيءَ وارو پوڙهو کيس ڏسڻ ته نه پيو اچي؟

نه نه، عيد کي ته اڃا چار پنج مهينا پيا آهن... پوءِ ضرور ڪو خواب ڏٺو هوندائين... ائين ئي هوندو!

هوءَ شينهن ڇاپ ٽڪي ڳولي کيس بيارڻ لاءِ ڪٿي آئي. پر ڪتوريءَ کي ننڊ وٺي چڪي هئي. مٿي تي هٿ لائي ڏنائينس ته ڪجهه تڌڪار محسوس ٿيس. انڪري ٽڪي پنهنجي پوتيءَ ۾ ٻڏي ڏنڊڙي ٿي پر ۾ سمهي پيس.

صبح جو سوڀرو اٿي هن سڀ کان پهريان ڪتوريءَ ڏانهن ڏٺو ته جيئن ننڊ جي اٿل پتل سبب هن جي هيٺ مٿي ٿيل ڪپڙن کي سڌو ڪري سندس جسم ڍڪي سگهي. اهو سندس دستور هوندو هو. ڪتوري اڃا به گهري ننڊ ۾ هئي. هن جي اٿليل پتليل ۽ بي ترتيب ٿيل ڪپڙن ڏي ڏسي هوءَ گهڻو ڪجهه سمجهي ويئي هئي. تارن، ڪتين، چنڊن ۽ فصلن جي ليکي چوڪي مطابق ڪتوري ثابت چنڊ جي ان هي رات اچي پورن تيرهن سالن جي ٿي هئي. انڪري چاچيس چولو سولو ڪري سٽڻ جي گهنجيل ۽ رت سان آلي ٿيل ورن مٿان ڏيئي ڇڏيس!

سرابن جي ڦلواڙي

سيپٽمبر جا پڇاڙڪا ڏينهن هئا. ڌرتي گهينگهي تـورَ سڄ کان پنهنجو پاند ڇڏائيندي آهستي آهستي پنهنجي اتر-اڌ ڏانهن سرڪندي پئي وئي. سياري جي سرد هوا جو هلڪڙو ساءُ ڌرتيءَ جي خوشبوءِ سان گڏجي ساهن ۾ وڃڻ لڳو هو. مهيني ڏيڍ کان وڌيڪي سان مينهن پوڻ ڪري سورج پٽ طرحين طرحين جا ويس ڪيا هئا.

جڏهن به سورج پٽ ۾ وسڪارن کانپوءِ بهاري ايندي آهي ته مان پنهنجو اسڪوٽر ڪڍي ڪئميرا ڪلهي ۾ وجهي اڪيلوئي اڪيلو پٽن جي وروڪڙن منجهان نانگ جي ٻهي جيان بل کائي جوٽر، ٻاجهري ۽ گوار جي فصلن ۽ ڪوٺڙن جي چٽيدار وڻن ۾ گم ٿي ويندڙ روڊ رستا وٺي ان بهاريءَ جو نظارو ڪرڻ لاءِ نڪري پوندو آهيان. اهو منهنجو هر سال جو معمول آهي. اها منهنجي آڪسيجن آهي. اها منهنجي اندر جي غذا آهي.

هيل به سيپٽمبر جي پڇاڙيءَ ۾ هڪ ڏينهن صبح جو ساوڪ مان ڪاري نانگ جيئن ور وڪڙ کائيندڙ چمڪندڙ ڌامريلو روڊ ڏٺي نڪري پيس. روڊ جي ٻنهي پاسن کان ٿر ملڪ جا مخصوص چئونرا، وڻ، وليون، ٻوڙا، پڪي، سورج پٽ جي منظرنامي ۾ سانوڻيءَ جا سمورا مانڊاڻ ڪٿي هر ڏسڻ واري جي اکين اڳيان نروار ٿي چڪا هئا. ستن اٺن ميلن جي مفاصلي کانپوءِ هيءُ ڌامر پتي آهستي آهستي پراسرار ٿيندي پئي وئي. ڪوٺڙن جا وڻ اوڻي ڪير جي جهڳ جهڙن توتن سان ان سڄي منظرنامي ۾ جهومندا نچندا شامل ٿيندا پئي ويا.

منهنجي ساڄي پاسي کان اک جي شتر تي اچانڪ هڪ دري کلي

جا مونڪي گهلي پنهنجي اندر وٺي وئي. عجيب منظر هو. اک جي بلور تي
 نهندڙ تصوير ۾ ڪاٻي پاسي کان اڪ ۽ ان مان ڀڄي ڇڻي ويل انٽرين جا
 نشان، ساڄي پاسي کان ساوا جهج ڪپڙ، وچ واري وٺيءَ ۾ پٽ جا گاهه، ننڍا
 وڏا، طرحين طرحين جا. پر انهن جي به وچ ۾ ڪجهه مفاصلي تي هو پوڙهو
 ڪير هو؟ هن جو منهن مون طرف هو پر پوڙ ۾ هوايئن بيٺو هو ڄڻ ته هو ڏکڻ
 طرف ويندو هجي ۽ آئون اتر طرف. هن پنهنجي ڪاٻي هٿ سان ڪلهي تي
 رکيل ان توال کي جهلي رکيو هو جنهن جي پاند ۾ ڪا شيءِ ٻڌل هئي. ماني
 يا ڪو وکر؟ خبر ناهي ته ڇا هو؟ هن جو ساڄو هٿ آسي. نما لڪڻ تي
 رکيل هو جنهن کي هو گاهه ۾ کوڙيو ٿيڪ ڏيو بيٺو هو. ڳوڏن کان هيٺ هن
 جون سڪل تنگيون ظاهر هيون. ٿڪين، ميرڙين ۽ ٿلهين مڇن واري منهن
 مهاندي واري مٿي تي اچي ٿري پٽڪي ٻڌل هيس. پريان منظرنامي ۾ هن
 جون رڌون هيون. ٻه ڪاموريون بڪريون ٿورڙو وٿيرڪو ڪنهن ڪونيت
 تي نرا ڏيئي ان جا پن ۽ ڪچڙو ٻور روڙڻ ۾ مشغول هيون. اهو منظر ايڏو ته
 دلچسپ هو جو مان اسڪوٽر بيهاري ان ۾ گهڙي پيس. خبر ناهي ان منظر ۾
 ڪهڙي ڪشش هئي جو مان ان پوڙهي پير مرد کي مٿي رڌن ۾ گم ٿي ويس.
 رڌن جي وچ تي هڪ تازي وسڪاري وارو پٽ هو ۽ پٽ جي چوڌاري
 ننڍڙيون ننڍڙيون ڀٽون هيون ۽ انهن ڀٽن جي وچ تي هڪ تلاءُ هو ۽ تلاءُ جي
 ڪنڌيءَ تي هڪ مندر هو. مندر مٿان ڳجهه ويٺل هئي. ڳجهه جون نظرون
 اداس هيون. ڇو ته هر طرف ساوڪ ٿي ساوڪ هئي. شايد ڳجهه جي نظر
 رڌن تي هئي، ۽ رڌون ڏاڍيون خوش هيون. پٽ جي پوڄاندين وٽ مونڪي به
 جموڀڙيون نظر آيون جن جي ڇتئين تي رلهيون پئي سڪيون. جموڀڙين
 ٻاهريان ڪپ جو گهيريدار لوڙهو آيل هو جنهن ٻاهريان ساوڪ جي ڀل تي
 ننڍڙا گهيتڙا ۽ چيلڙا پئي چريا. منهنجي ڪڙ تي ٿرڻ ۾ ڦڙڦوٽ پئجي ويو.
 هڪ هڪ تي گهتون هڻندا ۽ ٿپا ڏيندا گهٽيءَ اندر گم ٿيندا ويا. هڪ
 ننڍڙي ٻارڙي جا بنهه خوبصورت ۽ معصوم هئي، مرڪندي ڪپ، سٺ، ٻوهه ۽
 ڪونيت جي تارين واري لوڙهي واري گهٽيءَ مان منهن ڪڍي جموڀڙن اندر

الوپ ٿي وئي. پر هن جي مُرڪ منهنجي اندر ۾ پوپٽ جيئن ساھ ڪٽڻ لڳي!
منهنجي ڳچيءَ ۾ ڪئميرا لٽڪيل هئي. مونکي گهٽيءَ وٽ ڏسي
هڪ پيرسن عورت مون تائين هلي آئي. گولاڙي جون وليون ساھن جا
بيلانگ پري لوڙهي مٿان وري ويون هيون. گولاڙي جي پاڇائن گلن کي
چاندني اڃا به کير سان پئي ونھجاريو. پريان ڪنھن گل تان ڪو پوپٽ
اڏامي اچي منهنجين پنٿڙين ۾ ڦاٿو. ڪٽڪائي ٿي ته پوڙهي چيو ”اندر اچ،
ابا.“ — مان تڙبي پيس. پوپٽ جي پرن جو ساءُ اکين اندر لهي ويو. هڪڙو
ڪسارو مان پوڙهي پٺيان جھوپن جي آڱر تائين چڪو ويس.

”ڪالهه به ڪي ماڙهو آيا ها. پاڻ ڪنھن کان ڪين لکايون.
بس، ان جي مرضي آ. پانهجي وس ۾ ڇائي؟“ ڪراڙيءَ جي لهجي ۾ رب جي
رضا تي راضي رهڻ واري ڪڙواھت هئي. هن کي روائي ٿري گج پاتل هو ۽
پڙي جي آخري گميري وٽ ڳاڙهي پتي هيس، جنهن ٻاهريان پوپٽ پئي ڦريا.
هوءَ مونکي پنهنجي جھوپي اندر وٺي وئي. پر ان کان اڳ مون ان مٿان
سڪندڙ خوبصورت رلهيءَ جو فوتو چڪيو ۽ منهنجون نظرون ان معصوم
ٻارڙيءَ جي تلاش ۾ هيڏانهن هوڏانهن پتڪڻ لڳيون، جا ڪراڙيءَ جي اچڻ
کان اڳ گهٽيءَ وٽ منهن ڪڍي ڪيڏانهن گر ٿي وئي هئي.

ٻارڙي ته مونکي ڪٿي نظر نه آئي، پر رلهيءَ ۽ سڪندڙ ڪپڙن مٿان
پوپٽ ضرور نچيا پئي. پوپٽن انهن ڪپڙن مٿان ڇا ڏٺو هو؟ رنگين رلهين،
رنگ برنگي گجن ۽ گھيريدار پرن ۾ ڪنھنجي خوشبوءِ سمايل هئي، جو
هيڏي ساري ساوڪ ڇڏي پوپٽ اچي انهن مٿان مڙيا هئا؟

ان سوال کي مون پنهنجي ذهن مان ڪڍي دل اندر محفوظ ڪري ڇڏيو.
”هوءَ ننڍڙي ٻارڙي امان...؟“ مان لوڻا هڻندي پيٽ پيٽ ڪندي جھوپي

جي در وٽ بيهي رهيس.

ڪراڙي چيو ”اندر هلي آ.“

جھوپي اندر داخل ٿيس ته اندر هڪ بي دنيا هئي.

”هتي. هيڏانهن ٿي ويها“ ڪراڙي چيو. هڪ ڪٽ، جا خالي پيل

هئي، مان ان تي ٿي ويهي رهيس.

”پاڻي پيئندس“ مون چيو.

”پاڻي؟“ ڪراڙي الائي ڇو حيرت وڃان پڻڪيو. پوءِ پاسي ۾ رکيل هڪ پتل جي گمگميءَ ڏي ڏسندي چيائين، ”پاڻيءَ ته ٻڄا، اُن جو آهي. پاڻي ڪوڙ ڪوهه ڀريا پيا آهن. ڀريا پيا آهن... ڀرائن ته الائي ڇا... نه اڃ تاهين نه رت تاهين! پوءِ به پاڻي ڪوڙ... اجمو ٿي ڏيان.“

هن گمگميءَ ۾ هٿ وڌا، پر اها خالي هئي. هوءَ پاڻي کڻڻ لاءِ ٻاهر هلي وئي. منهنجي سامهون ڪٿ تي ڪپڙو ويڙهيو ڪو ستوپيو هو. ڪراڙي ۽ منهنجي ڳالهائڻ جي باوجود هن ۾ ڪا چرپر نه آئي. ڪراڙي مونکي پاڻي آڻي ڏنو.

”مان توهان کي امان سڏي سگهان ٿو؟“

مون کان الائي ڇو وسري ويو ته مان هن کي اڳ ۾ ئي امان سڏي چڪو هوس.

”ها، بابلا. تون منهنجو پٽ آهين.“ ڪراڙي منهنجي مٿي تي هٿ گمائيندي شفقت منجهان چيو.

مان هڪ ئي ساهيءَ ۾ پاڻي ٻي ويس. ٻاهريان رڌن جي ڦرن جي ”ٻي ٻي“ ٿيڻ لڳي. ايئن پئي لڳو جڻ ته رڌون واڙ ۾ پهچي ويون هجن.

”ماڻهوءَ کي ڏسي رڌن جا ڦڙا اهڙا آواز ڪندا آهن، پٽ! ان ۾ پریشانيءَ جي ڪا ڳالهه ناهي.“ ڪراڙي مونکي بيچين ڏسي چڻ ته وضاحت ڪئي.

پر مون ڪڏهن به ايئن نه ٻڌو هو. مون ٻڌو هو ته جڏهن رڌون واڙ خالي ڪنديون آهن ته ڦڙا بيڪات ڪندا آهن ۽ جڏهن واپس اينديون آهن ته کير جي آسري ۾ پنهنجن مائرن جي آواز کي ورنائيندا آهن.

”هوءَ ننڍڙي چوڪري؟“ مون ڪراڙيءَ کان وڌو وڌو ڪري ان چوڪريءَ جو ٿي پڇيو جا سوڀرو مون گهٽيءَ وٽ ڏٺي هئي.

ڪراڙي ڪٿ تي ستل ان نستي جسم تان چادر لاهي ڇڏي هن جو منهن مون ڏانهن ڪرائيندي چيائين، ”هيءَ آهي منهنجي ننڍڙي شهزادي!“

مون ان بيجان وجود جو منهن ڏنو ته مون کان رڙن ڪري وئي.

”ڇا ٿيو آ، هن ڪي؟“

”بس، ابا، قدرت جو ڪو ڦير آهي الا ڇا جو اسان ڪي ته خبر ٿي ڪانه ٿي پوي ڪي چون ٿا ته پاڇو پيو اٿس. ڪي چون ٿا ته هڏن جو پاڻي ختم ٿي ويو اٿس. پاڙهيٽن کان ويندي دوا درمل تائين ڪو حيلو نٿو هلي!“ ڪراڙي روڻهار ڪو منهن مون ڏانهن ڪندي چيو، ”مون ته، پٽ، هن جي شاديءَ جا جوڙا به ٺاهي ڇڏيا هئا، پر“ هن، هن جي ٽنگن، ٻانهن ۽ هٿن پيرن ڏانهن اشارو ڪندي ڏڪندڙ آواز ۾ چيو، ”پر اهي سڀ عضبا، ابا، ماشوم آڏو ٿي بيٺا.“

مون شهزاديءَ جي منهن ڏانهن هڪ ڀيرو ٻيهر ڏٺو. هن جي اکين جي روشني اجهامي چڪي هئي. هن جو ڪنڌ سُن ٿيل هو. هن جي ڳاٽ هڏي ۽ سڀني سڪل ول جيئن هن جي فطري تاريخ جي رڳو نشاني بنيل هو. عبرت ڪدن ۾ گل نه ٿيندا آهن. ڪمزور ڪي بي يارو مددگار ڇڏڻ جيڏوڏوهه ٻيو ڪو ٿي سگهي ٿو؟ مون ڪي سرباٽن ۾ ڪنهن چيو. مون لوڻو هڻي ڏنو ته ڪير به ڪونه هو. شايد خيالن جو پڻ - ڇڻ هو اهو. مون ان طرف خيال نه ڏنو. منهنجي نظر ٻيهر هن جي هڏائين پيچري سان وڇڙي هن جي جسم جي ڪنهن به ڪنڊ تي ڪا مڪڙي موجود نه هئي. مندر مٿان وينل ڳجهه جيترو به هن ۾ گوشت نه رهيو هو.

منهنجي نظر هن جي ڪرنگهي نما جسم تان هٽي ته مان اداس ٿي ويس. جهوپڙي اندر لٽڪندڙ سڪل تورين جا ٻج مون ڪي ڪڙڪندي ٻڌڻ ۾ اچڻ لڳا. شهزادي ٻج ڏيڻ کان اڳ ئي سڪي چڪي هئي. ڪراڙيءَ لاءِ اها وڏي اذيت جي ڳالهه هئي.

”هوءَ ننڍڙي چوڪري...؟ مون ور ور ڪري ڪراڙيءَ کان ان چوڪريءَ جو پڇڻ ٿي چاهيو جا مون ڪجهه دير اڳ گم ٿي وڃي هئي.“
 ”مونسان ته وڏي ڪرلا ٿيل آهي، پٽ!“ ڪراڙي اکين ۾ آب آڻيندي چيو، ”پر ڏٺي طرفان آهي، ڇا ڪريان؟“

هن جي اکين مان پاڻي نار ڪري وهڻ لڳو.
 ”الله چڱي ڪندو امان! مالڪ مهرباني ڪندو“ مون کيس آتت
 ڏيندي جهوپڙيءَ کان ٻاهر ڏسندي چيو.

”منهنجو وڏو پٽ ويهن سالن کان هڪ جاءِ تي پيو آهي. ڪير
 ڪونهي جو اسان کي ٻڌائي، اسان کي هي ٿيو چاهي؟“ ڪراڙي مون کي
 ٻانهن کان جهلي هڪ ٻئي جهوپي ۾ وٺي وئي جتي هڪ مرد هيٺ واريءَ تي
 ڪروڊڙو ٿيو ستو پيو هو. هن ڪا به ظاهري چرپر نٿي ڏيکاري، ايئن ئي
 لڳو جڻ هن جو ڌڙ سسيءَ کان ڌار هجي. جهوپي ۾ عجيب اداسي هئي. مون
 هن کي هٿ ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي پر هن جا هٿ نٿي چريا. هن جا هڏا،
 ڪرنگهو ۽ هٿ پير مڙيل هئا. ڳچيءَ ۾ سير سڳن جو پيل هوس.

”هيءُ جڏهن ويهن سيارن جو ٿيو ته مرض ڪيرائي وڌس. تڏهن
 کان وري اٿيو ئي ناهي. عيلاج ته گهڻو ئي ڪرايو سين، ابا، پر وريو ڪي
 ڪين. ڪراچي حيدرآباد تائين ڪنيوسين، پر ڏاڪدارن کي به ڪا سمجهه
 ڪونه لڳي!“

همراه جي شڪل ڏسي منهنجي اکين اڳيان اهو پوڙهو پراسرار
 ريڍار ڦرڻ لڳو. جو رستي تي ڪوئيٽن ۽ ساوڪ جي منظر ۾ اوچتو نظر تي
 چڙهي هڪ پاسي تي رهجي ويو هو. ڪيڏو خاموش هو اهو ڪراڙو. چرندڙ
 پرندڙ، تصوير ۾ هلندڙ ڪنهن شخص جيئن. ڪراڙيءَ جي هن پُٽ ۽
 پوڙهي ۾ فرق رڳو ايترو هو جو پوڙهي جون مڇون وڏيون ۽ ڏاڙهي لٿل هئي.
 پر هن همراه جون ڏاڙهي مڇون هڪ ئي ويون هيون.

”ابا، هُن ٽن جهوپي ڏانهن به هلندي نه؟“ ڪراڙيءَ جي اهڙي سوال
 تي مان پريشان ٿي ويس. مون کي خوف ٿيڻ لڳو. مون ۾ هاڻ ٽيون هڏائون
 پيچرو ڏسڻ جي همت نه رهي هئي.

”مون چيو، نه، امان. مان ته بس ايئن ئي آيو هوس.“
 ”ايئن ئي؟“ ڪراڙي حيرت وچان مون ڏانهن ڏٺو. ”تون هنن جڏهن
 کي ڏسڻ نه آيو هئين؟“

”نه، امان،“ مون چيو ”مان ته بس، ايئن ئي پيلجي پيو هوس.“
 ”پيلجي پيو هئين؟“ پوڙهي جي اکين ۾ رت تري آيو. ”ته تون اهو
 ناهين جو هفتواڳ اسان وٽ آيو هو ۽ منهنجن ٻچن جا فوتا ڪڍي ويو هو؟“
 مون ڪنڌ ڏوڙي انڪار ڪيو.

”تون اهو ناهين جو وڏي گاڏيءَ ۾ چڙهي آيو هو ۽ چيو هئائين ته هو
 هنن کي ڪٽي ويندو ۽ هنن جو علاج ڪرائيندو؟“
 ”نه، امان، مان اهو ناهيان.“

”ته پوءِ تون هت چو آيو آهين؟“ ڪراڙي پنهني هٿن سان مون کي
 ڌڪو ڏيندي چيو ”تون جي اهو ناهين ته پوءِ تو اسان ڏي منهن چو ڪيو؟ تو
 مون کي پهريان چو ڪونه ٻڌايو ته تون اهو ناهين جنهن چيو هو ته هو هن ٿر
 جي جر کي منو ڪري ڇڏيندو ۽ ان مان زهر ڪڍي ماڪي پري ڇڏيندو!“
 ”نه، امان، مان اهو ناهيان.“

ڪراڙيءَ جي ڪروڙ ۽ ڌڪن ڪري مان به ٿي پيرا ڪريس، پر
 پاڻ سنڀالي وري اٿي ٿي بيٺس. جمهوري مان ٻاهر نڪري اچي مون پنهنجي
 پاڻ کي چنڊيو. ڪئميرا به واريءَ ۾ ڪري ڏوڙڻي ويئي.

پوءِ ڪنهن مهل ڪراڙيءَ جي سڌڪن جي آواز مون کي چرڪائي
 وڌو. مان به چڪجي هڪ پيرو وري ڏانهس هليو ويس. تيستائين هوءَ به
 جمهوري مان ٻاهر نڪري آڳر سامهون پوڪيل نمر هيٺيان اچي بيٺي هئي. مون
 هن جي سينڌ جي اچن وارن تي هٿ رکيو. چيم، ”امان، مون کي معاف ڪر!
 مان تنهنجن ڦٽن تي لوڻ برڪڻ نه آيو هوس. پر مون کي ته تنهنجي ان ويڙهي
 اندر ان ٻارڙيءَ جي معصوم ۽ پراسرار مرڪ وٺي آئي، جنهن گهٽيءَ وٽ
 بيهي مون کي پاڻ ڏانهن سڏيو هو ۽ پوءِ تيزيءَ سان اندر گم ٿي ويئي هئي!“

”ٻارڙي؟ ڪهڙي ٻارڙي؟“ ڪراڙيءَ جا ڀرون ٽانجي ويا. ”اهڙيون ته
 ڪيئي ٻارڙيون اسان جي هن ويڙهي اندر گهمن ڦرن پيون. تون ڪهڙي
 ٻارڙيءَ جي ڳالهه ٿو ڪرين؟ هنن جا روح اندر ٻاهر ڊڪن ڊوڙن پيا. هيڏانهن
 هوڏانهن، جتي ڪٿي!“

”جتي ڪٿي؟ چري ٿي آهي ڇا هيءَ پوڙهي؟“ مون دل ٿي دل ۾ ورجايو.
 ”جهڙي طرح تن انهن مان هڪ جي مرڪ جو ڌوڪو کائي پنيلاجي
 پيو آهي، تيئن روز اسان به توهان جهڙن پڙهيل ڳڙيل سڌريل سرابن جي
 همدرديءَ جا شڪار بنجون ٿا. ڪيئن فرق ڪيون اسان تو جهڙي پنيلاجي
 پتڪيل سراب ۽ بين پنيلائينڊڙ ۽ پتڪائينڊڙ سرابن ۾؟“
 ”مان سراب ناهيان، امان. مان لاکيو آهيان. لاکيو لالچند وارو.“
 مون پوڙهيءَ جو اعتبار رکڻ لاءِ بس ايئن ئي چئي ڏنو. ”مان هر سال هت
 سورج پٽ ڏسڻ ايندو آهيان، ۽ هميشه پتڪي ويندو آهيان.“
 ”صورتون توهان سڀنيءَ جون هڪجهڙيون آهن. ڳالهيون به ته سڀ
 ساڳيون ٿا ڪيو. توهان لاکيا هجوانا لالچند، اسان وٽ ته سڀ سراب بنجي
 اچو ٿا! هڪ پيرو اچي ڳالهين ٿي ڳالهين ۾ اسان جا ڪوه منا ڪري ٿا وڃو.
 ستلن کي اٿاري، مثلن کي جٿاري، اسان جي جمهورين ٻاهريان گائين جي ويلن
 جا نشان ڇڏي هليا ٿا وڃو اعتبار لاءِ، سرابن جيئن، وري وري دوکي ڏيڻ لاءِ
 ڪهڙي خبر تون به اهڙو ٿي ڪو دوکو هجين، دولاب هجين، ۽ سرابن جيئن
 همدرديءَ ڪري هڪ نئين اعتبار جي ديوار ڪڙي ڪندو هجين!“
 ”نه، نه. اهڙي ڪابه ڳالهه ناهي، امان.“ مون چيو ”مان قطعي ڪو
 دوکو دولاب ناهيان!“

”ته پوءِ، تون ڇاهين؟“ ڪراڙي وري زخمي شينهن جيئن ڪر ڪٺيو.
 مون کي خبر نه هئي ته مان ڇا هوس. پوڙهيءَ لاءِ منهنجا سڀ شناختي ڪارڊ
 اڏورا هئا. مون کي فقط ايتري خبر هئي ته ٿر ملڪ ۾ مان هر سائوٿيءَ ۾ سورج
 پٽ جي ساوڪ ڏسڻ ايندو هوس ۽ ان جي حسن ۾ وڃائجي اٿئي ڪيترا
 ڀيرا رستا پلجي ويهي رهندو هوس. هن پيري به مان رستو پلجي پيو هوس.
 پوڙهو، ريڙو، چوڪري ۽ پوپٽ، سڀ منهنجي ڀل هئا. ٿر جي حقيقت فقط
 پوڙهيءَ جي اکين ۾ لڪل هئي!

روپلو

روپلي جي ماءُ ڪلمو ڀريو ۽ شيخڙ بنجي ويئي. نالو رکيائونس حلیمان. چرميءَ مان حلیمان ٿي ويئي. هوءَ هر سال فصل لٽي اسان وٽ ايندي هئي. رهندي ته هوءَ ڪنهن ٻئي ڳوٺ ۾ هئي، پر جڏهن به اسان جي ڳوٺ ايندي هئي ته گهٽ ۾ گهٽ هفتو ضرور ٽڪندي هئي. بابا کي ”ادو“ ۽ امان کي ”ڀاڄائي“ چوندي هئي. هفتي جي ستن راتين مان هڪ رات اسان وٽ به ٽڪندي هئي. هر ڀيري روئندي چوندي هئي، ”منهنجو ڪو محرم ناهي. مان حج تي ڪيئن وڃان؟“

هن جي مسلمان ٿيڻ جو سبب هن جو مڙس هو. مڙس ويڄاري وفا نه ڪيس. هن منجهان پنج ٻار هئس. واريءَ جي وٽ ۾ گهر هون. ٻن ايڪڙن جو هارپو ۽ محنت مزوري ڪري گذر سفر ٿي ڪيائون. مڙس بيمار ٿيس ته ڀائرن علاج نه ڪرايس. چرمي زميندار وٽ وئي، پر اتان به ڪتو جواب مليس. ٻار اڃا ننڍا هئس. ڪجهه ڏينهن کانپوءِ مڙس ڏٺي در دم ڏنو. ڪريا ڪرم ڪري واندو ٿي، ڏيرن مان هڪڙي ڀاڄائيءَ کي پنهنجي گهر اچي رهڻ لاءِ چيو. پر هن چين ته ”مان پنهنجن ٻارن سان خوش آهيان. محنت مزوري ڪري کين ڪارائيندي رهنديس، پر پراڻي در تي نه گذارينديس.“

ان وقت هن جو وڏو پٽ تيرنهن سالن جو ۽ ننڍو اڃا نون سالن جو هو. ڪجهه مهينا محنت مزوري ڪري هوءَ جيئن ٿيئن ڪتي ويئي. ڏيرن جي دل ۾ ڪٽر ويٺل هو. سو هنن هڪ ڏينهن بل وٺي کيس ڪٽائڻ چاهيو. پر ڳوٺ وارن جي سجاڳي ۽ چرميءَ جي رڙين تي هو کيس ڇڏي ڀڄي ويا. صبح جو خبر پيئي ته چرميءَ کي ڏيرن وڪڻڻ چاهيو پئي. هنن سوئي وئي

اهڙو سودو ڪري به ڇڏيو هو. ڄرمي ڏٺو ته هن جو تحفظ ڪرڻ وارا اڃا ننڍا آهن. ان ڪري هوءَ پنهنجن ٻارن کي ساڻ ڪري پنهنجي ماءُ ۽ پيءُ ڏانهن هلي ويئي. اتي به هنن کيس تنگ ڪرڻ نه ڇڏيو. نيٺ ڇا ڪيائين جو ٻارن کي پنهنجي ماءُ ۽ پيءُ حوالي ڪري مسلمان ٿيڻ لاءِ پاڙي ۾ وڃي پناهه ورتائين. اتي ملان ذات جون ڪي مايون واقف هيس جن کيس مسلمان ڪرڻ تي پاڻ وٽ ترسايو. هنن وٽ هوءَ يڪولاءِ رهي پيئي. پوءِ عبيد يا ڌباريءَ تي پنهنجن والدين ۽ اولاد وٽ چڪرڙو هڻندي هئي، ۽ هفتو ڏيڍ رهي سوتي ايندي هئي. هو به وٽس ايندا هئا. هوءَ انهن جي خدمت ماءُ ۽ ڌيءُ جيئن ڪندي هئي. ڳوٺ وارا هن جي ان ميل ميلاپ تي هرون ڀرون ناراض نه ٿيندا هئا.

ڪنهن به حالت ۾ شادي ڪرڻ نه ٿي چاهيائين. پر ان هوندي به ڪجهه دين جي ڀائرن رات جي اونڌاهيءَ ۾ سندس ڪٿون ڀڳيون. سماجي ميل ميلاپ لاءِ هن پنهنجي منهن ٻولئي ماءُ پيءُ جي متن مائٽن ۾ وڃڻ شروع ڪيو. جتي کيس تمام گهڻو ماءُ مليو. ايئن هڪ اڪيلي رن وارو رتبو تنهن ۽ هوءَ گهڻن جي پيٽ بني. عورتن جي صلاح تي نماز قائم ڪيائين. جنهن اوياش ۽ ڏانهس ميرين نگاهن سان ڏسندڙن خلاف بند ٻڌو ۽ هوءَ سڪون سان رهڻ لڳي.

اهي ضياءَ آهر جي مارشلا جا پويان ڏينهن هئا. انهن ئي ڏينهن ۾ هوءَ اسان جي ڳوٺ آئي ته پنهنجي ننڍي پٽ روپلي کي به پاڻ سان گڏ وٺيو آئي. هن جي عمر هاڻ يارنهن سال کن هئي. هو ته هونديو پر ڳالهيون هن جون وڏيون هيون. منهنجي ۽ منهنجي دوست مشوءَ جي ساڻس جھٽ ۾ دوستي ٿي ويئي. ننڍڙي پيل کي پنهنجي ماءُ سان گڏ ڏسي گهڻن جا منهن لهي ويا. چاچي مير کيس ٽڪاڻ کان جواب ڏيئي ڇڏيو. نيٺ هو اسان وٽ رهي پيئي. پهرئين ڏينهن هو اسان جي هڪ بيمار عزيز کي ڏسڻ لاءِ پاڙي جي هڪ گهر ويئي. جتي سڄو ڏينهن ڳوٺ توڙي ان کان ٻاهريان ايندڙ ويندڙ عورتن ۽ مڙسالن کان هنن جي متن مائٽن بابت پڇندي رهي.

امڙ مونڪي چيو ته مان ننڍڙي روپلي کي اسڪول، اوطاق ۽ دڪان جو چڪر لڳرائي اچان. کيس اسان جي ڳوٺ جي ڀر سان پراڻي ڪنب، نئين ڪاهيل ڪٽڪ، بان واھ به ڏيکاري اچان ۽ شام جو والي بال تي به وٺي وڃان. مون ايئن ئي ڪيو. روپلي کي چاچي حاجيءَ جون رڍون ڏيکاريم، ڳوٺ جون ڍيڳيون، مينهنون ۽ بڪريون به ڏيکاريون مانس. جانورن کي پاتل ڳانڍيا، ڳانيون، چٽا، ڪرڪيون، ڪرڪ ۽ سنڀارون ڏيکاريون مانس. روپلو اسان جي ڳوٺ جا نظارا ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو. شام جو مان ۽ منهنجو دوست مڻهو هونئن ئي ڳوٺ جي پرائمري اسڪول تي والي بال ڪيڏڻ ويندا هئاسين، هن پيري روپلي کي به ساڻ وٺيو وياسين. ڪافي ماڻهن اسان سان چرچا ڪيا ته اسان کي هاڻ پيل تاتڙ جي ضرورت پئجي آهي. مونڪي امان جو سمجهايل هو ته ڪو ڪجهه به چوي پر ورندي ناهي ڏيئي. پر جي ڪو گلي پئجي وڃي ته چوانس، ”بابي جو مهمان آهي.“ پاڻهي مٿس ماڪ پئجي ويندي جڏهن اسان والي بال ڪيڏي فارغ ٿياسين ته مون روپلي کي سڏ ڪيو. هو مون وٽ آيو ۽ مان هن کي مسيت واري نلڪي تي پاڻي پيارڻ لاءِ وٺي ويس. ان ويل سج لٿي واري آذان پئي آئي. اتي وضوءَ جي انتظار ۾ بيٺل هڪ همراھ مونکان پڇيو ”هيءُ ڇوڪر ڪير آهي؟“

مون کيس ڪا به ورندي ڪانه ڏني.

”ڇوڪرو مونڪي مسلمان نه ٿو لڳي!“ هن چيو.

”نه پوءِ توکي ڇا ٿو لڳي؟“ مون سمجهو ته ايئن بس پوڳ ٿو ڪري.

انڪري مون به چئي ڏنومانس.

”هندو ٿو لڳي.“ هن پنهنجي ليکي انڪشاف ڪندي چيو. ”يا ته“

ڊيڊ آ، يا وري پيل ڪولهي. پر مسلمان ڪونهي.“

روپلو هن ڏانهن وڏي تجسس ۽ غور سان ڏسڻ لڳو.

”سمجهين ٿو ته هيءُ ڇا ٿو چوي؟“ مون روپلي کان پڇيو.

روپلي ڪنڌ هاڪار ۾ لوڏي چيو. ”ها، سڀ ماڻهو ايئن ئي چوندا آهن.“

اينري ۾ پٺيان مشو به اچي پهتو.

”توهان اڃا مسلماني ناهي سڪي ...“ هن موتي پنهنجي ڪاوڙ ڇنڊڻ جي ڪوشش ڪئي.

”مسلماني سڪبي آهي ڇا؟“ مشو منهنجي پاران چيس. ”اسين مسلمان جي گهر ۾ پئدا ٿيا آهيون، انڪري اسان کي مسلماني سڪڻ جي ضرورت ناهي!“

مشو ٻارنهن درجا پڙهيل هو. انڪري هن کي ملن سان بحث ڪرڻ به ايندو هو. مونکي امان جو چيل هو ته ڪنهن سان بحث نه ڪجانءِ.

مشو جي جواب تي ملون گهڙي ڪن لاءِ چپ ٿي ويو. پر وري چيائين، ”هندو جا هٿ لڳل شيءِ حرام هوندي آهي. دين کان پري آهيون نه انڪري مستي ٿا ڪيو.“

”هن جي ماءُ مسلمان آهي. جنهن جي صدي هيءُ به بخشجي ويندو. تون وڃ، وڃي نماز پڙها.“ مشو سندس ڌيان مسيت ڏانهن ڇڪائيندي بحث جو رخ ٻئي پاسي ڪرائيندي چيو.

”مان انهي ملين جي پٺيان نماز ناهيان پڙهندو.“ همراھ هڪدم ڦاٽو.

”ڇو؟ اهو ملو مسلمان ناهي ڇا؟“

”مان انهي کي به مسلمان ناهيان سمجهندو.“ مشو کي ذري گهٽ ڇڙب ڏيندي چيائين، ”هيءُ قبر پرست آهي!“

”وڃ ... وڃ ...“ مشو جي واچ ٽڙي ويئي. ”جيڪو مسيت ۾ امامت پيو ڪري اهو به مسلمان ناهي! واھه سائين. واھه!“

”توهان نوجوان آهيو. ڪجهه دين کي سمجهو. انگريزي پڙهي سمجهو ته سڀڪجهه ٿا ڄاڻو. دين ايترو آسان ناهي جيترو توهان سمجهو ٿا. دين سمجهڻ ۽ سمجهائڻ خاطر ماڻهن پنهنجون جانيون قربان ڪيون. دين ۽ ديني طريقنءَ ڪار جو اوهان کي ڪو پتو ئي ڪونهي.“ هن ٿورو ساهي پتي وري چيو. ”هندو پليٽ آ. توهان کي خبر ئي ڪونهي، ان کي توهان گڏ وٺيو پيا هلو.“

”اسان ٻار آهيون اسان کي ڪهڙي خبر!“ مون وڃ ۾ ڳالهائڻ جي

ڪوشش ڪئي. مشو منهنجي وات تي هٿ رکي ڇڏيو.
 ”توهان جو قصور ڪونهي، توهان جي وات ۾ ڳرڻهن وجهندڙن جو
 ڪارو منهن آ“

”اسان جا والدين ته سادا آهن. هنن کي ته پنهنجي رزق جي خفي
 مان وٺي ئي نٿي ملي.“ مشو چيس.

”رزق الله جو آهي، بندي جوان ۾ ڪجهه به نه وڃي.“ هن مٿي آڱر
 کڻندي چيو. ”مونکي ڏسو، مونکي ڪٿان ٿو ملي؟ مان ڪهڙا ٿوهر ڪاهيان!
 منهنجي ڪهڙي امڙي نوڪري آهي؟ پوءِ به مونکي رب ڪٿان ته ڏئي ٿا.“

”اسان کي ڪهڙي خبر، توکي الله سائين ڪٿان ٿو ڏئي؟“ مشو چيس.
 ”ته پوءِ ٻجهو نه...؟ ماڻهن کان پڇو ته مان ڪٿان ٿو آهيان؟“ هن ڏري
 گهٽ وجد ۾ ايندي چيو. ”الله ٿو ڏئي. اوميان، الله! مٿان... ڇت ٿاڙي ٿو ڏئي.“
 ”اسان کي ته ڪونه ٿو ڏئي...“ مشو نمائائيءَ مان چيس.

”اعمال سڌاريو.“

”توهان ڀلا ڇا ٿا ڪيو؟“ مشو پڇيس. ”اسان کي به ته خبر پوي نه؟“
 ”تائڻ ڪيو. اڄو مون وٽ. وقت جي قرباني کان سواءِ دين سڪي ئي
 نه ٿو سگهجي. الله جي قربت لاءِ هيءُ دماغ ولوڙ ٿو پوي.“
 مونکي ٻانهن جي هڪ پاسي کان ٺونٺ وٽان روپلي ٿوري ڇڪ
 ڏني ۽ چيائين، ”ڏبر، هلون، اوندهه پئي ٿئي!“

سامهون مسيت مان جماعت به نماز پڙهي اچي ٻاهر ڇڙهي،
 جنهنڪري روپلو ٿورو ٿورو پريشان ٿيڻ لڳو. ڇو ته هو اهڙن ڪيترن ئي
 تجربن مان گذري چڪو هو.

مسيت مان نڪرندڙن مان ڪيترن مونکان روپلي بابت پڇيو. مون
 چيو مان ته ”ماسي حليمان جو پٽ آهي.“

ٻن ٽن نمازين ته وڌي اچي مونکان ماسي حليمان بابت پڇيو. هنن
 روپلي کي خرچي ڏني ۽ مٿي تي هٿ به گهمايو ۽ چيائون، ”اسان جا پيءُ کي
 سلام ڏجان ۽ چئجانس ته اسان وٽان چڪر هڻندي وڃي!“

جڏهن کان اسان جي ڳوٺ جي گڏيل مسيت ۾ واڍن جي ڳوٺ مان نئون ملون آيو هو. تڏهن کان مقامي ملن ۽ ماڻهن وچ ۾ سوچ جي هڪ واضع لکير چڪڙڻ لڳي. نل تي گڏجندڙ ۽ بحث ڪندڙ همراھ به ان جي مخالف ملئين جو ٻالڪو هو. هت انڪري ايندو هو ته جيئن هتان وارن همراهن سان مناظرا ۽ بحث ڪري ماڻهن جي ذهنن ۾ شڪ ۽ دلين ۾ وڌيڪ وڌي وڃي سگهي. هن جي ان تبليغ ڪري هتي ماڻهو ماڻهو کان چڪجي هلڻ لڳا هئا. کين ايئن ٿي لڳو ڇڻ ته جنهن ڪنهن سان ملڻ سان سندن ايمان خطري ۾ هو. جنهنڪري آس پاس جي ڳوٺن ۾ ننڍيون ننڍيون ٽوليون ٺهڻ لڳيون هيون. ڪي اهل حديث، ڪي بريلوي، ڪي وهابي، ڪي صوفي ته ڪي مولائي سڏجڻ لڳا هئا.

ان ننڍڙي بحث کي ڇڏي اسان جو ٻيو سارو چڪر ڪامياب رهيو. اسان گهر موٽي آياسين ته ڪنهن سان به ڪا ڳالهه ڪونه ڪئيسين. رات جو امان ۽ مون ماسي حليمان ۽ روپلي سان دل کولي ڪچهري ڪئي. مون بتيءَ تي روپلي کي پنهنجي ڪتابن منجهه ڇپيل ڦوٽا ڏيکاريا. ڪتابن مان رٿيل بيت ٻڌا يا مانس. ماسيءَ کان اسان مارواڙيءَ ۾ گيت ٻڌو:

او اري، رائيچند جيو، او ٻوليان چاليان ڪرو

..... منامرا ميناري..... او تمين آئوني....

او مانجا رائيچند جيو..... او تمين آئوني....

ڳائيندي ڳائيندي ماسي حليمان جي اکين مان نير وهي آيا. خبر ناهي ته هن ڪنهن کي پئي ياد ڪيو ۽ ڇا ٿي چيو پر ڪنهن ويجهي ۽ دلگهري سان ڇڻ هو؟ مخاطب هئي.

”ايئن هو نه، روپلا؟“ مون روپلي کان گيت جي معنيٰ پڇڻ جي ڪوشش ڪئي. هن هاڪار ۾ ڪنڌ لوڙي منهنجي ڳالهه جي تائيد ڪئي. جي زبان سان ”ها“ چوي ها ته شايد روئي پوي ها.

پر رات جو مون کان روپلي الائي ڇو پڇيو ”دلبر، تون نماز ڪونه ٿو

پڙهين؟“

مون چيو ”ٺا“

”ڇو؟“ هن معصوميت منجهان پڇيو ”ملان توتي ڪا وڙجي ڪونه ٿو؟“
 ”خبر ناهي، يار. ڪا وڙبو ته ضرور هوندو.“ مون چيو، ”پر اهي سڀ
 بابا کان ڊڄن ٿا.“

”ڪهڙي بابا کان؟“

”منهنجي پيءُ کان...“

”ڪٿي آ، تنهنجو پيءُ؟“

”ٻنيءَ تي...“

”اتي ويندو هيئن؟“

”هاڻو، پر ڪڏهن ڪڏهن.“ مون ورائيو ”هاڻ جڏهن مان ڏهين ڪلاس
 ۾ ايندس ته باپي وٽ رهي پوندس. ڏهينءَ ۾ جام محنت ڪرڻي ٿي پوي.“
 روپلو ڪنهن سوچ ۾ پڙي ويو.

مون پڇيو مانس، ”مون کان ته جام پڇئي، پر تو ته ڪونه ٻڌايو تون
 ڇا ٿو ڪرين؟“
 ”مان؟“

”ها، تون...!“ مون کيس يقين ڏيارڻ جي ڪوشش ڪئي.
 روپلو پهريان ٿورو ڪليو. پوءِ چيائين، ”راڻي جون رڍون تو ڇاريان.“
 ”ڪنهن جون؟“

”راڻي بادل سنگ جون...“

”اهو وري ڪير آ؟“

”راڻو؟“

”ها، ها، راڻو.“ مون چيو ”مان توکان اُن جوئي ته پڇان پيو.“
 ”خبر ناهي، يار.“ روپلي ذهن تي زور ڏيندي چيو ”هو مون کي مهيني
 ۾ هڪ ڀيرو پاڻ وٽ گهرائيندو آهي، پر هو مون سان پاڻ ناهي ملندو.“

”ڇو؟“

”خبر ناهي، يار!“

”خبر ناهي؟ توکي به خبر ناهي؟“ مون عجب کائيندي کائنس پڇيو. ”هن جي اکين ۾ ايڏو تاب آهي ڇا؟“

”نه نه، تاب جي ڳالهه ناهي. مونکي هن ڏي ڏسڻ جو حڪم ئي ناهي!“ روپلي چيو ”هو اُچي ذات وارو نڪر آ ۽ مان.....“ هن لفظ کائي وري چيو ”هو ڪڏهن به منهنجي اک تي ناهي چڙهيو!“

”اووو..... اهو ته وڏو معاملو ٿو لڳي!“

”ها، ايئن ئي آهي. هن جا ڪيترائي نوڪر آهن. هن جو هڪ بجير منشي مون وٽ واڙ تي ايندو آهي ۽ مونکي ڪم ڪار يا ڪا شيءِ چوڻي هوندي اٿس ته چئي هليو ويندو آهي. مان تو وانگر يار پڙهي نه ٿو سگهان. نڪر جو منشي چئي ٿو ته هو سنڌ ۾ ٻني وٺندو ته مونکي اتي ضرور نوڪر رکندو. مان ٻنيءَ تي رهي ٽريڪٽر هلائڻ سگهندس. مونکي ڊرائوريءَ جو الاهي شوق آهي.“

”تون هن کي ڇڏي هت اچي ره نا“

”ڪنهن وٽ؟“

مان پهريان ته منجهي پيس. پر پوءِ چيو مانس ته ”سنڌ ۾ جام زميندار آهن. توکي جام پيسا ڏيندا.“

”تر ۾ ڪئين هاري نوڪر ٿي نڪر وٽ ڪمائين پيا. ٿوري گهڻي گيسر به ڪن ٿا. پر نڪر ڪجهه به ڪونه ٿو چئڻ.“

”مطلب ته تون اتي خوش آهين!“

”خوش ناهيان. پر نيڪ آهيان. امان کان پري رهي ڪير خوش ٿيندو؟“ روپلي چيو. ”مان ته اڃا ننڍو آهيان. منهنجو وڏو ڀاءُ ساماري ۾ ٻني ڪندو آهي. به تي پيرا زميندار ٻڌي ڇڏيس. هاڻ ته الاءِ ڪٿي آهي!“

مان ۽ روپلو آهون سامهون ڇيڙي جي پٿر تي ستا پيا هئاسون. ٻئي هيڏانهن هوڏانهن جون خبرون ڪيونسين. امان ۽ ماسي حليمان ڳوٺ جي آيل مالن سان پئي ڪچهريون ڪيون.

ايئن ڳالهين ۽ خبرون چارون ڪندي ان رات اسان کي ننڊ ڪٽي

ويئي. صبح جو اٿياسون ته نيرن کان اڳ ئي روپلي مونڪان عجيب سوال ڪيو. پڇيائين، ”دلبر، جي مان مسلمان ٿيان ته ... ماڻهو مونڪي ايئن ته نه ڏسندا؟“

مان ڏکي ويس. ڪيترو وقت ته مان هن جي اکين ۾ ڏسندو رهيس. هن جي اکين ۾ ڍنڍلهي آئي هئي.

”يار مونڪي خبر ناهي. پر تون ايئن چوڻو چوئين؟ تورات جون ٻڌ ته ڪئي آهي نه؟“ مون هن جي ان عجيب سوال جو جواب لهڻ تي چاهيو.

پر روپلي مونڪي ورندي نه ڏني. پاڻ سنڀالي فقط ايترو چيائين، ”يار. مون توسان پوڳ پئي ڪيو. بس ڇڏينس. هندو مسلمانن ۾ چاهي رکيو. ماڻهو ماڻهو آهي. ڪاٺ لاءِ به گرهنه ماني ۽ سمهڻ لاءِ به گز زمين، بس! انڪان وڌيڪ ٻيو ڇا ڪبي ماڻهو ڪي!“

روپلي گهڙيون ئي وضاحتون ڪيون پر منهنجو تجسس نه مٽو. مان اڃا به ڏانهس حيرت مان ڏسندو رهيس.

ڪنهن مهل اندر جي اوچتي آدمي سان هن جي اکين جا گهٽ گهيڙ پڄي پيا. ٻئي ٻانهون گوڏن ٻاهريان ورائي منهن مونن ۾ ڏيئي ڇڏيائين. سڌڪي سڌڪي جڏهن بس ڪيائين ته چيائين، ”نيڪ آ، دلبر، سڀ ڪجهه نيڪ آ. بس گهڙي کن لاءِ دل نڏيڙي ٿي وئي هئي!“

ٻي ساعت ٻئي جڻا اتي اسان جي گهر پويان وهندڙ واٽر تان هٿ منهن ڌوئڻ هليا وياسون.

راتاء ڪمڻي _ هڪ ننڍڙي پيار ڪهاڻي

چون ٿا ته هو اڌ مستانو هو. هن جي مستاني ٿيڻ پٺيان هڪ خوبصورت پورهيت عورت چوهٿ هو. يا جيڪو سماجي نظام هو ان جو! پر هو مٿو اگهاڙو ڪري هلندو هو. پيرن ۾ جتي به نه پائيندو هو. فقط گوڏ ۽ قميس پاتل هوندي هيس. هٿ ۾ وڄائڻ وارو چمٽو هوندو هيس، جو عشق ۾ ناڪام ٿيڻ بعد ڪنيو هئائين.

هو چمٽو وڄائي ”جگني“ ۽ سندن چيل ڪلام ”اوڏڻي“ ڳائي خيرات گهرندو هو. بيا لٽا توڙي محمد رفيع جا گانا به ڳائيندو هو. رڙ ڪري جڏهن ”او“ مينو عشق اوڏڻ دي بڻايا ملنگا“ چونڊو هو ته سندس ساڄي تنگ پئي عارف لوهار جيئن لڏندي هيس. هو ٿيري يا گهمري نه پائيندو هو. پر تنگون مسلسل لوڏيندو رهندو هو. ”اوڏڻ“ ڊگهو نظم هو. جو پاڻ چيو هئائين..

عجيب ماڻهو هو. پئسا يا داد ملندو هوس ته ٻانهن به ٻڌندو هو ۽ سر به جهڪائيندو هو. اصل ۾ جڏهن مڪي سڪي ۽ وارياسو ملڪ آباد ٿيڻ لڳو ته حڪومت هت طرحين طرحين جا ماڻهو وٺي اچي آباد ڪيا. پر ڪمڻيءَ جا ابا ڏاڏا شايد انگريزن جي پهرين آبادڪاريءَ دوران آيا هئا. هو مسڪين هاري هئا. جيئن فوجين جا ڪمي. يا مصلبي يا مزارا. بهرحال ڪنهن اهڙي سڃاڻپ سان تنگجي آيا هئا جو پاڻ کان وڌيڪ پيسي واري ماڻهو سامهون پاڻ کي ڪمتر سمجهندا هئا. پوءِ اتي ئي سانگهڙ ۽ نوابشاهه جي وچ تي پئي پتڪيا.

پر جڏهن چڪن ۾ مٽيءَ جون پتيون ٺاهيندڙ سنڌي ٽي ڪلاس جي هڪ شادي شده اوڏڻ سان هن جي اکين جا پاند اٽڪيا ته هن جي دل ۾

هڪ ئي وقت ڪوئل به ٻولڻ لڳي ته شينهن به گجگوڙون ڪرڻ لڳا. دل - لڳي پنهنجو رستو ورتو. ڇو ته دل پنهنجو دڳ پاڻ وٺندي آهي. هو عشق جو انيڪ رنگن وارو ۽ دل جي تارن ۾ سرمندل چيڙيندڙ روڊميپ وٺي بابا جي اوطاق نما اوتاري تي پڇي آيا. پر بابا وٽ اچي هن عشق جي ان تعلق مٿان ڪاسائي واري ڪاتي رکي. ان وڏي ڪلاس جي پوٺاري ڪيائين جيڪو غير مسلمانن سان پنهنجي ملڪ ۾ سدائين ڪندو آيو هو. هن ملان گهرائي محبوب کي مسلمان ڪيو. عشق کي مذهبي تحفظ جو نپو هڻايائين. پر مذهب به هن جي مزور ۽ پڙي سماجي طور حيثيت هٽڻ ڪري هن کي تحفظ ڏياري نه سگهيو.

ڪجهه ڏينهن ته بابا وٽ ويهي محبوب جا سڀ تجلا پسيائين، پر ڪنهن جي پٺ نه هٽڻ ڪري پنهنجي عشق کي عام اڳيان ظاهر ڪري نه سگهيو. جيترا ڏينهن لڪي يارن جي اوطاقن ۽ جهنگن جهرن ۾ پناهه وٺندو رهيو اوترا ڏينهن هن جا پاڻ ۽ عزيز ٿاڻن ۽ جيلن تي لوڙيندا رهيا. مهينو ڪن هن عشق جو جام پيتو، پر نيٺ هڪ ڏينهن مائٽن جاسوسي ڪري ٻڌرائي وڌس. پوليس ڪٿي ڪٿي هيٺا حال ڪيس. ٻانهن ته اوڏ پنهنجي واپس وٺي ويا، پر ڪمڻي پوليس جي مارن ۽ مائٽ اغيارن هٿان ڌڪارجي تڙجي ويو. جنهنڪري اڌ چريو بنجي در در پيو واکا ڪندو هو.

بابا ڳالهه ڪندو هو ته هن جڏهن چنبي جي ويجهو ڪنهن زميندار جي ٻنيءَ مان جهنگ جا لاه پئي ڪڍيا، ڪمڻي پنهنجي يارڻيءَ کي اتي کڻي آيو. بابا جو اتي چئونرو ٺهيل هو. هو چوندو هو ته هن ٻنهيءَ کي هفتي ڏيڍ جو سيدو سامان وٺي چئونري اندر رهايو. هو پاڻ لوڙهي ٻاهريان هڪ وڻ هيٺيان ڪٽ رکي سمهندو رهيو. ڪجهه ڏينهن کان پوءِ اجازت وٺي هو الائي ڪيڏانهن هليا ويا.

جڏهن جيل ڪاتي سزا مان ڇڏي آيو ته مائٽن کيس پاڻ وٽ رهائڻ کان جواب ڏيئي ڇڏيس. زال به ڇڏي مائٽن هلي ويس. سو جڏهن ڪنهن به اچڻ ڪونه ٿي ڏٺس ته هو اڪثر ڳجهڙي، چاليهه چڪ ۽ مڪيءَ جي اندرئين

ڳوٺ ۾ ننڍي وڏي مزوري ڪري گذارڻ لڳو. اڪثر اوطاقن ۾ رهڻ ڪري اوطاقي تمدن مٿس اثر ڪيو. هو شاعري به ڪرڻ لڳو ته ڳائڻ به شروع ڪري ڏنائين. سنڌ ۾ گهور جي رواج گهڻن جا گهر هلايا، سو ڪمڻيءَ جو به گاڏو گهلجڻ لڳو. ڪجهه وقت ته هو ڍڳا وٺي پڙيءَ تي کپائيندو رهيو. پر جڏهن به فصل لهندا هئا ته هو مڪيءَ جي ڳوٺن جو ڦيرو ضرور ڪندو هو. هن جي اچڻ سان اوطاق هجي يا ڪنهن وٽ جي چانق ننڍن وڏن ۽ ٻارن ٻڌن جي بيهه لڳي ويندي هئي. جڏهن به ۽ جتي به لاڏاڻو ڪنهن کي ڏسندو هو ته ڊوڙي وڃي انهن ۾ پنهنجي راڌا جي تلاش ڪندو هو. ڪانئن پڇندو هو ۽ ڏس پتون ملڻ تي مايوس ٿي موٽي ايندو هو.

هڪ ڏينهن راڌا وارن جو لڏو مڪيءَ جي هڪ ڳوٺ ويجهو ڪنهن باغ جي ڀت ڏيڻ لاءِ اچي لنگهيو. ڪمڻي ان ويل ان ڳوٺ جي اوطاق تي ئي تڪيل هو. هن اوطاق تان ئي راڌا کي گڏهه مٿان ويٺل سڃاتو. ڊوڙي جڏهن ويجهو ويو ته سندس نظرون مٿس پوندي ئي وجد ۾ اچي ويو. پوءِ ته اهي جهُمريون پاتائين جو آخر بيهوش ٿي ڪري پيو. جيئن ئي سجاڳ ٿيو هڪ تنگ کان منڊو هو. هٿ جي مڙين ۾ سور هيس. پيرن جون آڱريون سڃيل هيس. اکيون ڏرا ڏيئي اندر گهڙي ويون هيس. هو تانڊن تي پئي هليو. چر بيليءَ جهڙن تانڊن تانڊن هن جي پيرن کي پئي وڍيو. هن جي پنن ۾ سڇپترا پئي لڳا. ڪنن ۾ سپاهين جي گارين جي ريهه پئي ٻريس. گوڏ مان شور و پئي ٿميس. چوڪرن جڏهن اوطاق ۾ ڪٽ تي سمهاريس ته ننڊ ولين ۾ ويڙهجي ويو. عشق ۽ ايداءَ جو ڪپر، ڪيف ۽ سرور جو بل بنجي کيس ٻڪجي ويو.

جهرڪين جي آڪيري ۾ نانگ گهڙي آيو هو. هن اک پٽي ته سڄ به ڪانا چڙهي چڪو هو. هو اوطاق مان ٻاهر نڪري سامهون نازبوءَ جي ٻوٽي جي ڀر ۾ بيشاب ڪرڻ ويهي رهيو. اوطاق اندر رڙندڙ جهرڪيون خاموش ٿي ويون. شهر کان ايندڙ برف جي ڪارخاني تي ڪم ڪندڙ عنايت ٻڌايس ته اوڏ سامهون ڪرستانن جي باغ جي ڀت پيا ڏين. هن چمتو آسمان ڏي اڇلايو. نه مٿي پولار هون هيٺ پاڻي هو. چمتو هن جي هٿن مان نڪري سُرڻ

سميت وڃي پنهنجي قدردانن کي پهتو. ڪمڻيءَ جون جڙيون تنگيون ۽ سڃيل پير به هاڻ سڌائيءَ ۾ سفر ڪرڻ لڳا. هو باغ ٻاهريان چڪر لڳائي آلي ديوار کي ڏسندو مٽيءَ واري ڪڏ ويجهو ويهي رهيو. وار وڏا هڃڻ ڪري ڏاڙهي ڇڏيل هڻڻ ڪري ۽ لٽا ميرا ۽ بي ترتيب هڻڻ ڪري ڪنهن به هن جي موجودگيءَ جو نوٽس نه ورتو. ان جي برعڪس اوڏن مان ڪن ته کيس اوتار سمجهڻ شروع ڪيو. هو به ڪڏ مان مٽي پٽي ان جي ڪناري تي وڏا وڏا گولا ٺاهي رکڻ لڳو. راڌا ۽ ٻه ٽي ٻيون اوڏيون گڏهن تي چڙهي جڏهن مٽي ڪٽڻ تي آيون ته هو به انهن کي پنهنجا گولا آڇڻ لڳو. پر اوڏين کي هن جي گولن جي ضرورت نه هئي. ايئن هو انهن گولن کي رات جو پاڻيءَ ۾ لاهي رکندو هو ۽ صبح جو ٻاهر ڪڍي هر واري راڌا کي آڇيندو رهندو هو. هن جي ان عمل تي اوڏن ۾ اهو مشهور ٿي ويو ته هو هڪ درويش آهي. انڪري روز کيس ماني پائي رسائڻ لڳا.

اوچتو هڪ ڏينهن راڌا جي ننڍڙي پٽ کي بخار ٿي پيو. هوءَ به کيس درويش سمجهي وٽس ڦيڻي لاءِ کڻي آئي. هوءَ جڏهن ويجهو پهتي ته ڪمڻيءَ راڌا کي ڏسي اتي بيٺو. راڌا مٽي وارو ڪپڙو ٿورو هيٺ سرڪائي هلڪڙو گھنڊ ڪڍي کيس چيو ته ”فقير سائين، ننڍڙي کي تپ نٿو ڇڏي ڪا دعا ڏيو، ڪو ڦيٽور کي ڏيو!“

ڪمڻي ننڍڙي کي هن جي هنج مان کڻي ورتو ۽ مٺ مٺ ڪري ٻه ٽي ڦوڪا ڏيئي وري سندس هنج ۾ ڏيئي ڇڏيائين. راڌا جو ٻارڙو ٻئي ڏينهن چڱو ڀلو ٿي ويو. صبح جو مٽي ڍوڻ ايندي مهل هوءَ فقير لاءِ مٺي ماني کنيو آئي. جڏهن ڪپڙي جو گھنڊ ٺاهي کيس ماني ڏيڻ لڳي ته ڪمڻي پنهنجي منهن تان وارن جون چڱون هٽائي راڌا ڏي ڏسڻ لڳو. پريان پير جي وٺ تي وينل ٻن ڪانگن پاڙ ۾ چنهيون ملايون. راڌا سندس چهرو ڏسي تپرس ۾ پئجي ويئي. جذبن جي چولي مک تي ظاهر ٿي هن جي جان کي ترو تار ڪندي هلي ويئي.

”ڪمڻي تون؟“ هن جي زبان مان نڪتو. پر ڪمڻيءَ جي اکين مان

فقط به لڙڪ لڙيا ۽ ڪابه ورندي نه آئي. راڌا ساڻس گهڻو ئي ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪئي، پر ڪمڻي ڪوبه جواب نه ڏنس. هوءُ سمجهي ويئي ۽ اتان هلي ويئي.

ايئن جڏهن اوڏن ۾ اهو هلي ويو ته فقير سندن لاءِ رحمت بنجي آيو آهي ته سندس روز ڪا نه ڪا خدمت ڪرڻ لڳا. راتو رات هنن کيس جهوپڙي به اڏي ڏني. راڌا ۽ ٻيون مايون هڪ نه ٻئي ڏينهن وٽس مرادون کڻي وڃڻ لڳيون. واڌا ته کيس ڏسي رڳو پنهنجو عشق ٿي سائو ڪيو. پيار ۽ محبت جي ڪو ماڻھو سڀني کي پاڻي ڏيڻ لاءِ محبوب جو ديدار لازمي هو. پر محبوب جيڪا نئين صورت وٺي آيو هو سا راڌا لاءِ ڏاڍي دلچسپ هئي. هو راڌا هوندي گهڻن سامهون پنهنجي منهن تان وار نه هٽائيندو هو. راڌا ويلي هو وچان سيند ڪري کيس ٻن اکين سان ڏسندو رهندو هو. پر ساڻس ڳالهائيندو نه هو. هو ڪنهن سان به نه ڳالهائيندو هو. راڌا کي ٻيهر ڏسڻ کانپوءِ هن پنهنجي زبان تي تالو هڻي ڇڏيو هو. اهو ڪامياب نسخو هو. ڪجهه ڏينهن بعد راڌا وٽس اهو ٻار به وٺي آئي جو منجهانئس ٿيو هو. وٺي ته هو ظاهري طور دعا لاءِ آئي هئي پر اصل مقصد کيس ڏيکارڻ هو. ڪمڻي ٻار جي مٿي تي هٿ ڦيريندي راڌا ڏانهن ڏٺو. هن اشارن ۾ چيس ”تنهنجو منهنجو آهي!“ ڪمڻي مٿو لوڙي تائيد ڪئي. راڌا جا چپ ٽڙي پيا. ايئن درشن جي دري کلي پيئي.

ڪجهه ڏينهن کان پوءِ اوڏ کيس پنهنجن پکن ڏانهن وٺي ويا. هاڻ هو اوڏانهن ئي رهڻ لڳو. ڪوٽ نهندو رهيو ڪمڻيءَ جي فٽيريءَ ۾ نڪار ايندو ويو. نيٺ ڪوٽ ٺهي راس ٿيو. ۽ اوڏ ڪنهن ٻي منزل ڏانهن سهڙڻ لڳا. اسان جي ڳوٺ وارن مان ڪنهن ڏٺو هڪ وڏن وارن وارو درويش صنت ماڻهو اوڏن جي لڏي واري قافلي ۾ راڌا جي پٺيان هلندڙ گڏهه تي لڏندو لمندو پئي ويو. هن کي ڪپڙا ته صاف پاتل هئا، پر پيرن ۾ جتي نه هئي.

سيگل، سمنڊ ۽ گيتا

سيگل کي خبر نه هئي ته هو ڪڏهن ساڳئي گيٽورا جستاني پٿرن سان اسريل اُن ننڍڙي خوبصورت گهر ۾ موٽي ايندو، جتي گيتا جا تهڪڙا، هُن جي نازڪ ڪنن جي ڏهلڙين سان ٽڪرائجي ڪنهن ڪمزور چوليءَ جيئن اڌ ۾ ٽٽي پوندا هئا. بي ترتيب شهر جي ڀرپور آباديءَ واري علائقي جي هڪ سوڙهي ڳليءَ ۾ هُن لاءِ وري به ساڳيو در ڪُليو هو، جنهن جي تاڪن جي وچ واري وٿي سدائين هُن لاءِ جهاتين ۾ هوندي هئي. ٻه اڪيون - گول گول، معمول کان وڏيون - سندس چهري جي معصوميت ۾ ايئن وڃائجي وينديون هيون، جڏهن ته مينهن ڪڙين ۾ ڪا انڊلٺ جڙي پوندي هجي.

سوزندگيءَ جي ڦيٽي اڄ وري کيس گيتا جي در تي اچي بيهاريو هو. ڪال بيل تي آڱر رکندي هُن جا هٿ ڏکي رهيا هئا. گهٽي وڳي ته دروازي مان آواز آيو: ”ڪير؟“ - هواندر تهائين ڪنهن اٽلڪي ڪرنت ۾ وڻجي ويو. سوال جي مدرتا، مَن جي وياڪلتا ۾ ليئو پائي اهو چوڻ تي مجبور کيس ته: ”مان - سيگل!“

الاڻي ڪيتري عرصي کانپوءِ هُن پنهنجو نالو ڪنيو هو. هُن کي ياد آيو ته هو جڏهن به وٽس ايندو هو ته گيتا ڪانئس ساڳيو ئي سوال پڇندي هئي. ۽ هو ”سيگل“ چئي اندر هليو ويندو هو.

دروازي اندريان آواز جي لمس هُن جي من ۾ هڪ ڀيرو وري اُن سدا بهار موسم جا گُل ڦلاري ڇڏيا، جنهن جي سُرهاڙ اڃا تائين کيس جيئرو رکيو پئي آهي. پوءِ دروازي جي وٿيءَ مان ڳوڙڻ هٿن جو رڳو اولهن ظاهر ٿيو. ٻن حجابي نيشن جي چلڪي ۾ هُن هڪ وار بيهڙ جيئري رهڻ

جي تمنا محسوس ڪوي ورتي. دروازي جي اها وڻي اڃا جڏهن وڏي ٿي ته هو اندر هليو ويو. هن ڏٺو سامهون گيتا بيٺي هئي.

”اچو سرا“ هن کيس مُرڪي اڃا به اندر اچڻ جي دعوت ڏني. سيگل ساڳئي ئي ڪمري جي ساڳي ڪنڊ ۾ رکيل نيت سان واٽيل اُن ڪُرسِيءَ تي ويهي رهيو. جتي ديوار سامهون گيتا جي ڦل اسڪرپ تصوير ٽنگيل هئي. هو گهڙي کن لاءِ اُن تصوير ۾ گم ٿي ويو.

— سمنڊ ڪناري ڇولين جي پسمنظر ۾ سائي، نيري ۽ پيلي گلابي پتن واري چادر ۾ ويڙهيل گيتا. سامونڊي هوائن جي ڪينچل کان پنهنجن اڏامندڙ اڻين وارن کي بچائي رهي هئي. سمنڊ، جنهن جو رڳو نالو ڪٿڻ سان دل لامحدود وسعتن ۾ ڦهلجي ويندي آهي، اُتي گيتا جا نيٺ فراقن جي چالبازين کان ڏور ڪنهن وڻجاري جي آمد جو اوسيئڙو اُٿي رهيا هئا! عجيب ڪينيتن ۾ نڪتل ان تصوير ۾ هن جي جاميٽريءَ جا سڀ نڪت زندگيءَ سان ڀرپور وجود جي تشريح ڪري رهيا هئا. سيگل کي الائي ڇو اُن ويل ڪنهن ڪهاڻيءَ جي خوبرو نائڪ ”ايلن“ ياد آئي، جا سمنڊ پار رهندڙ محبوب جا سڀنا ڏسندي به ڪنهن اڻلڪي خوف سبب پنهنجو شهر ڇڏي نه سگهي هئي.

”ڇا گيتا به ڪو اهڙو سڀنو ڏٺو هو؟“ هن تصوير تان نظر هٽائي پنهنجي پاڻ کان پڇيو. پر هو اُن ويل ڪو خاطر خواه جواب ڳولي نه سگهيو. پوءِ ڪنهن مهل دروازي جي چيرچٽ جو آواز آيو. هن ڪنڌ ورائي ڏٺو ته سمن پنهنجي نوت بُوڪ سميت اندر داخل ٿي. سمن کان اڳ سرينهن جي گلن مان چٽندڙ خوشبوءِ جي هڪ رولاڪ ڇٽ سيگل جي حواسن ۾ سٽل سراب کي جاڳائي وڌو. جنهن جي ڦڙتيءَ ۾ گيتا جي نگاهن جي تڪ سمايل هئي.

سمن جيتوڻيڪ ميٽرڪ اڃا مس ڪئي هئي، پر هن جو خيال هو ته ڪاليج ويڃڻ کان اڳ هن جو ذهن بلڪل تيار هجڻ گهرجي. هن شايد پنهنجي پاڻ کي دوکي ۾ رکڻ نه ٿي چاهيو. انڪري هن کي ٻين

مضمون سان گڏ ادب سان بد دلچسپي هئي. هن سيگل کان ادب پڙهڻ تي چاهيو. پر هوان تي حيران هو. ”ان عمر ۾ هوءَ ادب کي ڪيئن سمجهندي؟“ سيگل هڪ عجيب مونجهاري ۾ پئجي ويو.

”آخر گرامر ڇو نه؟“ هن نيٺ ته سمن کان پڇي ورتو. هن ڏيرج وچان ورائيو ”گرامر ته مان ڏيڍ کان به سگي سگهان ٿي.“

”ڏيڍ کان ڇو؟“

”ڏيڍ کان انڪري جو هوءَ اڄڪلهه ٽيوشن پڙهائي ٿي.“ هن ساڳي معصوميت وچان ورائيو.

سيگل جي خوشيءَ جي ڪا انتها نه رهي. هو حيرت ۽ پيار مان ڏانهس ڏسڻ لڳو. گيتا ٽيوشن پڙهائي پئي. اها سچ پچ ته خوشيءَ جهڙي ڳالهه هئي. هن جو پڻ مڃي ماني وارو ضرور هو. پر گيتا جا ارادا ڏسي دل کي تسلي آيس ته هوءَ ”ديوارن“ مان نڪرڻ تي چاهي. هوءَ چاهي ٿي ته ڪنهن جي آگرين کي جهلي دل جي دنيا آباد ڪجي. هوءَ آزاد ٿيڻ چاهي ٿي. هوءَ پنهنجن پيرن تي بيٺل گهري ٿي. دل ۾ ڪيئي خيال آيس، پر گيتا جو من ڪٿي پيٺل هو. کيس خبر نه هئي.

هن سمن کي ادب، ان جي ڪارج، ارتقا ۽ ان جي تاريخي پسمنظر بابت ٻڌايو. زندگي ۽ ادب جي سنجوگ بابت کيس ڄاڻ ڏني. کيس اهو به ٻڌايائين ته - هڪ تصوير اها ٿيندي آهي، جا آرسِيءَ ۾ ڏسبي آهي، ۽ ٻي تصوير من اندر جي آئيني ۾ جڙندي آهي، جنهن جو حقيقي عڪس خود آئيني جي ارتقا، تبديلي ۽ تحريڪ جو سبب بڻبو آهي. ادب آئيني جو اهو عڪس آهي جو پنهنجي شڪل تبديل ڪرڻ سان گڏوگڏ آئيني جي شڪل به تبديل ڪندو اڳتي وڌندو رهندو آهي. خود سيگل هڪ آئينو هو. هو پاڻ به ته هڪ عڪس ٺهڻ واري حادثي ۾ وجود ۾ آيو هو. هن کي اها به خبر هئي ته هن جي روح ۾ رچيل رنگ ڪنهن جا آهن، ۽ انهن رنگن ۾ رچيل خوشبوءِ ڪنهن سمائي آهي. سوچيندي سوچيندي هن جي

ذهن تي هڪ سوال اُڀريو:

”ڇا سمن گيتا جو پرتو ته نه آهي؟“

هو سوچ جي لوچ ۾ ٻڏي ويو. پر ستت ئي پاڻيءَ جي اُچ کيس ساڳي دنيا ۾ موٽائي آئي. هن پاڻي گهريو ۽ سمن اُٿي گهر اندر هلي ويئي. هن تڏو شوڪارو ڀري پنهنجي اکين تي هٿ ڏيئي ڇڏيا.

”ڪهڙي دنيا ۾ اچي نڪتو آهيان،“ هن دل ئي دل ۾ چيو، ”جتي خيالن ۽ ويچارن جي سچي تي پوڻ جو گمان هر ڀل ڏينءَ جيئن ڏنگيندو ٿو رهي.“

هو سوچي رهيو هو. پر جڏهن هن جون اکيون کليون ته هن ڏٺو گيتا سندس سامهون گلاس پاڻيءَ جو جهليو بيٺي هئي. گيتا ڏانهس پاڻي وڌايو ته هو پريشان ٿي ويو. هن هڪ ئي ساهي ۾ سمورو پاڻي ٻي ڇڏيو.

”ٻيو سر؟“ گيتا پنهنجا نيٺ ڪٿي ڏانهس ڏٺو.
”نو ٿينڪ يو.“

گيتا گلاس رکي سندس سامهون ٿي ويهي رهي. هوءَ ساڻس ڳچ عرصي کانپوءِ ملي هئي، انڪري سمجهه ۾ نه ٿي آيس ته ڇا ڳالهائي. ”ڪيئن آهيو سر؟“ گيتا ابتدا ڪندي پڇيس.

”بس، نيڪ آهيان.“

”الاهي وقت لڳائي ڇڏيو؟ ڪٿي هتيو سر؟“

”اتني ئي - انهي شهر ۾. پاڻ کي مصروف رکڻ لاءِ جيڪو ڪجهه مليو پئي، ڪيم پئي.“

”مونسان رابطو به نه رکيو؟“ گيتا ايئن سوال کيس ڄڻ ته هوءَ ان عرصي ۾ ساڻس ملڻ چاهيندي هجي.

”مون وٽ تنهنجو فون نمبر جو نه هو!“

”پاڻ وٽ فون نمبر نه رکڻ واري قسم ته نه توڙيڪ سر، پر به قدم پري اچڻ به پسند نه ڪيو!“

هو هڪدم پريشان ٿي ويو. سمجهه نه ٿي آيس ته ڇا چوي

“اڄ به نياپي تي آيا هوندو؟”
 “خالي نياپو به ته نه هو.....؟” سيگل هلڪڙو احتجاج ڪندي

ورائيو.

“ته پوءِ؟” گيتا جي اکين ۾ ڏوراپو پيڙبنجي پڙڪڻ لڳو.
 “ڪجهه يادون به ته هيون.” هُن ڏڪندي ڏڪندي ورائيو.
 “ڇڱو پر مرڪيٽ يادن جو سر؟”

سيگل کي لڳو ڄڻ ته ڪنهن مٿس ٽانڊا رکي ڇڏيا هجن.
 “مون کي اندازو نه هو گيتا....” هُن پاڻيءَ جي گلاس ڏانهن وري هٿ
 وڌائيندي چيو “شايد مرد هجڻ سبب مان تيئن محسوس ڪري نه سگهيو
 هوندس، جيئن تو ڪيو هوندو.”

“توهان کي چاهي، سر. توهان ته -” هُن ڪرب ۾ ڪنڌ کي هڪ
 پاسي جهٽڪو ڏيندي چيو “توهان مرد مينهن جي واڇڙ جيئن جنهن کي
 چاهيو پڄاڻي هليا وڃو. ڪنهن کي پاڻ سڪاڻڻ لاءِ انڊلٽ جيتري
 روشني ملي نه ملي!”

“مان شرمسار آهيان، گيتا، مون توکي ڏک ڏنا ۽ انهن کي محسوس
 ڪري نه سگهيس.”

“محبت جي دعويٰ ڪندڙ ايڪسڪيوز ته ناهن ڪندا، سر.
 توهان خود ئي ته سيڪاريندا هيتو. سيڪاريندا هيتو نه، سر؟”

“يئس، سيڪاريندو هوس. سيڪاريندو ته هوس پر - آئون ته وري به
 ڪمزور نڪتس، هار کائي وينس.” سيگل جي دل ڀرجي آئي، “مون نه ٿي
 ڄاتو ته محبت چانڊوڪيءَ جو سفر آهي، جنهن کي مستقل روشني گهرجي.
 مان ان سفر ۾ پوئتي ضرور هتيو آهيان، پر پنهنجي قدمن کي روشنيءَ جي
 رستن کان الڳ ڪري نه سگهيو آهيان. مون توکي وساريو ناهي، گيتا!
 توسان گهاريل گهڙين کان وڌ مان تو بابت سوچيندو رهيو آهيان، تنهنجا
 خواب ڏسندو رهيو آهيان، تنهنجي تمنا ڪندو رهيو آهيان، تون منهنجي
 ظاهري خاموشيءَ کي بيوفائي ڪوئي نه ٿي سگهين!”

گيتا جي وڏين خوبصورت اکين جي ناسي ڪٽورن وٽ گڏ ٿيل
لڙڪن ۾ الائي چوسچائيءَ جا املتاس ڦٽي پيا. هوءُ اڌ روئيندي به مَرڪي
پئي. پوءِ گلاس ۾ پاڻي لاهي اُن مان اڌ پاڻ پيتائين ۽ باقي اڌ سيگل ڏانهن
وڌائيندي چيائين:

”هيءُ وٺو سر. باقي اڌ توهان لاءِ آهي. اڄ کانپوءِ سڄن پٺيان ڊوڙندي
ڪڏهن اتفاق سان ڪري به پئو ته من ڪو پنهنجو اڌ توهان کي ياد اچي!“
سيگل ايئن چرڪ ڀريو جڻ ته ڪنهن سندس سيني ۾ وڃي هٿ
وڌو هجي. هُن جي پنهنجي ئي فلسفي هُن جي جهيڙيندڙ قوت ختم ڪري
ڇڏي هئي. هُن کي پنهنجي اندر جي دروازي جي چير مان، پنهنجي من
آڳر جي ديوار تي وينل پکي ڦٽڪندي ڦٽڪندي ساڻا ٿيندي نظر آيا.

کیت - روپ

”يونيورسٽي وڃي، تو يار دوستن کي ته ڇا، پر ڳوٺ کي به وساري ڇڏيو آهي!“ اسڪول جي زماني واري منهنجي دوست محبوب خط لکي منهنجي اندر جي موسم تي تبديل ڪري ڇڏي. مٿان منهنجن ”ڪامريڊ“ پائرن، جيڪي يونيورسٽين ۾ ڇاڇن مامن جي نالن سان ڄاتا سڃاتا وڃن ٿا، نش نشان ڪري، ٽائر ساڙي، پاڻ ۾ وڙهي، سميستر ملتوي ڪرائي وڌو. وي - سي ڪاوڙ ۾ اچي هڪ مهينو مادر علمي بند ڪرڻ جو اعلان ڪري ڇڏيو. ماحول کي ٽڌو ڪرڻ لاءِ ڇوڪرن کي هاسٽل به خالي ڪرڻ جو چيو ويو. اهڙي خبر اخبارن ۾ به ڇپي ۽ يونيورسٽيءَ طرفان وري نئين اعلان تائين شاگردن کي ڪلاسز بند رکڻ جو اطلاع به ڏنو ويو.

اهو منهنجو پهريون سيمسٽر هو. پر اهو به بنا امتحان جي مهينو اڳتي وڌي ويو. نتيجي ۾ ڳوٺ ويڃڻ کانسواءِ ٻي ڪا واھ نه رهي. يونيورسٽي ڇڏڻ کان هڪ ڏينهن اڳ مان روپا سان مليس. هن ڳچ دير تائين مونکي قابو ڪري ڇڏيو. هوءَ جڏهن به مونسان ملي، مون پنهنجي پاڻ کي وساري ڇڏيو. ان ڏينهن به ايئن ئي ٿيو. پوءِ جڏهن گهر پهتس ته خبر پيئي مان هن سان مليو هوس. ذهن جي تپڻي ۾ سمايل يونيورسٽيءَ جا سڀ نشا چڪناچور ٿي ويا. مون پنهنجي بيبگ کي وري گهر جي ڪنهن ڪنڊ ۾ اڇلائي ڇڏيو.

ڳوٺ پهچڻ تي خبر پيئي ته بابا جي طبيعت به ڪافي خراب آهي. سوان بهاني کيس نواب شاهه جي هڪ سٺي ڊاڪٽر وٽ وٺي ويس، جتي ايڪسري ۽ الٽراسائونڊ جي چڪاس بعد انڪشاف ٿيو ته کيس ٽي بي آهي. ٽي بيءَ جو ٻڌي مان ڏکي ويس. پر بابا کي ڏرو به الڪو ڪونه ٿيو.

جيتوڻيڪ هر وقت نوانوي يا سؤ فارانهائيت ڊگريءَ جو بخار چڙهيل هوندو هوس، ان جي باوجود به هو ٻنين ۾ پيو ڪم ڪندو هو. ڪڏهن لين جا لاه پيو ڪيندو هو ته ڪڏهن ڪڪ ڪانا پيو وڌيندو هو. سال ۾ هڪ ڀيرو موني مان پيڇرن يا ڪائين جي لات آڻيندو هو جو مڪيءَ جي ماڻهن ۾ وڪڻي پنهنجو پيت گذر ڪندو هو. ڪڏهن ڪڏهن مونڪي به هڪ اڌ جوڙو ڪپڙن جو وٺي ڏيندو هو. سياري اونھاري ڳوٺ کان ٻاهر رهندو هو. جتي رهندو هو اُتي اوطاڙي ٺاهي ويهي رهندو هو. الائي ڪٿان ڪٿان کان "ڳوناڻيون جنڙيون" ڳولي اچي لهنديون هيس. مٿن خرچ به ڪندو هو. هيئر ستر سالن جي عمر ۾ به هڪ دلگهري "داسڻ" رکيل هيس، جا پوءِ ڪراچي لڏي ويئي هئي ۽ هو مهيني مهيني پيو ڏانهنس چڪر ڪندو هو.

مان جڏهن هاءِ اسڪول ۾ پڙهندو هوس ته بابا سان ملڻ ضرور ويندو هوس. اتي اڪثر ڪراچي لڏي ويل هن جي ڪرستان سنگتياڻيءَ سان به ملاقات ٿيندي هئي. هوءَ سگريٽ پيئندي هئي ۽ بابا سان بي انتها پيار ڪندي هئي. مان کيس ائين درجي کان سڃاڻيندو هوس. مان رنگ ۾ ٿورو ڳورو هوس، انڪري مونڪي "گورا" سڏيندي هئي. پنجابي هجڻ ڪري کلي چوندي هئي: "ميرا پُتر - چِتا گورا!"

ڪڏهن ڪڏهن بابا مونڪي سندن ڳوٺ ۾ قائم اسپتال وٺي ويندو هو. اُتي جي انگريز ڊاڪٽرياڻيءَ، جنهن جي چمڙي ڌونڙي جهڙي اچي هوندي هئي ۽ منهن ڪشميري صوفن جهڙو گلابي هوندو هوس، مونڪي مالٽا هلڻ جون صلاحون هڻندي هئي. ڊپ ۾ منهنجي دل ڄاهي جيئن سسي ويندي هئي.

ڪرستانن جو ڳوٺ، جو ان زماني ۾ به سؤ گهرن تي مشتمل هو اسان جي ڳوٺ کان به ٽي ڪلوميٽر پري هو. جتي جو هر ماڻهو بابا کي سڃاڻندو هو.

بابا جي اوطاق تي مون لاءِ چئن جي دال ۽ ڪڻڪ جو ڊوڍو پڪل هوندو هو. پٽاٽا، توربون، پينديون ۽ لوڻڪ بابا جون پسند جون ڀاڄيون

هيون. دال ته چوويهه ڪلاڪ وٽس موجود هوندي هئي. مان اڪثر کيس ڪنگهندو ڏسندو هوس. پر صحت بابت ايترو شعور نه هيم جو اڳوات ڪجهه ڪري سگهجي ها. ٻيو ته گهر کان پري رهڻ ڪري نه ته امان کي خبر پوندي هئي ته ڪو هو بيمار آهي، نه وري منهنجي ڀائرن کي! سو پنهنجي منهن جهنگ ۾ پيو هوندو هو. بيمار ٿيندو هو ته پاڻهي ئي ڇاڪ ٿي ويندو هو. يا ڪرستان ڊاڪٽريائيءَ کان، جنهن کي وڏي عمر وارا "سستر" ۽ نوجوان "مدر" سڏيندا هئا، گوريون وٺي کائي ڇڏيندو هو يا سئي هڻائي ايندو هو.

بابا سگريٽ ۽ سلفيءَ جو موالِي به هو. ڪڏهن پنگ يا نرو نه پيٽو هئائين. ميڊل يا پولو جا پاڪيٽ کيسي ۾ هوندا هيس. کيس ٽي بي ڪڏهن ٿي، ڪهڙي شئي مان ٿي، خبر پئجي نه سگهي. پر ڊاڪٽر مونڪي ٻڌايو ته هُن جو هڪ ڦڦڙ بلڪل ختم آهي ۽ کيس علاج جي فوري ضرورت آهي. هُن دوا لکي ڏني ۽ چيائين ته ٽي مهينا سيون لڳنديون ۽ هونيڪ ٿي ويندو. ان ڏينهن کان اسان بابا جو علاج شروع ڪري ڏنو. کيس پابند بنايوسين ته هو جتي به هوندو، روز شام جو اسٽريٽومائنس سئي ضرور لڳرائي ويندو ۽ اهو سلسلو ان ڏينهن کان ئي شروع ٿي ويو.

ساڳئي ڏينهن رات جو مان پنهنجي پرائمريءَ کان هاءِ اسڪول تائين جي استاد سياڳي خان سان به ملڻ ويس. سائين سياڳو خان ان ڪهاڻيءَ ۾ اهو خاموش ڪردار آهي، جنهن مونڪي يونيورسٽيءَ تائين پهچايو. اولاد نه هجڻ ڪري هن منهنجي پٽن جهڙي مدد ڪئي. هو منهنجو محسن هو. مان، جيڪو اسڪول ۾ هوس ۽ مان جيڪو يونيورسٽيءَ ۾ هوس، سو هُن جي ڪري ئي هوس. هو تمام سادو ماڻهو هو. گهٽ خرچ، يار ويس. اوڙي پاڙي کي آڏي مانڌي ڪم اچڻ وارو هو.

منهنجي اچڻ تي هو ڏاڍو خوش ٿيو. ملڻ کان اڳ، ٿورو وڌيڪو جهلي پڇيائين، "ڪيئن، خرچ پڪو ته پهچي پيو؟"

"جي، سر." مون ٿوري سندس پيرن کي ڇهڻ چاهيو پر هن مونڪي ڏوٽرن کان جهلي، چڪي کڻي ڀاڙي ڪري ڇڏي.

شروع شروع ۾ مان جڏهن يونيورسٽي پئي ويس ته هن مونکي بينڪ اڪائونٽ کولڻ لاءِ ڪجهه پيسا ڏنا، جن سان مون پنهنجي نالي جو کاتو کولرايو. هو هر مهيني پگهار تي مونکي پندرهن سؤ موڪلي ڏيندو هو. هو چوندو هو ته "It is my love for my dream child!" مان هُن جي خوابن جو پٽ هوس. خيالن ۽ خوابن ۾ ساڻس ڳالهائيندڙ تهڪڙا ڏيندڙ! مان رڳو هُن جي آٿت هوس. هُن جي اندر ۾ ٻار جي خال کي وڏي ٿيڻ کان رڳو روڪيو بيٺو هوس! مان ڪڏهن به هُن جي گهر واريءَ جو ٻار ٿي نه سگهيس، توڙي جو هوءَ مونسان هڪ ماءُ جيئن محبت ڪندي هئي. پنهي هٿن سان منهنجي ڳلن کي ڇهندي هئي، مٿي تي چُمي ڏيئي چوندي هئي، "پٽڙا، پڙهي وٺ. مٿان ڪنهن جي ڪم اچي وڃين!"

گهٽ ڳالهائيندي هئي. مونسان پوڳ چرچا به ڪندي هئي. چوندي هئي ته "خبر ٿئي ته تون منهنجو سپاڳ آهين؟" مان پريشان ٿي ويندو هئس ۽ پڇندو هومانس ته "اهو ڪيئن؟" ته چوندي هئي: "تون نه هجين ها، پٽ، ته سپاڳو منهنجي لاءِ اڀاڳو ٿي پوي ها."

مان کلي پوندو هوس. هن جو اشارو ٻي شاديءَ ڏانهن هوندو هو. ڪڏهن ڪڏهن مونکي ڪاوڙ ايندي هئي پاڻ تي. مان سائين سپاڳي جي اندر جي ارمانن آڏو پاڻ کي رنڊڪ محسوس ڪندو هوس. پر اهو سوچي ته هُن به ٻار پيا به پنهنجا ڪيا آهن، خاموش ٿي ويندو هوس.

سائين اڄ ڏاڍو خوش هو. مون کان يونيورسٽيءَ جا حال احوال پڇڻ لڳو. "ڀلا، ٻيو ڪو احوال؟" هن جو اشارو منهنجي ذاتي زندگيءَ ڏانهن هو. مان کلي پيس.

"ظاهر آه، نوجوان آهين. سوچيندو ته هوندين؟"

"پهريان پڙهائي، پوءِ ٻيون ڳالهيون." مان لڄارو ٿي سدائين جئين هيٺر به ساڳيو جواب ڏيئي جان چڏائي ويس. رات جو مونکي رڌن جي کير جي چانهه پيارايائين - گهاٽي ماڻي جهڙي سائين هاڻ پڪو گهر به ٺهرائي ورتو هو. به اناس ٻنيءَ جا به هيس، جيڪي سندس ڀائٽيا پوکيندا هئا. دلبر

ماڻهو هو! هر سال ساريون پوکرائيندو هو. ايڪڙ کن ته ڳاڙهن رتڙن جو به
 ڪهڙائيندو هو. فصل لهندو هوس ته پاڙي جي رتڙ زالن، يتيم ٻارن، ۽
 شاگردن جي دل کولي مدد ڪندو هو. خاص ڪري مائي منان لاءِ ڏاڍو
 فڪرمند رهندو هو. ڳوٺ کان ٿورڙي فاصلي تي منان جي ماءُ پيءُ جو ڳوٺڙو
 هو. چار ايڪڙ زمين جا به هيٺ. هو اُن ۾ گهر ٺاهيو ويٺا هئا. منان جي
 بدقسمتي اها هوندي هئي جو هُن کي اڪثر طلاقون ملنديون هيون.
 جيڪو ساڻس شادي ڪندو هو ڇهين مهيني ڇڏي ڏيندو هوس. هوءَ به عدت
 پوري ٿيڻ کانپوءِ نئين گهوت لاءِ واجهائيندي هئي. هُن کي ٽن مڙسن مان
 درزن کن ٻار هئا، جيڪي سدائين ٽپالن ۾ هئا. جن مان ٻه سائين سياڳي
 جي سنڀال هيٺ هئا. هڪڙو پنجين ۾ پڙهندو هو ته ٻيونائين ڪلاس ۾. ٻيا
 ڏکن ٽاهن ۾ هئا. ڪڏهن پيءُ وٽ ته ڪڏهن ماءُ وٽ، ۽ هيءُ هئي جو مرد
 کانسواءِ هڪ ڏينهن به گذارڻ ڏکيو هوس. منان لاءِ تر جي مائين ۾ دلچسپ
 قصا مشهور هئا. هوءَ به وات جي کلي هئي. زبان تي جيڪي چڙهيس،
 چئي ڏيندي هئي. هُن جو هڪڙو جملو جو ڪنهن ساهيڙي سان سور
 سليندي چيو هئائين، کيس ڏسي هر ڪنهن کي پيو ياد ايندو هو.

"نر نه هجي، ته منهنجو هي جُسو مونکي کائي وڃي!"

عجيب مائي هئي. مون به ڏٺي هئي. شادي بابت هن جا خيال
 روحاني، سماجي يا مذهبي لاڳاپن وارا نه هئا، پر نج حياتياتي علم تي بيٺل
 هئا. هوءَ مرد کي سڏيندي ٿي "نر" هئي ۽ عورت کي "مادي"!

هن تي آخري ٽن مردن (مڙسن) ڏاڍو ظلم ڪيو هو. پر پوءِ به هوءَ
 سندن ساراھ ڪندي هئي. هُن جو هڪڙو مڙس، پٺاڻ جي ٿال تي ڪم
 ڪندو هو جو سڄو ڏينهن ڪاٺيون ڌاريندو هو تنهن کيس سڻيءَ جي رسي
 سان ٻڌي ٿي ڏينهن مار ڏنس. هُن جي مڙن وٽ رسي جي وڏن جا نشان
 ڪنگڙن جي گهيڙن جيان نمايان ڏسبا هئا. مڙي جي ڳالهه ته مڙسن جي مار
 کائيندي رهندي هئي پر پاڻ سندن گهران ڪڏهن به ڪونه پڳي. اُلتو سڀني
 تڙي ڪڍي ڇڏيس. هن وقت تائين ٽن مڙدن جون مانيون پڇاڻي چڪي

هئي ۽ چوٿين لاءِ سرگردان هئي.

منان ڪم ڪار ۾ مڙني کان مٿيري هئي. ڳوٺ جون مايون اڪثر رلهيون ڳانڻ، سوکڙيون نهراڻ ۽ گگها سبراڻ، سيپ ڪچو پڪو ڪراڻ، گاه پني تي وٺي وڃڻ، چونڊي رونبي ۽ لائي لابياري ڪراڻ ۽ ڪمند وڍراڻ جهڙا ڪم وٺنديون هيس. ڪنهن کان به ڪنڌ ڪونه ڪڍائيندي هئي. مايون اڪثر هن اڳيان پاڻ کي ڪمزور پائينديون هيون. ڇو ته هوءَ مردن بابت هنن کان وڌيڪ ڄاڻندي هئي. هن وٽ ڪئين قصا هئا. هڪ ته هن جو منهن مردانو هو. مٿان کاڌيءَ تي به ٽي ٽلها وار هن جي چهري جي رونق هئا. مڇن جا وار به ٻين عورتن جي پيٽ ۾ وڌيڪ اُڀريل ۽ پليل هئس. هلڪڙين ڪين مڇن جي ڪري ڪي وري "منان، مڇن واري" سڏيندا هيس.

"منان ڪهڙي؟"

"آئي، اڙي، اها مڇن واري"

اهي ۽ ان جهڙيون ڪيئي ڳالهيون سنڌي ذات وارن ۾ گردش ۾ هئس. سائين سياڳو خان چونڊو هوس ته "ڪو شريف مڙس ڳولهي ويهي رهيا ٻارڙا جڻيو ٿاريو ڇڏين، گناهه ٿيندڙ!"

سائينءَ کي وري عجيب ست سُر يون ٻڌائيندي هئي. "پاڻ کي ته مولا ڪونه ڏنئي، ٻين کي ٿورو ڪين! ڏس، ماستر، تون ته هڪڙي ٿاريءَ تي ويٺو پنهنجو رُس چوسين! اتان اُڌر ته گلڙن جي خبر پوئي!"

سائين سياڳو ويهي مون کي هن جون ڳالهيون ٻڌائيندو هو. سائين جي عمر هاڻي گلڙن جي واس وٺڻ جي نه رهي هئي. هن جو ارادو هو ته رٽائر مينٽ وٺڻ کانپوءِ پنهنجي علائقي ۾ هو هڪ اسڪول کوليندو، جتي انهن درجي تائين تعليم ڏني ويندي اُن سان گڏو گڏ هو هڪ هاسٽل به ٺهرائيندو، جتي يتيم ۽ ڀري ڀري جا شاگرد رهندا ۽ هو پنهنجي زمين جي ٽڪڙي جي پٽڌاوار مان هنن جي ماني ڳيي جو بندوبست ڪندو رهندو.

رات جو ڏهين وڳي مان سائين سياڳي کان موڪلائي پنهنجي ڳوٺ هليو آيس. ڦوٽهڙي جي رُت هئي. ڏينهن پورو پُٺو ۽ راتيون ٿڌيون

هيون. مونڪي روپا رکي رکي پئي ياد آئي. هن جي وجود جي خوشبوءِ منهنجي حواسن ۾ رچي وئي هئي. عجيب پڪل سنگ جهڙي مست ڪندڙ خوشبوءِ اُن رات جنهن انداز سان هُن منهنجا بوسا ورتا هئا، منهنجي رڳن ۾ ان هر هڪ گهڙيءَ جو تاثير اڃا به ول ۾ پيئڻل ميوي جيئن تازو هو.

صبح جو منهنجو اسڪول واري زماني جو دوست محبوب آيو جو مونڪي والي بال ميچ ڪيڏار لاءِ پنهنجي پراڻي هاءِ اسڪول گرائونڊ تي وٺي ويو. جتي منهنجن پراڻن دوستن سان ملاقات ڪرايائين. سڀ ڏاڍا خوش ٿيا. مونڪي سينئر ڪيڏا يائون. سامهون شاهپور چاڪر جي ٽيم هئي. جڏهن ٻه رانديون اسان کڻي وياسين ته هو ويچارا مايوس ٿي ويا. ٽين راند هنن کڻي ته سندن مڪڙن تي مُرڪ موٽي آئي. راند جو فيصلو ته ٿي چڪو هو. پر وري به منهنجي صلاح تي بيسٽ آف فائيو ڪيائون. مون سينئر چڏيو ۽ هڪ هڪ تي برابر ٿياسين. پوءِ رات دير تائين هونل تي ويٺا رهياسين.

مونڪي دوست روز شام جو شام ان گرائونڊ تي پريڪٽس لاءِ ڪٺي ويڃڻ لڳا. مان به روز وٽن ويڃڻ لڳس. ان دؤران مون ساڻن گڏجي ٻه ٽي مڇون پيون به ڪيڏائي ورتيون، جن مان هڪ هارائي وياسين ۽ ٻه کٽيون سين. مونڪي بيحد خوشي ٿي ته منهنجا پراڻا دوست ساٿي والي بال راند کي جيئن جو تيئن قائم رکندا پئي آيا، ۽ ڪيترا ئي نوجوان رانديگر تيار ٿي چڪا هئا. اهڙي نموني يونيورسٽيءَ جي طلسماتي ماحول سان گڏو گڏ منهنجو رابطو هڪ ڀيرو وري پنهنجي ڳوٺ، شهر ۽ علائقي سان جڙي پختو ٿي ويو.

ڪجهه ڏينهن گذريا. بابا تي اڃانڪ فالج حملو ڪيو. ڪاٺ پيئڻ بند ٿي ويس. مٿان هڪ سؤ چار تي بخارا! ساهه جي نڙي به سوڙهي ٿي ويس. پهريان ته دوا وٺي آياسين. اڃا هليو چليو پئي. پر دوا دارون دوران بيماري ٻيو حملو ڪيس. ڪٽ تي ڏيري ٿي پيو. شام تائين سڪرات وٺي ويس. رات جو گذاري ويو. صبح جو مٿي هيٺيان هليو ويو. زندگيءَ سان ڳنڍيل هڪ باب هٿ روڙيڪ دل ڦٽي ۽ ذهن وزني ڪري هليو ويو.

مت مائٽ ۽ يار دوست آيا. مالڪ جي مرضي چئي هليا ويا. سائين

سياڳو ڪيترائي ڏينهن تڏي تي ويندو رهيو. مونکي دلگير ٿيندي ڏسي چوندو رهيو "دل نه لاهجان، مان وينو آهيان نه!"

سائين سچ ٿي چيو. هو برابر مون لاءِ بڙ جي ڇت جهڙو گهاٽو ڪڪر هو. وسندو به هو ته تڏڙي هوا به ڏيندو هو. پل ۾ سانوڻيءَ ته پل ۾ بهار بنجي ويندو هو. هن جي وجود ۾ نه هاڙهي جو تڻ هو، نه نه پوهه جو پارو. هو زرخيز مٽي جيئن سدا بهار هو. اهڙي ڏي هوندي به لڳو ٿي ته ڪجهه ڦرجي ويو آهي، فافلو ڪٿي رهجي ويو آهي.

ان وچ ۾ روپا جو خط پهتو. لکيل هو:

"تنهنجي ڏک ۾ شامل نه ٿي سگهڻ جو ڏاڍو ڏک اٿم. منهنجا ڪبو تر ضرور تو تائين پهتا هوندا. ڇو ته جڏهن کان خبر پئي اٿم ته تنهنجو والد هاڻ توسان گڏ نه رهيو آهي. منهنجي وجود جا کڏا خالي ٿي پيا آهن. سڀ ڪبو تر اڏامي ويا آهن. تڏي تي ويٺل تنهنجي استاد سان منهنجو ذڪر ضرور ڇيڙڇان. جيئن ئي ڪاڪي جي اڏامڻ جي خبر پيئي ته ڄامشورو پل تي نڪري ويس. هڪ پاسي درياءَ ۾ واري هئي ته ٻئي پاسي پئسن وارن جو پاڻي پئي وهيو. منهنجي دل کي ڏک لڳو ته ڪو آهي جو درياءَ ۽ سمنڊ کي ملڻ نٿو ڏئي! ڪو آهي، جاني..... ذهن ۾ رکجان!"

مون خط پڙهي سائين سياڳي ڏانهن وڌائي ڇڏيو. هن خط پڙهي تڏو ساهه ڀريو. مون ڏي ڏٺائين ته اکين مان لڙڪ لڙي پيس. لوڻيانا گرم لڙڪ. دل ۾ هڏڪي وجهندڙ ڪا سار ذهن تي تري آيس. ڌنڌلي، جنوريءَ جي ڪوهيڙي جهڙي سار، ڳيرن جي ڳتڙڳو جهڙي! سائين سياڳي ڏي ڏسي مونکي الائي ڇو چاندوڪيءَ ۾ چاڙهيڪن تي ويٺل تتر ياد آيا. ڪڻڪ جا آنيونءَ پٽيندڙ منو ياد آيا. انبن ۽ ٽالهيون جي پورن ۾ پيار جون بوليون بوليندڙ منو. مارچ ۽ اپريل ڌاران سرينهن ۽ گدامڙيءَ جي گهاٽن ساون جهڳٽن ۾ ويهي پاڪيون پائيندڙ ڪانگ هانءَ تي هرڻ لڳا.

خط پڙهي سائين ڪابه راءِ نه ڏني. مان سمجهي ويس ته هن مونکان ٻڌڻ ٿي چاهيو. پر مون خاموش رهي، هن جي ذهن ۾ جوش ڪائيندڙ سوالن

کي برف ٿيڻ کان بچائي ورتو.

بابا جي ڪرستان ۾ ساهيڙي دعاءَ آئي. ملول هئي ويچاري امان سان ملي. ڳوٺ وارن سان ملي. گهٽيءَ ۾ باهريان مونکي ڳلڪڙي پائي روئڻ لڳي.

"بس، رب دي مرضي!" هن پنجاڀيءَ ۾ سڌڪو پريندي چيو.

مان سمجهي ويس ته ان حادثي هن جا به ڪيئي تعلق هئا ڪري ڇڏيا. بابا سان گڏ، جا موسم هن جي هئي، سا هاڻ ڪڏهن به نه اچڻي هئي. هن جي دل جي پنل ڪيئن ۾ هاڻ ڪا هٻڪار نه ٿيڻي هئي. هوءَ هلي ويئي. ڏينهن جي پهرين پهر جي ڌنڌ ۾ گم ٿي ويئي.

منان آئي. گهر جي آڳر تي امان کان ٿورو پري جهلي مونکي چيائين، "مان عورت آهيان. مونکي خبر آهي ته مرد جو مرڻو وڏو حادثو آهي." هن امان ڏي ٺهاريندي، منهنجي ويجهو ٿيندي، ڪن ۾ چيو ته "تنهنجي ماءُ اها ڳالهه نه سمجهندي. مرد جو مرڻو انڪري وڏو حادثو آهي ته هو ڪيڙي ٿو. هو زمين چيري ٿو ۽ ان ۾ بچ ڇڏي ٿو. پوءِ انتظار ڪري ٿو. اها ذميوار هاءِ توتي آهي. پٽ! هاڻ تون به پني پاري وارو ٿي. ريج ڪر، بچ ڇڏ ۽ ڪيت جو مالڪ ٿي."

منان منهنجي اندر هر جي مٿي کي قابو جهلي بيهندڙ هاريءَ کي جاڳائي وڌو. مون هن کي روپا بابت ٻڌائڻ مناسب نه سمجهو. پريونيورسٽي وڃڻ کان اڳ مون پهريون ڀيرو سائين سياڳي کي ٻڌايو ته "مون روپا ۾ چيٽ پوکيو آهي!"

گول گول گوگول

سونيءَ جو گهر هڪ ننڍڙي باغيچي مثل هو. برلن ۽ ٻين ديسي پکين جي جنت جهڙو. درياءَ جي هن ڀر، وڻن جي گهاتي جهڳٽي ۾ هڪ خوبصورت ننڍڙو بنگلو هو جنهن جي چوڌاري ڪنڊن واري تار جو لوڙهو ڏنل هو. هن کي پنهنجي پيءُ وانگر پکين ۽ وڻن سان بيحد پيار هو. هوءَ طبيعتن فطرت پسند هئي. سندس پيءُ رٿائڻ اريگيشن عملدار هو. کيس خدمتن عيوض اڃا تائين پراڻي اريگيشن بنگلي مان بيدخل نه ڪيو ويو هو.

ڪوٽڙي بئراج ٺهڻ کان ڪجهه سال اڳ درياءَ جي ريمائڊنگ دوران ئي انگريز انجنيئرن هن کي پنهنجي سروي ٽيم ۾ کڻي ڇڏيو هو. ان وقت هن جي عمر سترنهن سال هئي. هو ڪپڙو نوجوان هو. اڃا ڏاڙهيءَ جي ڀر به ڪانه آئي هئس جو هو درياءَ بادشاهه جي ڊيوٽيءَ ۾ لڳي ويو هو. درياءَ، اهو اڄ وارو سنڌو درياءَ نه هو جنهن جي ”قتل“ جون خبرون اڄ اسان پنهنجن شهيدن جيئن پڙهندا آهيون. تڏهن درياءَ دولهه دريا خان جهڙو هو. هوشو، هيمو ۽ هالار جهڙو هو ۽ سورهي بادشاهه جي للڪار جهڙو هو. هن جون چوليون سمنڊ جي موجن سان ٿي ڪيڏيون. توڻ جي ڌڪڪن ۽ وڃ جي ڪڙڪن جيئن ٿي گونجيون.

درياءَ جي خيرپور واري پاسي کان هو ڪڏهن ڪڏهن انگريزن سان حرن جي چڪرين جون خبرون به ٻڌي وٺندو هو. نه ته اڪثر هو ان جي ٻنهي پاسن کان پيو بيخوف خطر هڻندو هو. سونيءَ جي ماءُ کي به هن درياءَ جي هڪ ننڍڙي پيٽاريءَ تان هٿ ڪيو هو. سونيءَ جي شخصيت تي ماءُ ۽ پيءُ، ٻنهيءَ جو گهرو اثر هو.

هن کان پنهنجي پيءُ متعلق ڳالهيون ٻڌي، دل ساڻس ڪچهريءَ لاءِ ستون کائيندي هئي. ريتائڻ ٿيڻ کانپوءِ به هو هڪ مشوراتي ڪمپنيءَ ۾ ڪم ڪندو رهيو هو. ۽ سال ۾ هڪ ڀيرو ڪيميرا کڻي ڪير ٿر، ڪارونجهر ۽ مڪيءَ جي ڏنڊن ڏانهن به نڪري ويندو هو. هن جي ان سيلاني طبيعت جي اثر ڪري مونکي به سونيءَ سان گڏجي منڇر، ڪينجهر، هاليجي ۽ سمنڊ ڏسڻ جا موقعا مليا هئا.

پوءِ هڪ ڏينهن سونيءَ جي بيحد اصرار تي، قسمت مونکي ڪاڪي ساوڻ جي گهر گهلي آئي. دل ۾ هڪ اميد پيدا ٿي ته متان هن سان ڪا اوچتي ملاقات ٿي به وڃي! پر بدقسمتيءَ سان ايئن ٿي نه سگهيو.

سونيءَ سان گڏ هن جي گهر ڏانهن اهو منهنجو پهريون سفر هو. اتي پهچندي ئي هوءَ مونکي ٻاهر باغيچي ۾ ڪڪن جي هڪ موڙي تي ويهاري پاڻ گهر اندر غائب ٿي ويئي. مون پنهنجي نظر چوڌاري پکڙيل، هوا جي هلڪڙن جهونن تي جهولندڙ ٻوٽن ۽ وڻن تي وڌي ته دل خوشيءَ مان ٻهڪڻ لڳي. ڪنهن سني مالهيءَ کانسواءِ اهو ممڪن ئي نه هو ته سوني ۽ هن جو خاندان اهڙو باغيچو پاڻ وٽ رکي سگهن ها. باغيچي سميت اڌ جريب جي ايراضيءَ تي اڏيل هنن جي گهر اندر هڪ ئي خاندان جا پنج ڀاتي ٿي رهيا. هڪ عدد نوڪر پڻ رکيل هون، جيڪو باغيچي جو مالهي هو جنهن جو ڪم هو: موسم آهر وڻ رکڻ، ڇپر لڳائڻ، گل ٻوٽا پوکڻ، گڏ ڪڍڻ ۽ کين پاڻي پيارڻ. هو بازار وڃي سيدو سامان به وٺي ايندو هو.

گهر ڀاتين ۾ سونيءَ جو پيءُ ساوڻ (جو هاڻ سونيءَ جي چوڻ مطابق گهڻو پوڙهو ٿي چڪو هو)، دلاور (سونيءَ جو انجنيئر ڀاءُ)، سوني، سهڻي ۽ سندن ماءُ شهزادي سيئي حال حيات هئا. هن جو چوڻ هو ته "اسان هڪ مڪمل خاندان آهيون. اسان کي ڪير به الڳ ڪري نٿو سگهي." جيتوڻيڪ هن کي اهو حق هو ته هوءَ ايئن چئي. پر مونکي نٿي لڳو ته هنن جي خانداني تاريخ ڪنهن وڻ جي شجري جيئن هئي.

ڳچ دير بعد شايد هن کي ياد آيو ته هوءَ باغيچي ۾ ڪا شيءِ ڀلجي

وئي هئي، ۽ جڏهن پنهنجن هٿن جا هٿ واپس هٿ ڪرڻ لاءِ باغيچي ڏي مڙي ته مونکي پنهنجي جاءِ تي نه ڏسي هڪدم سڏ ڪيائين. هن جو وڻندڙ دل لپائيندڙ آواز وڻن ڇاڻي ڪڍي مون تائين پهچايو. مون پريان باغيچي جي ڪنارن سان پوکيل وڻن کي ويجهو وڃي ڏسڻ تي گهريو جتان پکين جي ٻولين اڏري درياءَ جي پاڻيءَ کي ٿي لوليون ڏنيون. مون ڏٺو ته باغيچي جي اولهندي ڪناري سان پوکيل زيتونن مان ميوا خوشبوءِ ٿي اڏامي چڪا هئا. هيٺيان ڇڻيل پنن وچان ننڍڙن پتڪڙن زيتونن منهنجي نظرن سان ٿي چلولايون ڪيون. مان هڪدم اتان موٽي آيس.

جڏهن سونيءَ جي ويجهو پهتس ته پڇيائين، "ڇا پئي ڏٺي؟"
 "ڏنر پئي ته ڪيئن نه گدامڙيءَ جي وڻن پنهنجي وجود ۾ اڃا تائين پر سال وارا ڪانگن جا آڪيرا سنڀالي رکيا آهن. هو ڪونو ڪارپس جي ننڍڙي وڻ ۾ ڪارڪڻيءَ جو آڪيرو اڃا به سڄو پينو آهي. پريان بيد مشڪَ جي سگهي پيلنگهه ۾ سرڻ جو گهر به ڏسي آيو آهيان."
 "اهي سڀ پکي بابا جا دوست آهن. اڄ هو گهر ناهي، نه ته مان توسان ضرور ملايان ها. هورات ڏينهن پيو انهن جي سڀوا ڪندو آهي." هوءَ اوچتو پنهنجي جهوني مهمڇوپيءَ جي تعريف ڪرڻ لڳي، "ڇانهن پي وڻ ته توکي اڃا اهو وڻ ڏيکارڻو اٿم، جيڪو بابا تمام گهڻي محنت سان نپائي وڌو ڪيو آهي، جنهن جو ميوو "گول گول گوگل" اهڙو ته منو آهي، جو تو کڏهن چڪيو به نه هوندو. چون ٿا ته اهو ڏاڏي آدم سان گڏ الله سائين زمين تي لائو هو!"

"گول گول گوگل؟" مونکي ميوو جو نالو ٻڌي حيرت وٺي ويئي.
 گنيپيرتا مان پڇيومانس، "چرچو ته ڪونه ٿي ڪرين؟ مون ته اهڙي ڪنهن ميوو جو نه ٻڌو آهي، جيڪو ڏاڏي آدم سان گڏ زمين تي لئو هجي؟"
 "بس آهي!" سوني مسڪرائيندي شرارت واري انداز سان چيو.
 "واقعي ئي ڪو اهڙو ميوو آهي ڇا؟"
 "آهي، آهي." سوني پنهنجي ضد تي قائم رهندي چيو.

"جي آهي ته پوءِ ضرور چڪبو."

منهنجي ان چوڻ تي هڪ ننڍڙو واچوڙو هن جي چڱن کي هوا جي هٿن سان ڇهندو باغيچي جا پن اڏائيندو کيس حيرت ڏياريندو اڳتي وڌي ويو. سوني پنهنجي رٿي کي سنڀاليو ۽ هڪ عجيب اجنبِي مرڪ هن جي اندر مان ڪرڪڙي هن جي چپن مٿان لپٽڻ لڳي.

ايتري ۾ گهران، سندن نوڪر نواب علي به ڄاڻهن ڪڙي اچي حاضر ٿيو. سونيءَ پنهنجي پيءُ جي اتيدينت نواب عليءَ جو ذڪر اڪثر ڪندي رهندي هئي، جنهن هاڻ گهر جو نوڪر ٿي ڪم ٿي ڪيو. ريتائرمينٽ کان پوءِ جيتوڻيڪ هو به جهونو ٿي ويو هو پر پورهيت هجڻ ڪري هن جي لڱن ۾ اڃا به لوهه سمايل هو. ڪاڪي نواب علي ڄاڻهن ٺاهي اسان پنهنيءَ جي سامهون اچي رکي.

"بس تون هاڻ هل." سوني عجيب بيچينيءَ وچان نواب عليءَ کي چيو. جو پٽي هٿ ٻڌي سندس سامهون بيهي رهيو هو. هو "اڃا بيبي" چئي فورن هليو ويو.

"هن کي هاڻ آزاد ڪري نٿا ڇڏيو؟"

مونکي الائي ڪيئن خيال آيو ته نواب علي جهڙو ڪر قيد ۾ هجي. اڃا به پورهيتي هن جي جان نه ٿي ڇڏي. هن کي هاڻ رليف ڪپي. استيت رليف. پورهيت فرينڊلي استيت رليف!

"بابي جي باغيچي جا سڀ پڪي آزاد آهن،" سوني چيو "نواب عليءَ جي زال به اسان وٽ آهي. جهڙوڪر اسان جي گهر ڀاتڻ آهي. هنن کي اولاد ڪونه ٿيو. بابا هن کي پيءُ ڪيو. وي آري وڻ فيملي. يار! هيءُ ان عمر ۾ ڪيڏانهن ويندو؟"

سوني ڄاڻهن جا گرم گرم سڀ پريندي بي حجاب مٺيون مٺيون ڳالهيون ڪندي. مونکي لاجواب ڪندي ويئي. مون نواب عليءَ جي شڪل کي ٻيهر ذهن ۾ آندو. هو مونکي الائي ڇو ڪجهه منجهيل منجهيل ٿي لڳو. "نواب علي پنهنجي دؤر جو مشهور ناڪڻو هو. جڏهن کان درياءُ کي

سُڪايو ويو آهي. تڏهن کان ناڪئا ماضيءَ جي قصن ۾ زندگي بسر ڪرڻ تي مجبور آهن. "سونيءَ جي چوڻ جو انداز بدلجي ويو. منهنجي دل ئي دل ۾، ڪاڪي نواب عليءَ جي ڪردار ۾ دلچسپي وٺڻ لڳي.

"هڪ ڀيرو جو اسان وٽ آيو، اهو اسان جو ئي ٿي رهجي ويو؛" سوني ڏور باغيچي جي پتي ڇيڙي ڏانهن گهوريندي الائي ڪنهن سان مخاطب ٿيندي چيو. مون پنهنجي ٻاهريان هن جي وجود جو هڪڙو گهيرو اڻڄندي محسوس ڪيو.

اسان باغيچي جي جنهن ڪنڊ ۾ وين هئاسين، تنهن جي پنهني پاسن کان ليمن جا گهانا وڻ پوکيل هئا. ٻه ڪارا ايراني بربلا اچي سامهون ليمي جي هڪ ٺاريءَ تي ويٺا. منجهن بيچين روح هجڻ ڪري هنن بار بار ٿي ٽپ ڏنا. پڇ لوڙي. ڪنڌ ساڄي ڪاٻي موڙي ٻوليمن ڪري هنن جڻ ته سونيءَ کي پاڻ ڏانهن پئي سڏيو.

"مان سنڌ جي ٻرڊس تي هڪ آرٽيڪل لکڻ چاهيان ٿي." سوني انڪشاف ڪندي چيو. "تون ان ڏس ۾ منهنجي ڪهڙي مدد ڪندي؟"

جيئن ته مون ان ويل بريلن ڏانهن پئي ڏٺو. انڪري چيومانس ته "مان توکي ٻڌائيندس ته سنڌ ۾ بريلن جو خفت ڇا ٿيندو آهي. مان توکي اهو به ٻڌائيندس ته درياءُ پکين لاءِ ڪيئن اهم آهي؛"

سونيءَ جي چهري تي سترنگي پويٽ اڏامڻ لڳا. هن مسڪرائي مون ڏانهن ڏٺو. منهنجي دل ۾ مڱرو مهڪي پيو.

جانهن جواهو منهنجو آخري ڍڪ هو جو مون باغيچي جي اترئين ڪنڊ ۾ ليمن ۽ انگورن جي جهنگن وچ ۾ اونڌي پيل هڪ ٻيڙيءَ تي نظر پوڻ کان اڳ ڀريو هو. چانهن جي ان آخري ڍڪ جي مزي ۽ ٻيڙيءَ جي ان انوکي انداز مونکي سچ پچ ته موهي وڌو هو. مونکي ڪا گهڙي ناڪو نواب علي ياد آيو. سڙه تائيل ٻيڙيءَ ۾ ويٺل، جا اڀي سیر کي چيري ٿي مٿي چڙهي. ڇا ڪاڪو نواب علي درياءَ جي جوڀن جو ديوتا هو جو ريتي جر جي جولانين مان ٿي مٿي اڀريو؟

اوندي پيل بيٽي باغيچي جو پنهنجو گهر هئي. زيتونن جي سڄي
چانو بيٽي اندر هئي! خوبصورت سٺاءِ ۽ دلڪش انداز سان، ناڪنن جي جهاز
۾، جيئري جا ڳنڍڻ چانو!

"اٿ هلون!" اڃانڪ سوني منهنجي پانهن کي ڇهندي چيو.
"ڪيڏانهن؟" مون پڇيو.

"بيٽيءَ ڏانهن." هن ورائيو. مونڪان چرڪ ٺڪري ويو.
پريان يوڪليٽس جي تاريءَ جي ٽٽڻ جو آواز آيو. سوي شايد نه
ٻڌو. مون پنهنجي اندر ۾ جهاتي پائي ڏٺو. زيتونن جي تاريءَ مٿان ٻوڙ ڀري
آيو هو. سوني منهنجي پانهن ۾ پانهن ڏيئي، مونکي ان بيٽيءَ ڏانهن وٺي
ويئي، جنهن کي ڏسڻ لاءِ ٿوري دير اڳ منهنجي دل ڏاڍو بيچين هئي. اتي
پهچي سوني هڪدم اندر پيل ڪٽ تي پنهنجو پاڻ اڇلائي ڇڏيو.

"اٿ از ٻيو ٽيگل. لولي هائوس!" هن ترنگ ۾ ايندي انگريزيءَ ۾
چيو. "ڪمران، ڊارلنگه يوول ريٽلي انجواءِ!"
مان به ڪنڌ هيٺ ڪري ان اندر هليو ويس.

"هيڏانهن اڄ. منهنجي ڀر سان ٿي ويهه." سوني درياءَ وٽان ايندڙ هوا
تي اڏامندڙ منهنجي وارن ڏانهن ڏٺو. پيريل مضبوط مرداتي جسم تي نظر
وڌائين. پوءِ مڱ تي نظر کڻائيندي پار ڏانهن سڏيندي چيائين، "هيڏانهن.
هيڏانهن منهنجي ويجهو ٿي ويهه!"

هن به ڊڄي ڊڄي قدم کڻيا پئي. سامهون هنجي ساهه کڻندڙ سيني
منهنجي به ساهه تي ڪڍيو. درياءَ وهي آيو هو اٽي چا جر هن جي دل ۾
پنهين آي سڀا ڏنا. مون به پنهنجين رڱن ۾ سسڻ کي ٻائيندي پتي محسوس
ڪيو. درياءَ ۽ سسڻ جي ميلاب جو منظر مون ڪجهه سال اڳ سانوڻين
۾ ڏيکيا. جر سفر ڪندي ڏٺو هو. ۽ هڪ ٻئي درياءَ جي هڪ اهڙي ئي بيچين
سسڻ کي مٿس جي اٿڻ. منهنجي سامهون چوٽين جيئن پئي چلي

بيٽي هيٺين. ڪٽ جي باسي ۾ چنڊي مٿن کان مڪمل ٻي
وڇايل هئا. جتي جوتو لاهي مان هيٺ ويهي رهيس. سوني تڏ ٽيڪي اٿڻ جي
ڪوشش ڪئي پر ڪٽ هن کي ڇڏڻ لاءِ تيار نه هئي. گهڻي ڪوشش بعد هو

ڪٿ تان لهي منهنجي ويجهو ٿي ويندي. درياءَ ۽ سمنڊ هڪٻئي جا ڌڙڪا ٻڌڻ لڳا. ٿوري دير بعد هن جي هٿن جون آڱريون هوا ۾ جهولڻ لڳيون. وڃ وراڪا ڏيئي، منهنجي وجود مان تڙڪا ڪندي زمين اندر هلي ويئي.

بي چيني ۽ بي اختياريءَ مان چيم، "سوني!"

"هون!" بن غزالي اکين جي حيرت رنگن جيئن ٽهليجي ويئي.

"خبر ٿئي، تون اهو ڇا پئي ڪرين؟" ڪائس انڪري پڇيم جو

اندر ۾ وسوسن جي وڻ کي وري اڀرندي محسوس ڪيم.

"ڪجهه به ڪون." ڄڻ ته ڳهر مان ڳالهايا ٿين.

پوءِ آهستي پڇيائين، "ڊجين ٿو؟"

"ٿورو ٿورو..." مون الاءِ ڪيئن ورائيو.

"ڇو؟" هن وري پڇيو.

"ايترو ويجهو ٿيڻ سان..." مون جملي کي وري اڌ ۾ ڇڏي ڏنو.

"ڇا ٿو ٿئي، ويجهي ٿيڻ سان؟" هن وري سرباٽن ۾ ڳالهايو.

"تو کي علم ناهي؟"

"ٿورو ٿورو."

"پوءِ؟"

"پوءِ ڇا؟" هن پاڻ کي وڇايل ڏين مٿان ڇڏيندي چيو، "اعتراض

پوي ڪر ڪرڻ کپي يا گل ڪر؟"

مان سمجهي نه سگهيس ته پوي ڪرڻ هو ۽ گل ڪرڻ هو.

"جي نٿن وهي درياءَ ۾ پوي ۽ درياءَ وهي سمنڊ ۾، ته ان تي پلا

ڪنهن کي ڪهڙو اعتراض ٿي سگهي ٿو." سوني منهنجي ساڄي ٻيڙي وٽ

جنبو ٿي پائيندي، هلڪو ٽوڪو ڏنو.

"ٿيڻ به نه کپي!" مون چيو.

"آهي به ڪونه!" پريان درياءَ مان ڪنهن چوليءَ جي بيچينيءَ جو

آواز آيو. منجهه ڇنڊا منهنجي شرت کي لڳا، ڪجهه وڻن جا پن ڳهي ويا.

سوني جڏهن پاسو ورايو ته ٻيڙيءَ جي تختن مان چيڪاٽ نڪري ويا.

"ڪم آڻ، برد،" ڄڻ ته پنهنجي وجود پاڻ ڏي سڏيم ٿي، "تو کي

پکين جون ٻوليون نثيون وٽن ڇا؟

پکين جون ٻوليون ڪهڙي ڪافر کي نه وٽنديون هونديون. دل ۾ سوچيم. ڪجهه چوڻ چاهيم، پر چئي نه سگهيم.

اوچتو ڪنهن اڻڄاتل قوت مون کي پنهنجن چنبن ۾ ڪڍي ورتو. آس پاس جا پن اڏامي وڃوڙو بنجي ويا. ڪٿان پاسي مان ”چر“ جو آواز آيو. ”ڪم آن، ڊيئر...“ آڙ جو آواز تيز ٿي ويو. پاسي ۾ ٽمڪندڙ غزال ٿي اڪين ۾ چيٽي جي نهار نچڻ لڳي. ۽ پوءِ... ٿر ٿر ڪندڙ ماڻهه وڃ جيئن بڪڙ لڳو. رڳن ۾ ريب وڃڻ لڳا. ڪي ٻانهون ڳچيءَ جا ڳانا ٻنجن لڳيون. ڪي نارنگيءَ ٽارون ٽارن ۾ وڇڙي رقص ڪرڻ لڳيون. چڪ چڪ چڪ، جھڙ جھڪ... ٽارن جو رڌم چين اندر چڙيو... اُرت جو گهم. ٻيڙيءَ جو اونڌو ٿيڻ.... درياءَ جي ڇولين جو گوڙ... درد، خوشي. اڪيون آليون، چپ آلا، ٻيڙا ۽ سڪون، ميلاپ جو موھ. زندگي، امريت، وٽن سان واءِ جون شرارتون. ليمن جي لامن جو لڏڻ، رقص ڪرڻ، هڪ عجيب ميناڻس هڪ ئي وقت چين ۽ لڳن ۾ سفر ڪندڙ، ساهن جون ڇوليون، هٿن ۾ هٿ ۽ ڪونجن جو ناچ، هلڪي هلڪي هونگ، سرور ۽ سسڪيون، ساهن جو ٽٽڻ. ڪنهن جون آڱريون وارن ۾ وڇڙيل، ڪنهن جو ڪنڌ ڪنهن جي ڇاتين مٿان ڌرڪي پيل.

ٿوري دير کانپوءِ:

ڳلن اڪين، ڳچي، ڪنن، سيني ۽ کاڌيءَ تي هلندڙ نارنگيءَ جون ٽارون. پوءِ مرڪ، لافاني مرڪ، نه متجندڙ مرڪ، هنجي چين تي پويئن جيئن رقص ڪندڙ.

”ٽينڪس“ موھ جي نشن ۾ مسرور سونيءَ جو آواز گونجيو.

مون جئين ئي ڪوٽر جيئن ٽٽي پائيءَ مٿان ٽٽو، ته منهنجي اڪين اڳيان ريتا رنگ ڇانئجي ويا. ڇوليءَ جي ٽٽڻ کان پوءِ واري خاموشيءَ کان پوءِ جڏهن هڪٻئي ڏي تڪيوسين ته بار بار مرڪي ٿي پياسين. ٻيڙيءَ هيٺيان ٻاهر نڪري چوڌاري نظر گهمائي ڏٺوسين ته آس پاس جا سمورا نظارا تبديل ٿي چڪا هئا. ڪاڪو نواب علي ڪڪرن تي ٿي اڏاٽو ۽ هن جو پيءُ سترنگيءَ ۾ تي جهوليو.

هن جي پيرن ۽ زمين وچ ۾ وڻي ڪاهي پئي. هوءَ هڪ پيرو وري
لڇڪندي ۽ لمندي منهنجي ويجهو آئي. هيٺئين اڌ ۾ هلڪڙي مني سور جا
تاثر محسوس ڪرائيندي چيائين، "ٽيڪس، ڏيئر. آئي لويو ويري مڃ!"
"مي تو!" مون به پنهنجي ليکي اڏامندي چيو.

ٻئي هڪ پيرو ٻيهر ڳرائڙي پاڻي مرڪڻ لڳاسين. وري جيئن جو
هڪڙي کان الڳ ٿياسين ته مونکي ڏاڏي آدم وارو اهو وڻ ياد آيو. جنهن جو
ذڪر سوني اڳ ۾ ڪيو هو.

"ڪٿي آهي اهو وڻ، جنهن جي ميوي جو تو سويرو ذڪر پئي
ڪيو؟" مون موضوع مٽائڻ خاطر سونيءَ واري سوير کي ڳالهه ٻاهر ڪڍي
"ڪونه ڏٺي ڇا؟"
"نه!"

"صفا ڪوپوڪ آهين..."
"ڇو؟"

"ٿورو هيڏانهن ته اچ." سوني مونکي پاڻ ڏانهن سڏي، منهنجو هڪ
هٿ پنهنجي هٿ ۾ ڪڍي پنهنجي سيني تي نچندڙ پوڻ تي رکرائي ڇڏيو.
پر ٻيو هٿ پنهنجن ڇنڇن تي آڻرائي، چيائين، "تنهنجي هٿ ۾ ڇاهي؟"
مون چيو "پويت!"

"اڙي نان، اتي ڪٿان آيو پويت؟" سوني منهنجي ويجهو ٿيندي
ڪن ۾ چيو، "اهو ئي ته آهي!"
"ڇا؟"

"گول گول گوگول!"

"اوه!" منهنجي اندر جو بربلو اڏامي وڃي سڪل وڻ تي ويٺو.
مونکي لڳو ڄڻ ته مان سخت لڙيءَ ۾ ڪنهن گرم نديءَ مان وهنجي پار پيو
هجان. مان ان وڻ جي ميوي جي تعريف ڪرڻ لاءِ لفظ ڳولڻ لڳس. جڏهن
ناڪام رهيس ته چيم، "بيشڪ، ان جو ڪو جواب ناهي!"

ليزيين

جڏهن کان جوڻس هڪ کان وڌيڪ ٻار ڄڻ ڪان ڪتو جواب ڏيئي ڇڏيس. تڏهن کان مجبورن هن کي پنهنجي زال جي اسرار تي پنهنجو آپريشن ڪرائڻو پئجي ويو. پر وقت گذرڻ کانپوءِ کيس احساس ٿيڻ لڳو ته هن پنهنجي نسلي لڙيءَ عورت ڏانهن منتقل ڪري سماجي غلطي ڪئي آهي. ڇو ته هن کي پنهنجي الترا ماڊرن زال مان ڄاڻينگري هئي. تنهن پلڻ پوسٽ کانپوءِ به شينهن تي چڙهڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو هو. ايتري قدر جو مرد جي مخالفت ۾ اهڙا ته ڇڏا بيان ٿي ڏنائين جو پئس جو دماغ به پٺو ٽيون کائي ٿي ويو. انڪري هن ڪجهه عرصي کان پنهنجي نينگريءَ جي بيانن ۽ رويي جو گهرو مطالعو ڪرڻ شروع ڪري ڏنو. هونئن ته سندس گهراڻو نئين تهذيب سان تمام گهڻو هم آهنگ هو پر پوءِ به هن چاهيو ٿي ته تهذيبي لحاظ کان زندگيءَ جي جنهن رنگ ڍنگ کيس هڪ سڃاڻپ ڏني هئي. سا سندس نسل جي رڳن ۾ به گرم رت جيئن ڊوڙندي رهي. هن جي دادلي ڌيءَ جيڪو پيشو اختيار ڪيو هو تنهن ۾ واسطن جي رڌي اهميت هئي، ۽ انهن کانسواءِ هوءَ ڪنهن کان به ڪو ڪانٽريڪٽ يا پروجيڪٽ وٺي نه ٿي سگهي. ماڊلنگ هڪ اهڙو پيشو هو جنهن جي انتظام ۽ ڪاروبار ۾ مرد حاوي هو ۽ عورت جي حيثيت فقط اشتهاري پرزي برابر هئي.

اهڙي صورتحال ۾ ارتقا جي تازي بيان کيس پريشان ڪري ڇڏيو. هن ولایت ۾ ويٺي صورتحال کي قابو ڪرڻ جي گهڻي ئي ڪوشش ڪئي. پر اهو سڀ ڪجهه اجايو ويو. فونن جو هڪ ڊگهو سلسلو ڏهن ڏينهن کان ته رڳو کيس اهو آگاهه ڪرڻ ۾ پورو هو ته ”تنهنجي چوڪري هاڻ بنهه مغرور ٿي وئي آهي. هاڻ ته تائيم تي به نه ٿي پهچي. واعدي خلافي سندس معمول

بنجي ويو آهي. اسان سائنس ڪانٽريڪٽ ٽوڙڻ جو سوچي رهيا آهيون. تنهنجون اڪيون اڳيان ٿيون اچن، نه ته اهڙي خردماغ چوڪريءَ جي اسان کي پنهنجي ضرورت ڪونهي.“

بي شڪايت. جا شهر جي هڪ مشهور زالڻي ڪلب کي هئي. تنهن ۾ اهو لکيل هو ته: "اسان جي خلاف ٻين بازي بند ڪري ۽ اهو به ٻڌائي ڇڏيوس ته اسان ڇا آهيون!"

شڪايتن تي هن جي پريشاني وڌي وئي. پر هن کي پاڻ سمجهه ۾ نه ٿي آيو ته آخر اهڙي قسم جا غير ذميوارا ٿا بيان ڏيڻ سان ڪيس ڇا ملندا! مردن سان نفرت ڪرڻ سان مردن جي صحت تي ڪهڙو اثر پوندو يا زالڻي ڪلب جي مخالفت ۾ ڪيس ڪهڙو لاڀ حاصل ٿيندو.

گهڻي سوچ ويچار کانپوءِ هن فون ڪري پنهنجي زال کي دانهن ڏيندي چيو: "سمجھائينس، چوڻي نانگن سان وير وجهي!"

"ٻارڙي ڇا ڪيو آهي جو اچي چتو ٿيو آهين؟" زال ڪيس چنڊ ڪيندي چيو: "ويچاري جيڪڏهن توهان محبت نه ٿي ڪري ته ان ۾ وڙهڻ جي ڪهڙي ڳالهه آهي!"

"مان ته محبت جو نه ٿو چوان،" هن زال کي سمجھائيندي چيو: "مان ته ان نفرت جي توڙي ڳالهه ڪيان جا هن مردن لاءِ پالي رکي آهي. ڪالهه ئي اخبار ۾ بيان آيو آٿس. ڀلا اهڙي بيان ڏيڻ جي ڪهڙي ضرورت هيس. ڇا ڪيس خبر ناهي ته مان گذريل ٻن سالن کان هتي سندس شولاءِ هٿ پير پيو هٿان؟"

"ڇا ڪيو اٿس؟ ڪهڙي اربعا خطا ڪئي اٿس؟"

هن پنهنجي بهادر نينگريءَ کي پنهنجي زال حوالي ڪري سوچيو هو ته هڪ فرد جي حيثيت ۾ سندس ماءُ کان بهتر ٻيو ڪو به هن جي صحيح تربيت ڪري نه ٿو سگهي. "جيسيتائين ماڻهو مڪمل طرح سان هڪ انساني گروهه واريون خاصيتون نٿور ڪري ته سمجهو هن جي خاندان هن تائين پنهنجي تهذيبي ورثي کي پهچڻ ٿي ناهي ڏنو." اهڙا خيال هئا هن جا.

"تون ٿورو سندس انٽرويو - نما بيان کي ته پڙه،" هن فون تي

پنهنجي زال کي زالڻي التجا ڪندي چيو.

"مون بيان پڙهيو آهي." سندس زال چيو. "منهنجي چوڪري نيڪ چيو آهي. کيس جيڪڏهن مرد نه ٿا وڻن ته هرون ڀرون سندن تعريفون چوڪري؟"

هن کي سمجهه ۾ نه ٿي آيو ته سندس زال بنا سوچ سمجهه جي چو پئي پنهنجي ڌيءَ جو پاسو جهلي. "تون بيان جو نفسياتي تجزيو ته ڪرا!" هن چڻ ته ٻاڏائيندي چيس، "ڏندو ته هونءَ به متاثر ٿيندس، پر مون کي ته خطرو آهي ارتقا هاڻ ڪڏهن به نارمل زندگي گذاري نه سگهندي." ويهي پنهنجا مفروضا نه گهڙ. "زال چيس،" ڪجهه پنهنجي ڌيءَ تي به ڀروسو رک!

هن سوچيو ته کيس ڪيئن ٻڌائي ته نفسيات جي پروفيسر، جو سندس دوست به هو. کيس ڇا ٻڌايو آهي؟ هن کيس فون تي ڳالهه کولي ٻڌائڻ به نه ٿي چاهي، پر رڳو ايترو چيائينس ته "ارتقا جي اڪيلائيءَ تي نظر رک. ڏسينس ته ڪير ڪير سائنس ملڻ ٿو اچي، ۽ هن جو سائنس ڪهڙو تعلق آهي؟" اهو چئي هن فون رکي ڇڏيو. پروفيسر سڀني ارتقا جي بيان جي آڌار جيڪو نتيجو ڪڍيو هو، سو هن جي دماغ ۾ واڇوڙو بڻجي رهجي ويو هو.

"اهو ڪيئن ٿو ٿي سگهي ته هڪ چوڪري جا جوان آهي، مشرقي آهي ۽ اڪيلي به آهي، سا مرد کان نفرت ڪري؟ اٽلڻي!" هو پنهنجي منهن ڀڙڪيو. پر پوءِ هن کي اوجھتو ياد آيو ته ڪراچيءَ ۾ هن جو هڪ جگري يار به رهندو آهي، جو گهر جي ڀاتين جيئن آهي. هن دائري کولي سندس نمبر ڏنو. پوءِ ڊائل گهمائي سائنس ڳالهائڻ لڳو. معمول جي خوش خير عافيت کان پوءِ کيس مقصد تي آندائين. کيس اهو ڪم سونپيائين ته هو سندس گهر ڀاتين جي مصروفيتن جو جائزو وٺي. کيس رپورٽ ڏئي. چو ته قصو ڪافي اڳتي وڌي چڪو هو.

ان دؤران ارتقا جا هڪ به بيان ٻيا به ڇپجي ويا. هن جو تازو بيان بنهه چرڪائيندڙ هو. هن انڪشاف ڪيو هو ته ڪو به مرد کيس ڇڪڻ جي

صلاحيت نه ٿورڪي!

اهو بيان پڙهي هن جي مغز مان نڪاءُ نڪري ويا. هو اڃا به وڌيڪ توائي تي ويو. "حد تي وٺي!" هودل ئي دل ۾ پنهنجو مٿو ڪٽڻ لڳو. "ڇوري ماڳهين سر تي چڙهي وئي آ."

هن کي خبر هئي ته ماڊلنگ جي دنيا ۾ اهڙا بيان ان ڪري به ڏبا آهن ته جيئن ماڻهو پريس ۾ "ان" رهي. ماڻهن جي گفتگوءَ جو موضوع بڻيو رهي. پارٽين ۾ ماڻهن جي نگاهن جو مرڪز بڻيو رهي، ۽ خود وڌ ۾ وڌ مردن کي پاڻ ڏانهن متوجہ ڪرڻ لاءِ به ساڳئي قسم جا بيان ڏيئي سگهجن ٿا. پر سندس ڪاروباري ساٿين جي شڪايتن کيس ذهن ۾ ٻيا ڪيترائي ڪٽر پندا ڪري ڇڏيا هئا. انهن جي تصديق هن لاءِ سڀ کان اهم ڳالهه هئي.

ڪجهه ڏينهن کان پوءِ هڪ اخبار ۾ خبر آئي ته ارتقا ڪراچيءَ ۾ عورتن جو هڪ روحاني سينٽر کوليو آهي، جنهن ۾ يوگا، مساج ۽ روحاني ياترائن لاءِ عورتن کي باقاعدي تربيت ڏني ويندي آهي.

رهي سهي ڪسر ته ان خبر پوري ڪري ڇڏي هو سچ پچ ته پريشان ٿي ويو. هن فورن پنهنجي زال کي فون ڪيو پر ڪنهن کيس جواب نه ڏنو. ان ڏينهن هن پنج پيرا فون ڪيو پر ڪنهن به فون نه ڪنيو. نيٺ تنگ ٿي هن پنهنجي دوست کي فون ڪيو. هو به چٽ ته سندس فون لاءِ ٻاڙيو ويٺو هو. دوست چيس، "يار ٻي ته خبر نه ٿي پوي، پر تنهنجو گهر عورت فائونڊيشن لڳو پيو آهي. منجهس ذري گهٽ ڏهاڪو ڪن غير سرڪاري تنظيمن جا دفتر کلي چڪا آهن، پر سڀنيءَ جي سربراهه تنهنجي زال آهي. سندس تارگيت گروپ آهن: اعليٰ ۽ پڙهيل ڳڙهيل خاندانن جون غير شادي شده ڇوڪريون ۽ بيواهون."

ان ڳالهه هن جي وهم کي اڃا به پختو ڪري ڇڏيو. هن فيصلو ڪيو ته هو وطن ورنڊو ۽ سڄو لڦاءُ پاڻ پنهنجي اکين سان اچي ڏسندو.

ڪافي ڏينهن جي بحث کان پوءِ هن کي ڪمپنيءَ طرفان موڪل ملي ۽ اوت موت جي ٽڪيٽ به هو جيئن ئي پنهنجي گهر پهتو ته هن جي

دل ڌڪ ڌڪ پئي ڪيو. ٿري پيس پهرييل ديسي همراھ ولاتئين واري ٿونڊ ۾ پنهنجي شهر کي ڏاڍي حقارت مان پئي ڏٺو.

"ماڻهوءَ کي ماحول تو خراب ڪري" هن دل ٿي دل ۾ پنهنجو گهر تبديل ڪرڻ لاءِ سوچيو "نه ته ڇا مشرقي عورت، ڇا مرد لاءِ حقارت!" پر هن اهو به نه سوچيو ته ڪراچي ته وري به مشرق هو. اتي عورت وٽ اهڙا اُبتا خيال ڪيئن ٿي جنم وٺي سگهيا؟ شايد هن اهڙن مردن جو مطالعو نه ڪيو هو جن کي عورتن کان نفرت هئي. هو جيئن ئي گهر پهتو ته گهر ۾ مثل عورتاڻو ڌمچر هڪدم ٺپ ٿي ويو. نوجوان چوڪريون هڪ اڌڪٽر عورت سان گڏ کيس گهورڻ لڳيون. هرڪو چپ هو. هن جي زال اڳتي وڌي کيس هڪ الڳ ڪمري ۾ وٺي وئي.

"اهو ڪهڙو طريقو آهي جو نه اچڻ جو ٻڌائي ۽ نه فون ڪيئي؟ ايئن اوڀرن ماڻهن جيئن اچي ڪڙڪيو آهين!" جوڻس احتجاج ڪندي چيس، "ڇا ٻڌائينداسين اسان ماڻهن کي؟ ڪير هنن جو اعتماد بحال ڪندو؟ اسان جي ڪاروبار جي نڙيءَ تي ايندي ئي اچي لت ڏني اٿئي؟ ڪيترو نه سنوٽي ها جو اُتي ئي پيو هجين ها!"

ايترو ڪجهه ٻڌڻ جي باوجود به هن جي چهري تي چڙ جو عنصر ظاهر نه ٿيو.

"مان ته ائين بس ڏسڻ آيو هوس ته ماءُ ڌيءَ ڪيئن پيون گذارين." ٿورو ساهي پتي پڇيائين، "باءِ دي ويه ڇا ڪوليو اٿو؟"

جوڻس جي چهري تي اڻوڻندڙ تاثر اُڀريو جنهن کي هو پڙهي نه سگهيو. "ورجن ڪلب!" — زالهنس کي آڏي پڇا ڏاڍي خراب لڳي — "هاڻ اهو نه پڇجان ته اهو ڇا ٿيندو آهي؟ پر اهو ٻڌائي ٿي ڇڏيئين ته هتي مردن جي داخلا بند آهي."

"منهنجي به؟"

"ظاهر آهي. تون به ته مرد آهين."

"تو کي ڪنهن چيو آهي ته مان مرد آهيان؟"

"چو؟" سندس زال حيران ٿيندي ڏانهن ڏٺو.
 "جيڪو ماڻهو تن سالن کان ولايت ۾ ويٺو آهي ۽ زال سان نه مليو
 آهي، اهو ڪهڙي منهن سان مرد آهي؟"
 "پوءِ به تنهنجو ماس، تنهنجي حاڪميت، تنهنجو ضابطو آهي
 سڀ ڳالهيون ظاهر ڪن ٿيون ته تون مرد آهين!"
 "واھ، واھ!" هو حيران ٿي ويو. "گهڻو ڪجهه سڪي وئي آهين.
 ڪراچيءَ جي شهر ۾ رهي ڪري ماءُ ڌيءَ بيحد بدلجي ويون آهيون."
 سندس زال جواب ڏيڻ بنا دالان سامهون لان ۾ ويندڙ عورتن ڏانهن
 هلي ويئي.

عورتن جو گوڙ گهمسان جهڪو ٿي ويو جي باوجود به ڪنهن مهل
 رکي رکي تهڪن جا آواز پڙاڏا بنجي هال مان گونجيا پئي. هن پنهنجو
 بريف ڪيس کنيو ۽ پنهنجي پراڻي ڊرائينگ روم ڏانهن هليو ويو. ڪجهه
 دير بعد هو ڪپڙا بدلائي گهر جو جائزو وٺڻ لڳو. سندس زال اڃا به عورتن
 کي ڦاٿل ڪرڻ ۾ مصروف هئي. پر ارتقا جو ڪوبه اتوپتونو هيو...
 هو بنا اجازت جي جڏهن هال اندر داخل ٿيو ته هن ڏٺو اتي ورزش
 جي سامان سان گڏو گڏ هر هنڌ هر ڪنڊ ۾ مساج واريون صندلون پڻ رکيل
 هيون، ۽ ڪتي ڪتي صوفا سٺ ۽ ٻيو سامان پڻ موجود هيو.

هال سان ڳنڍيل هڪ روم مان رکي رکي سنهڙي ڪل جو آواز پئي
 آيو. جيئن اڪثر جاسوسي ڊرامن ۾ ٿيندو آهي. جڏهن آواز هن جي ڪنن
 تي پيو ته هو هلڪيون هلڪيون وڪون ڪڍندو وڃي دروازي تي بيهي رهيو.
 دروازو اهڙي انداز سان بيڪٽيل هو جو ان جي چير مان سامهون وارو منظر
 چٽو ڏسڻ ۾ آيو پئي. هن جهاتي پائي اندر ڏٺو ته سندس من جي آند مائڻ
 وڌي ويئي. هن جي رڳن ۾ ڊوڙندڙ مرد ڪمري جي هلڪي روشنيءَ ڏانهن
 ڇڪائڻ لڳو. هن وري غور سان جهاتي پائي ڏٺو. اهو بيحد جذباتي منظر هو.
 پر جڏهن سندس نظر ارتقا جي اخباري فوٽو نما چهر تي پئي ته هو ڏکي
 ويو. هن آهستي آهستي پنهنجو سر بيڪٽيل دروازي جي چير مان ڇڪي

ورتو. سردي هوندي به کيس پگهر وٺي ويو. هن جا سڀ شڪ پڪ ۾ تبديل ٿي ويا. نفسيات جي پروفيسر کان ويندي سندس سمورا گمان صحيح ثابت نڪتا. ارتقا ۽ ارييلي، لوساتيل چهرن ساڻ جڏهن دروازي مان ٻاهر نڪري هن جي اڳيان اچي بيٺيون ته کيس پروفيسر سڏي جي ڳالهه ياد آئي: "تنهنجي چوڪري ليزين آهي، هوڙ هاڻ ڪڏهن به مرد ۾ دلچسپي وٺي نه سگهندي. ان جو مطلب سمجهين ٿو ته چاهي؟ تنهنجو خاندان پنهنجو موت پاڻ مري چڪو آهي.

پرڪٽيل پُوت

اڄ الائي ڇو هو مونسان پنهنجن ڏهن سالن جو پڇتاءُ وٺڻ ويٺو هو. جڏهن ته مان پنهنجي دوست آزاد جي انتظار ۾ هوس. ڇو ته مهينن پڄاڻان اڄ اسان به هڪ ننڍڙو پروگرام رٿيو هو.

هن ۽ منهنجي وچ تي سگري رکيل هئي، جنهن مان ٻهر جا سڪل گُٽڪا باهه ۾ ڳاڙها ٿي کيس گهوري رهيا هئا. هو نه ته نشي ۾ هو. نه ئي کيس ڪو خدا جي خوف ستايو هو. پر پوءِ به ڪا ڳالهه هئي جو دل جو غبار چنڊڻ خاطر منهنجي ڀر ۾ اچي ويٺو هو. نشو، نماز، دوست ۽ احباب، هن لاءِ ڪا وڏي اهميت نه رکندا هئا، نه ئي وڏن جي واقفيت هن لاءِ ڪو مٿي جو سور هئي. هو اهي سڀ شيون آزمايو ويٺو هو. شهر جي معزز ماڻهن جي ٻارن جو هو ٽيوٽر هو. ٿوري گهڻي واقفيت ڪري سگهيو هو. سڪيون شهري سهولتون به حاصل ٿيس. هڪ اڌ فيملي سپورٽر به ڳولي ورتو هئائين. پر انهن مهربانين هوندي به هو الائي ڇو خالي خالي هو.

تيوشن جي مصروفيت، هلڪڙن سلڪڙن وڏيرن سان اٺ ويهه، ننڍن وڏن دڪاندارن ۽ شهري سياستدانن سان ڏيڻ ويٺ ۽ مفت جي ڪمپني به هن جي اندر جي خاليپڻي کي ڀري نه سگهي هئي. صحافين سان ڪچهريون، واندڪائي، اسپتال وڃي ڪاڪ شتل ڪيڏڻ، رستن روڊن سان بيهي نوجوانن سان دلچسپوري ڪرڻ جهڙيون هن جون هاڻي به کيس چلڻ کان روڪي نه سگهيو هيون.

سياري جي رات هئي. سگريءَ جي ڳاڙهن تانڊن ٻاهريان ويهي جيڏي مهل مان آزاد جو انتظار ڪري رهيو هوس ته هن وچ ۾ ڳالهائڻ شروع

ڪيو. مونکي چيائين، ”امر، مون زندگيءَ جا ڏهه سال عزت سان نوڪري ڪئي، ۽ ايمانداريءَ سان ٻار پڙهايا. پر مونکي جڏهن گهر کان پري بدلي ڪيو ويو ته مونکي تمام گهڻو ڏک ٿيو. مون جنهن اسڪول ۾ پڙهايو پئي اتي جي ٻارڙن کي به ڏک ٿيو. پر مون فيصلو ڪيو ته مان ڊيوٽي ڪندس.“

مان هن ڏانهن ڏسندو رهيس. پر وقت مونکان پري پڄي رهيو هو. آزاد اڃا نه پنهنجو هو. ڇو جو هن وٽ رات جي انين کان پوءِ وقت نه هوندو آهي. رات جي انين کان پوءِ هو هائبرنيشن ۾ هليو ويندو آهي! اسان کي جيڪو ڪجهه به ڪرڻو هو سو انين کان اڳ ئي ممڪن هو. مون مسلسل گهڙيءَ ڏي پئي ڏٺو. هن مونکي خاموش ڏسي به پنهنجي ڳالهه جاري رکي.

”مان جڏهن سانگهڙ کان تندو آدم دخلڪار ٿيڻ ويس ته اتان جي هيڊ ماسٽر مونکي چانهن پياري ۽ مونکان ليٽر وٺي دراز جي خاني ۾ رکي ڇڏيو. جڏهن موڪلائڻ لڳاسين ته چيائين، ”هاڻي پلي تون هفتي کان پوءِ اچجان!“ مان حيران ۽ پريشان، تعجب ۾ ڀرجي ڏانهس ڏسندو رهيس. نيٺ دل جهلي پڇيومانس، ”ڇو سائين؟“ - چيائين، ”بس، هتان جو اهو ئي دستور آهي!“ عجيب دستور هو هنن جو! بهر حال مان خاموشي اختيار ڪري گهر هليو آيس.“

آزاد اڃا نه پنهنجو هو. هن جي ڪهاڻي دلچسپ ٿيندي پئي وئي.

”ٻئي پيري مان جڏهن اسڪول ويس ته هيڊ ماسٽر وري به منهنجي سٺي خاطر تواضع ڪئي. پيار مان سمجهايائين ته ”هن اسڪول ۾ اسان ڏهن ماڻهن جو استاف آهي، ٻه سو کن ٻار آهن. پنج استاد ويزا تي ويل آهن، ۽ چئن کي مهيني مان ٽن هفتن جي چوٽ مليل آهي. ايئن هڪ استاد کي مهيني ۾ فقط هڪ هفتو پڙهائڻو ٿو پوي اهڙي طرح، استاد ٻارن کي به پڙهائين ته پنهنجو ٻئي ٻارو ۽ ننڍو وڏو ڪاروبار به ڪن هونئن به ڪهڙي سرڪاري پگهار مان پورٽ ٿي ٿئي! اوهان به جي چاهيو ته ايئن ڪري سگهو ٿا. ويزا تي وڃڻ وارو صاحب کي رڳو ٻه ڏينهن ٿو ڪارائي، ۽ مهيني ۾ هفتو يا هڪ ڏينهن اچڻ وارو فقط هڪ ڏينهن اوهان جي دل جيئن چئي پر

جي ايندڙ ته اوهان کي جمل ڪونهي. پر پوءِ تائيم جي پابنديءَ جو خيال ڪجو. هڪ ڀيرو ڦاٿڻ ته پوءِ سڄي زندگي لوڙيندو!

”پهريان ته مونکي وڙا جي ڳالهه سمجه ۾ ڪونه آئي. ٻيو لڏون واري ڳالهه به منهنجي لاءِ نئين هئي. مونکي جيئن ته گسائڻو ئي ڪونه هو. انڪري مان وضاحتن واري ڊيگهه ۾ ڪونه پيس. مون سوچيو ته مان ضرور پڙهائيندس. ڏهه سال دل جي سچائي ۽ ايمانداريءَ سان نوڪري ڪئي اٿم. هاڻ ڪهڙي ويهي منهن تي ڪالنگ مڪيان!“

مون آزاد کي ايس ايس ايس ڪيو: اها به ڪا تڪ آهي. يار ايڏو انتظار! هاڻ ته ساڍا ست به ٿي ويا آهن! پوءِ تون چوندين اٿ ٿي ويا آهن. انهن کان پوءِ ته تون هائبرنيشن ۾ هليو ويندو آهين!

آزاد جو ڪوبه جواب ڪونه آيو ۽ هو ڳالهائيندو رهيو:

”ايئن مان هفتو به پابنديءَ سان وقت کان اڌ ڪلاڪ اڳ، اسڪول پهچندو رهيس. هڪ ڏينهن مونکي هيڊ ماستر چيو ته ”اسڪول ۾ به ٿي ڏينهن مرمٽ جو ڪم هلائڻو آهي. شاگردن کي به موڪل آهي. سوچي به ٿي ڏينهن تون به گهر آرام ڪرين ته ڪو مسئلو ناهي!“ مان به ٿي ڏينهن ته ٺهيو پر هفتو ڪن گهر رهي پيس. هفتي کانپوءِ جو اسڪول ويس ته هيڊ ماستر تن ڏينهن جي غير حاضريءَ جو ليٽر هٿ ۾ ڏيئي صاحب وڏي ڏي روانو ڪري ڇڏيو. صاحب مونکي پنهنجي ڪلارڪ ڏانهن موڪليو. هن ويهي مونکي سمجهايو: ”چو اچي پنهنجي نوڪري پٺيان پيو آهين؟ توکي تنهنجو آدم انڪري ڪونه موڪليو اٿئون ته تون اتي ويهي پڙهائ! صاحب کي سنڊي آفيس ۽ هتان جي ايم پي اي جي اوطاق جا سمورا خرچ ڀرڻا آهن. توهان جي نوڪريون ڪندڙ ته پوءِ اهي خرچ ڪٿان پورا ٿيندا؟“ - ”اهو ڪوڙ آهي!“ مون دل ٿي دل ۾ سوچيو. پر اهو ڪوڙ نه هو. بعد ۾ مونکي خبر پئي ته حڪومتي ڌر جي اڪيلي ايم پي اي جي اوطاق ۽ گهر جي بجليءَ جي بلن، گئس، ٽيليفون ۽ سيڙي سامان جو خرچ اي ڊي اي او ٿي پريو.“ تنهنجي تن ڏينهن جي پگهار سرڪار کڻي ڇڏيندي ۽ انهن تن ڏينهن جي غير

حاضريءَ جو ذڪر تنهنجي سروس بوڪ ۾ پڻ درج ٿيندو. عمر ۾ لاءِ سمجه ته ڀرو مشن چٽا! هاڻ ڀلي وڃ. تن ڏينهن اندر غير حاضريءَ جو سبب لکت ۾ لکي ڏيئي وڃ! ”منهنجي پيشانيءَ تان پگهر ٿينديون ڪري وهڻ لڳو. نيٺ مون هيٺ ماسٽر سان ڳالهائين. هن سنارڻ ڪري مون کي ٻن هزارن تي ويزا يعني ٻن لکڻ واري وانڊڪائي وٺرائي ڏني....“

اٺن ۾ اڃا پندرهن منٽ پيا هئا. آزاد اڃا به نه آيو هو. مان هن جي ڳالهين ۾ پاڻ کي مڪمل طور ان ڪري نه سگهيو هوس. منهنجي موت فقط اشارن ڪندين تائين محدود هئي. هو ان تي به نه ٿڪو هو. مون سگريءَ ۾ ٽيون ڀيرو ٻيهر جا سڪل گڻڪا وڌا. عين ان ويل منهنجو هڪ ٻيو دوست به آفيس اندر داخل ٿيو. ڀر ۾ هن جي اچڻ جو به مٿس ڪو اثر نه پيو. هن جو ڳالهائڻ جاري رهيو:

”هاڻ تون چوندين ”نيٺ ته ويزا ورتي نه؟“ - پوءِ ڇا ڪيان ها؟
 دليل ٿيڻ کان مون کي ڏوڙ پائڻ وڌيڪ بهتر لڳو. اهو ئي ڪين ڪيندو هو.
 مون کي ڇا هو! مان اچي گهر وٺيس. پگهار مون کي گهر وٺي وٺي ويندي هئي. جيترا پيسا منهنجا صاحب ڪٽيندو هو ان کان وڌيڪ مان تيوشن مان ڪمائي وٺندو هوس. ٽينشن مان به جان چڻي پيئي. منهنجا ٻار به پرائيوٽ اسڪولن ۾ پڙهڻ لڳا. بيگم به حڪومتي پارٽيءَ جي ٽڪيٽ تي ڪائونسلر ٿي ويئي. Everything was nice, Amar. پر هڪڙي شيءِ منهنجي سامهون ٿي بيهي رهي. اها سوچ ته يار غلط ڪيو اٿم. پنهنجي پارٽ سان ڌوڪو ڪيو اٿم. ٻارن سان، ملڪ سان ۽ معاشري سان! بس ان احساس کي مارڻ لاءِ سگريتن جو سهارو ورتم. وهڪري پيتم. يار، دوست، ڪمپني، سيڪجهه تبديل ڪري ڇڏيم. آخرڪار ان سوچ کي به سمهاري ڇڏيم.“

آزاد نه آيو ته نه آيو. اڄوڪو ڏينهن به ايئن ئي گذري ويو. ”چلو ٺيڪ آهي. وري ڪنهن به پيري“ هن پيري بدلي ڪوڙي آت ڏيئي ڇڏيم.
 تڏهه آهستي آهستي زمين وٺڻ شروع ڪئي. هن کيسي مان

سگريت ڪڍيو. سگريءَ جي ٻرندڙ شعلي آڏو جملي هڪ وڏو تهڪ ڏنائين. مان پريشان ٿي ويس. سوچيم، ڪٿي منهنجي دماغ ۾ هلندڙ سوچن کي ته پڙهي نه ورتو اٿس؟ پر ايئن نه هو. سگريت جي پڇڙي يعني فلتر کي چيچ ۽ ٻاج جي وچ ۾ ڦاسائي ڪش لڳائيندي چيائين، ”امر، مان اهي سڀ ڳالهيون توکي انڪري پيو ٻڌايان ته مون هاڻ فيصلو ڪري ورتو آهي ته مان هر حال ۾ پڙهائيندس. پابنديءَ سان اسڪول ويندس! پر هڪڙي ڳالهه توکي ٻڌائي ڇڏيان: حرام کائڻ ۾ جيڪو مزو آهي، اهڙو ڪنهن به شيءِ ۾ ناهي. ماستر بنجي گم ٿي وڃڻ سنڌ ۾ ايترو آسان آهي، ايترو آسان آهي، جيترو ماستر بنجي تبليغ تي هليو وڃڻ چاليهه ڏينهن جي چلي تي ويو يا ٽن مهينن جي تي. توهان کان ڪير به ڪونه ڀڃندو. ڀڄڻ وارو خود توهان کي پوت بنجڻ ۾ مدد ڏيندو. ڇو ته ماستر کي پوت ناهڻ ۾ هن جو ۽ هن جي پوتار جو گهر ٿو هلي. اصل ڀتي خور کان به وڌيڪ سولو ڪم آهي!“

مان چرڪي ويس.

”هان، ڀڄس، ڀڄس!“ پنهنجي ئي ڳالهه جي پاڻ تائيد ڪندي چيائين، ”گهوسٽ ٽيچر هڪ قسم جو پتاخور آهي. مان پاڻ ان مرحلي مان گذريو آهيان. مون تبليغي ماستر به ڏٺا آهن. اهي به پتاخور آهن. ڊيوٽي چوريءَ ۾ الله جو نالو استعمال ٿا ڪن. هو سادي درخواست لکي اسڪول ۾ اچلي هليا ٿا وڃن. پوءِ ڀلي چلي ٿي وڃن يا نه وڃن. هنن کي آفيس وارن کي ڪجهه به ناهي ڏيڻو. نه هيڊ ماستر کين ان ڪم کان روڪي ٿو سگهي! مون پورا ڏهه سال ڪونه پڙهايو اسڪول جو منهن به ڪونه ڏنم، ان وچ ۾ اليڪشن جي ڏيوٽي به ڪيم، صاحبن سان به مليم، هڪ اڌ ٽريننگ به ڪيم. يارن دوستن سان به اٿيم وينم، تو مون جهڙن گهڻو ئي شرمائڻ جي ڪوشش ڪئي، پر هر ڀيري کلي ٺاري ڇڏيم. ڏهن سالن ۾ ضمير نالي ڪابه شيءِ نه رکيم. مونکي ڪجهه به ڪونه ٿيو. هاڻ سوچان ٿو ته ڪجهه نه ڪجهه ڪيان. نوڪريءَ جا باقي ڏهه سال حلال ڪري ڪاوان، متان ڪڏهن ٻار چئي ڪين ته سڄي زندگي حرام ڪارايو اٿئي، ۽ هاڻ پينشن به حرام جي

ٿو ڪارائين!

مونڪان تهڪ ڇڏائي ويو. هوششدر ٿي ويو. هن جي ذهن ۽ گمان ۾ به نه هو ته مان اهڙي سنجيده ڳالهه تي ايڏو وڏو تهڪ به ڏيئي سگهان ٿو. اصل ۾ مونڪي پڪ ٿي وئي هئي ته آزاد هائبرنيشن ۾ هليو ويو آهي. انڪري مان آزاد واري فڪر مان آزاد ٿي هن جي لفظ لفظ کي ڏيان سان ٻڌڻ شروع ڪري ڏنو هو.

”ها، ها، ڪوڙ نٿو ڪيان!“ هن سگريٽ جو آخري ڪش هڻندي زمين تي پروٽيندي چيو ”يئس، يئس. مان آفيس وارن کي چئي آيو آهيان ته مونڪي ڪنهن ويجهي اسڪول ۾ رکو. مان پڙهائڻ ٿو چاهيان. ڏسون ڪڏهن ٿو آڊر ملي؟“

تڏهائي اڳي کان به وڌيڪ لهي آئي هئي. منهنجو دوست قيوم اندر ڪمري ۾ ڪجهه دير رهي، ڪاغذ ڦلوري، اسان سان گڏ اچي ويٺو هو. کيس خبر نه هئي ته اسان ڇا تي پئي ڳالهايو، يا ڪنهن ڪنهن سان پئي ڳالهايو. سگريءَ جي چوڌاري هاڻ اسان به نه پر ٽي ماڻهو ويٺا هئاسين، ۽ ٻه ٻيا نوان دوست به گڏ ويهڻ وارا هئا. مونڪي پڪ هئي ته هن کي آڊر ڪڏهن به ڪونه ملندو. وڻ ويڙهي وڻ کي ايئن پالمرادو نه ڇڏيندي آهي. ان کي وڻ تان زوري پتي اڇلائڻو پوندو آهي.

ڪجهه ئي دير ۾ جيئن ئي سگري ٻاهريان دوست وڌڻ لڳا ته هن پنهنجو پوتنامو ٻڌائڻ بند ڪري ڇڏيو. ۽ ٿوري ئي دير ۾ موڪلائي هليو ويو. ان کانپوءِ به ٽي ڀيرا شهر ۾ هو مختلف جاين تي مونڪي ملندو رهيو. پر وٽس اها گرمجوشي نه رهي هئي، ۽ نه ئي اها پڙهائڻ واري ڳالهه وري ڪڏهن ورجايائين. نيٺ پاسيرو رهندي رهندي پاڻ به هڪ پوت جٿان منهنجي حافظي تان لهي ويو.

ڌرتي منهنجو آسمان

ورڊ ٽريڊ سينٽر واري واقعي کانپوءِ جيئن ئي مختلف ملڪن جون فوجون افغانستان ۾ داخل ٿيون ته اسان جي ڳوٺ واري مسيت جي ٺٺي جي چرپر وڌي ويئي. هو هڪ نه ٻئي ڏينهن ڳوٺ اچي ماڻهن کي قائل ڪرڻ لڳو ته آمريڪا شيطان آهي ۽ ان جي چيلن سان وڙهڻ هر مسلمان تي واجب ٿي ويو آهي. انڪري هر ماڻهوءَ کي پنهنجا ڪم ڪار ڇڏي افغانستان اسهڻ ڪپي. ان خيال کي عملي روپ ڏيارڻ خاطر هن هڪ ڏينهن ڳوٺ ۾ لڪڙتار ڪرائي ته ”اڄ رات، عشاءَ جي نماز کانپوءِ، جماعت جي اهم گڏجاڻي سڏائي وئي آهي جنهن ۾ ننڍن وڏن سڀني مرد ماڻهن کي شريڪ ٿيڻ ڪپي.“

ان ڏينهن شام جو اسان شهر کان ريگستان ڏانهن ويندڙ روڊ جي کاٻي پاسي تي پيل ڪلراني پٿر ۾ ڪرڪيٽ راند پئي ڪيڏي ڳوٺ جي مدرسي مان ٻه خطابي اسان وٽ آيا. چيائون ته مولوي سلام جو حڪم ٿيو آهي ته راند بند ڪري هڪدم مسيت ڏانهن اچو. اسان سان گڏ جيڪي مدرسي جا خطابي ڪيڏيا پئي سي ميدان ڇڏي ٻاهر هليا ويا. ان ويل شام جا پنج ٿيا هئا. هر نوجوان جو پاڇو وڌي وڙ ٿي ويو هو. ڪرڪيٽ گرائونڊ جي چئني ڏسائن کان سارين جي پيل ناڙ ۾ زميندارن تبليي ٻجن جا ريج ڇڏرائي ڇڏيا هئا، جن ۾ ڀڳهه ۽ ڪانيرا اڏامي اچي پيٽ ڪوٽ ڪرڻ لڳا هئا. پڪين جي وڙهڻ، رڙڻ ۽ اڏامي وري ويهڻ جا آواز اسان تائين پهچي وري خاموش ٿي پئي ويا. مدرسي جي خطابين جي ويڙڻ کانپوءِ راند مان جهڙوڪر مزو ئي ڇڏائجي ويو هو جنهن تي اسان جي ٽيم جي ڪپتان

گوڙو خفا ٿيندي چيو ”مُلي سلام جي ائنتي به اصل ان ثمر تي ٽپي هئي. شل نه ڪنهن کي خوش ٿيندي ڏسي!“

مون ان ويل اسان جي ٽيم جي اوپنر ويرو کي بالنگ پئي ڪرائي. ننڍڙو رن اپ وٺي جڏهن بال اڇلايم ته هن زوردار شات هڻي بال کي بائونبريءَ کان ٻاهر اڇلائي ڇڏيو. ان پاسي کان گوڙو بيٺل هو. کيس ڊوڙي ويڃي بال ڪٽو پيو. جڏهن واپس آيو ته منهن خراب هوس. ويتر جو منهنجي ويجهو ٿيو ته چڙ مان چيائين، ”خادو، بولنگ چڱي طرح ڪراءِ، نه ته موڪليندو سانءِ نه مُلي سلام ڏي!“

گوڙو جي ان ڳالهه تي مون کان تهڪ نڪري ويو.

حيران ٿيندي پڇيائين، ”چو؟ ڪلين چوڻو؟“

ٻڌايو مانس ته ”مونکي توکي اوڏانهن موڪلڻ جي ضرورت ناهي.

اڄ رات هونءِ ئي اسان ڳوٺ وارن کي اوڏانهن وڃڻو آهي.“

گوڙو پريشان ٿي ويو. گهڙي سوا خاموش رهي چيائين، ”خادم مون ته پوڳ پئي ڪيا. پر، يار، تون نوجوان آهين. اوڏانهن اصل نه وڃجانءِ! مون ٻڌو آهي ته مُلو سلام نوجوانن تي اهڙو ته ڪلام ڪندو آهي جو هو ٻين سان گڏ پنهنجي پاڻ کي به مارڻ لاءِ تيار ٿي ويندا آهن. مونکي ته ڳالهه ڪندي ئي ابتڪنڊڙي پئي چڙهي!“

گوڙو جي ڳالهه الانهي چو مونکي گنيپير ڪري ڇڏيو. سج لٿي کانپوءِ مان جڏهن گهر پهتس ته خبر پئي ڳوٺ وارا مُلي سلام جي اهڙي سڏ تي به دلپا ٿي پيا آهن. هڪڙا چون پيا ته هلجي، ۽ ٻيا چون پيا ته ضرورت ناهي. نيٺ ملان جي ڳالهه ٻڌڻ لاءِ ڳوٺ جا ڪجهه ماڻهو سيٽڙجي ڏاڏي حاجي واري مسيت ڏانهن روانا ٿيا. بابو پاڻيءَ جي واري تي ويل هو انڪري ڳوٺ وارن جي ڳالهين جو نشانو بڻجڻ کان بچڻ لاءِ امان مونکي صبح ساڻ ئي ان گڏجاڻيءَ ۾ شامل ٿيڻ لاءِ چئي ڇڏيو هو. راند تان واپس موٽڻ کانپوءِ پهريان چند گهڙين تائين ته مان به گيسر ڪندو رهيس. پر ڳوٺ جي ٻين نوجوانن جو اوڏانهن ويندو ٻڌي امان مون تي به ڪٽي زور پيو. نيٺ وهنجي سهنجي اڇا اجرا ڪپڙا پائي مان به وڃي نماز واري وقت تي مسيت پهتس. عشاءَ جي نماز

پڙهي سڀني هڪ ٿولو ٺاهي مٺي سلام جي ٻاهريان ڦري ويناسين. مٿو سلام جنهن کي ڪجهه ماڻهو مولوي سلام به چوندا هئا، قرآن حديث جو ڄاڻو ۽ دين دنيا جي نالي وارن ماڻهن سان اڻيل ويٺل هو. هو پاڻ کي اسلام جو سچو سپاهي تصور ڪندو هو. ۽ ڳوٺ جا اڪثر ماڻهو هن جي حڪم کي هرون ڀرون تارڻ جي همت نه ڪندا هئا. هو بزار ۾ ملندڙ فيشن جي فوجي بئڪٽ پائيندو هو ۽ پاڪ فوج جي ٽوپي پائڻ جي خواهش هوندي به پائي نه سگهڻ ڪري ڇاپهين ڪمانڊو ٽوپي پائيندو هو. نماز پڙهائڻ وقت اها لاهي رکندو هو ۽ ان جي جاءِ تي گول پٽن واري اڇي ٽوپي استعمال ۾ آڻيندو هو. سندس مدرسي نما مسيت ۾ هر وقت ماڻهن جي پيهه لڳل هوندي هئي.

مولوي صاحب جڏهن ڳوٺ جي نوجوانن کي پنهنجي چوڌاري ويٺل ڏٺو ته چيائين، ”الحمد لله، جماعت سگوري موجود آهي. آڏو فقط هڪڙو عرض رکڻو اٿم. اوهان کي اڳ ۾ ئي خبر آهي ته اسان جي مجاهدن اهو ڪم ڪري ڏيکاريو آهي، جنهن تي اسان سڀنيءَ کي فخر آهي. شيطان جي گهر ۾ وڃي ان جو نڪ وڌي ڇڏيو اٿن. جنهن جي نتيجي ۾ هن مچر جي مجاهدن مٿان ٻه ۽ ميڙاڻل وسائڻ شروع ڪيا آهن. پراسان جو ايمان آهي ته فتح فقط اسان جي ٿيندي انشاء الله، جلد دنيا تي اسان جو غلبو ٿيندو. اسان سڀني کي ثابت قدم رهڻو آهي. رب تعاليٰ کان دعا آهي ته اسان جي ڳوٺ مان جيڪي مجاهد افغانستان ۾ جنگ تي ويل آهن سي سڀ سرخرو ٿين، ۽ توهان اسان کي به جي ان ڪار خير جو سڏ ٿئي ته هڪدم الله اڪبر چئي ان لاءِ تيار رهڻ گهرجي.“

ان تي جماعت مان ڪنهن زور سان نعرو هنيو. ”نعرو تڪبير!“
 ”الله اڪبر!“ گڏيل آواز آس پاس جي ماحول کي گرمائي ڇڏيو.
 ”جڏاڪ الله“ مولوي صاحب چيو ”جماعت اڳيان هڪ ٻيو عرض به رکڻو اٿم. صيهوني ملڪ مٿان حملي کان پوءِ مسلمانن مٿان سختي وڌيندي، پر اسان کي جنگ ۾ جاني ۽ مالي قرباني ڏيڻ وارو سلسلو جاري رکڻو پوندو.“

سڀني يڪ آواز تي ورائيو. ”انشاء الله“

”انشاء الله“ مولوي صاحب به وڏي واڪي چيو.

اسانجي ڳوٺ مان ڪي نوجوان افغانستان ويڙهه تي ويل هئا. انهن مان ڪجهه جا پيشو پائڻ ان ويل جماعت ۾ موجود هئا. انهن مان هڪ اتي مولوي صاحب کي عرض ڪيو ”قبلا سائين، منهنجي علي مراد جي خبر وٺندا رهجو. توهان اڳ به ٻڌايو هو ته مزار شريف واري معرڪي وقت هن جو اوهان سان رابطو ٿيو هو ۽ هو سلامتيءَ سان اتر افغانستان ۾ بچيل ڪفر جي نشانين جي خاتمي لاءِ وڏي بهادري سان وڏي رهيو هو. بس، هن جي خبر وٺندا رهجو. اسان پنهنجو پڇڙو اسلام جي حفاظت ۽ دنيا مان ڪفر جي خاتمي لاءِ اوهان جي حوالي ڪيو آهي.“

”ائين نه چئبو آهي، حمزه!“ مولوي صاحب جيڪت پهرييل مڇيل ڪلهن کي لوڏيندي چيو ”ڄڻو ته الله و تبارڪ تعاليٰ جي حضور ۽ اسلام جي خدمت ۾ پيش ڪيو آهي. آئون ڪير ٿيندو آهيان ايڏو وڏو وزن ڪٽڻ وارو ابا. بس، الله رب العزت کان دعا آهي ته اوهان جي ڏنل اها قرباني قبول پوي!“

بس پوءِ، ان بعد سڄي جماعت ٽڙي پڪڙي وئي. مولوي صاحب چند نوجوانن کي هٿ جو اشارو ڪري ويهڻ لاءِ چيو. جڏهن مان اٿڻ لڳس ته مولوي صاحب ڏاڍي ناگواريءَ مان مون ڏانهن ڏٺو ۽ چيائين، ”به درجا انگريزيءَ جا پڙهي پيو آهين نه ان ڪري بزرگن جي ڳالهه نٿو ٻڌين!“

مون چيو، ”نه سائين! بابا اڄ پاڻي جي واري تي ويل آهي، گهر اڪيلو آهي، بڪريون ٻاهر گهٽي وٽ ٻڏيون بيٺيون آهن، متان ڪو هٿ هڻي نه وڃي.“

”بابلا! هن کان وڏي ڪا بهي ڳالهه ٿيندي!“ مولوي صاحب مون کي چنڊ پٽيندي چيو ”هي جيڪا دنيا تي اسلام جي غلبي جي جنگ آهي، ان کان ڪا وڏي ڳالهه ٿيندي؟ ڇا توکي اڳتي اهي بڪريون، اهي رڍون، اهي ڍڳيون ڪم اينديون؟“

”نه سائين“ مون ڊڄندي ڊڄندي ورائيو.

”ته پوءِ؟“

مولوي صاحب جڏهن مون ڏانهن ڏٺو ته هن جون اکيون تانڊن جيئن
بريون پئي. هن جا ڀرون تالنجي ويا هئا، ۽ ڪمانڊو لباس ۾ هُو فوج جو ڪو
غضب ناڪ جرنيل پئي لڳو.

مان ڊپ ۾ هڪدم هيٺ ويهي رهيس. منهنجي ڀر ۾ ڇهه ست
نوجوان ٻيا به ويٺا هئا. مولوي صاحب چين، ”توهان نوجوان آهيو. جي توهان
پنهنجي ماءُ ۽ پيءُ لاءِ هٿ ڪمائڻ جي ڪوشش به ڪريو ته ڪين ٻن ٽن
هزارن کان وڌيڪ ڌياري نه سگهندو. جي پڙهي نوڪريءَ جي چڪر ۾
لڳندو ته به ڪلارڪي ۽ ماستريءَ کان سواءِ ڪجهه به هٿ ڪونه ايندو. مان
توهان کي ان کان وڌيڪ ڌياري نڏس! اسان ماڻهن کي غيبي مدد آ. هو ڪنهن
کان به نٿا گهرن، سواءِ الله جي! هن هفتي مون وٽ ڪي الله جا نيڪ ٻانهن
اچڻا آهن، ڪن الله جي نيڪ نوجوانن کي پاڻ سان گڏ وٺي وڃڻ لاءِ اوهان
به پنهنجا نالا لکرايو اوهان جي والدين جي به غيبي مدد ٿيندي“

نوجوانن مان ٻن ٽن ته پنهنجا نالا لکرايا پر ٻن ٽن ”انشاء الله“ چئي
مولوي صاحب کي مايوس ڪيو. مولوي صاحب مون ڏانهن ڏٺو. مون چيو ”مولوي
صاحب، مان پنهنجي والدين جي اجازت کان سواءِ نالوثو لکرائي سگهان.“
”ها، ابا، تنهنجو پيءُ به ڪڏهن مسيت ڏي لڙي ڪونه آيو، تون وري
ڪهڙي اسلام جي خدمت ڪندين؟“

بابا جي نماز نه پڙهڻ ڪري مولوي صاحب جي هن طعني تي مان
پنهنجو ڪنڌ نواڙي مسيت مان ٻاهر نڪري آيس. رستي تي، ڳوٺ ڏي
ايندي. مان ڪاڪي ڦٽوءَ جي چوڪري واتان اهو جملو ٻڌي دهلجي ويس
ته ”ولائت مان جيئرو موٽيس ته پهرين گولي مان خادو جي پيءُ کي هڻندس.
هو عيد جي ڏينهن به عيدگاهه ڏي نٿو لڙي!“

مان هاسڪار هٿن جي پويان پويان پئي هليس. هو وڏي آواز ۾
بيون به ڌمڪيون ڏيندا پئي هليا. گهر پهچي، گهٽيءَ تي ڍنگهر چاڙهي،
ٻڪرين سان رکيل ڪٽ تي هنڌ سولا ڪري سمهي پيس. رات جو خواب ۾
به مونکي مولوي سلام جي ساڳي جرح پئي ٻڌڻ ۾ آئي. صبح جو پيرن وٽان

رلهي چڪي جڏهن امان اٿاريو ته ان ويل به منهنجن ڪنن ۾ مولوي صاحب جي واعظ جا هٿوڙا پئي وسيا.

بابو رات جو دير سان پاڻيءَ جي واري تان موٽيو هو. صبح جو ٻڌايائين ته ”پر واري ڳوٺ مان ملان صادق ۽ فضل گڏيءَ جا افغانستان ويل چوڪرا خيرن سان ڳوٺ موٽي آيا آهن. پاڻ انهن کي مبارڪون ڏيڻ هلنداسين.“

مونکي بابا جي ان ڳالهه تي ڪو خاص تعجب ڪونه ٿيو. ڇو ته مونکي خبر هئي ته بابا ملن جي ڳالهين ۾ نه پوندو هو. پر هو اسان جي ڳوٺ ۽ ٿر جي نوجوانن کي افغانستان موڪلڻ جو سخت مخالف هو. انڪري جڏهن به خبر پوندي هيس ته ڪو نوجوان جيئرو موٽي آيو آهي يا اتان پڇي نڪري آيو آهي ته وٽس ڪهڙي ويندو هو ۽ سندس سر جي سلامتيءَ تي سرهو ٿيندو هو.

سوان صبح مان ۽ بابا نيرن ڪري ٻڪريون ڳوٺ جي ڌراڙو ۾ هٿيڪين ڪري اوڏانهن نڪري پياسين، رستي تي سمي واري ليسوڙيءَ وٽ اسان کي پنهنجي ڳوٺ جو ملهه احمد مليو. پڇيائين، ”ٻئي پيءُ پٽ سوڀري سوڀري ڪيڏانهن سنڀريا آهيو؟“

حقيقت ڪري ٻڌائيسين ته چيائين، ”اوڏانهن مردن جي ته ڪا ٻهر ئي ڪونهي. باقي رٿون آهن، وينيون روئن! چورن کي ته رات ئي مولوي سلام وارن ٻاڻا هڻائي ڪيڏانهن ڪڍرائي ڇڏيو آهي. چون ٿا ته جنگ تان واپس اچڻ جي ڪا به ضرورت ڪونهي! اهو وقت ويو جڏهن جيئري موٽڻ تي مائٽ مبارڪون وٺندا هئا. هاڻ چون ٿا ته شهادت تي اچو. وڌيڪ توهان جي مرضي.“

”شهادت به ته ڪنهن جي نصيب ۾ لکيل هجي نه!“ بابا چيس، ”وري به پنهنجن ڳوٺن جا چوڪرا آهن. جيئرا موٽيا آهن. ان تي ايترو اهو ٿيڻ جي پلا ڪهڙي ضرورت آهي؟“

”خبر ناهي، يار!“ احمد ورائيو ”اسان به ٻڌو آهي ته چورن کي ٻڌي ڏاڍي مار ڪڍي اٿن. لڳي ٿو ته مولوي صاحب ناراض ٿيو اٿن.“

”تر؟“

”اهو ئي ته متان پڇي نه آيا هجن، ۽ مولوي صاحب جي نالي ۽ ناموس کي ڪٿي ڏک نه رسايو هجين!“

”ها، يارا! اها ڳالهه ٿي سگهي ٿي.“ بابا چيو، ”اها سڄي باهه ان مڇي موڙ ٿيل ٿيلي جي ته ڏنل آهي. پر خير آ! مولا چڱي ڪندو. چڱو اسان وري به ٿي ٿا اچون.“

”ها، ها - ڀلي توهان ٿي اچو!“

ائين ڪاڪي احمد کان چنڊاڻي نڪتاسين. ٻن ڪلوميٽرن جو پنڌ هو. اڌ ڪلاڪ ۾ وڃي اتي پهتاسين. مولوي صادق وارن جو ڳوٺ اڌ پڪو ۽ اڌ ڪچو هو. مسيت به ڪچي اوڌڪي پٽ جي ٺهيل هئن. اسان ڳوٺ جي گهٽيءَ وٽ بيهي گهاٽن سرينهن وٽان سڏ ڪيو. هڪ چوڪر پڇندو آيو. مولوي صادق جو پڇيوسين ته ٻڌايائين، ”وڏي مولوي انعام گهرايو اٿن، اوڏانهن ويا آهن.“

مولوي انعام کي آسپاس جي ڳوٺن وارا مولوي ڪمانڊو چوندا هئا. هن وٽ پري پري کان ملان، مولوي ۽ خطابي ڪهي ايندا هئا. وٽس پانت پانت جي ماڻهن جي ريل پيل لڳل هوندي هئي. سڄي ملڪ مان ماڻهو ڪهي اچي ساڻس مدرسي ۾ ملندا هئا. ڪڏهن ڪڏهن غير ملڪي ماڻهو به مدرسي ۾ اچي مهمان ٿيندا هئس. تڏهن اسان جا والدين چوندا هئا ته ”الله جا ٻانهن آيا آهن.“ انهن جي ڪا خاص سڃاڻپ ته نه هوندي هئي پر ”مومن“ ۽ ”ٻانهن“ جي نالن سان سڏبا هئا. سندس مدرسي وٽ رات دير تائين ڪارن شيشن واريون ڊبل ڪيٽن ڊائسٽون، لينڊڪروزر گاڏيون ۽ توڙي ڪارون قطارون ڪري بيٺل هونديون هيون. ضلعي جا اعليٰ عملدار به هن جي عزت ڪندا هئا. اسان جي ڳوٺ وارو مولوي سلام هن جو نائب هو. ايڏي وڏي ماڻهو جو ڪين گهرايو هو ته ڳوٺ جا سڀ مرد سندس سڌ ڀرڻ هليا ويا هئا. اسان سڏ ورنائي پھتل نوجوان کان پڇيوسين، ”ماسي ڪمڻ ته ويٺي آهي نه جنهن جو پٽ ولادت مان موٽيو آهي، افغانستان مان؟“

”ها، ها، اها ويني آهي.“ چوڪر تڪڙ تڪڙ ۾ ورائيو ”پر اها ملي
ڪنهن سان ڪونه ٿي.“

”چو پٽ؟ چو ڪونه ٿي ملي؟“ بابا به تڪڙ تڪڙ ۾ ڳالهائيو ”مان ته
هن جو پالڻج آهيان. وڃ، وڃي سگهو ٻڌائيندس ته لالڻ آيو آهي. کاتون وارو
پٽا وڃ، شاباس!“

چوڪر ڊوڙندو ويو ۽ ٻه ٽي منٽ رڪي موٽي آيو.
چيائين، ”اچو!“

اسان مولوي صادق جي ويڙهي اندر داخل ٿياسين. هن جو تن چئن
گهرن جو ويڙهو هو. ٻه پٽ شادي شده هئس. هڪڙو ته رات ئي افغانستان مان
موٽيو هو. ويڙهي اندر هڪ جوڙو ڍڳن جو ۽ ٻه ڳئون نظر آيون. ڍڳن ڪاٺ
جي آهورن ۾ گاهه پئي کاڌو. ڪجهه ڪڪڙين هيڏانهن هوڏانهن ڍڳين جي
چيڻن وٽ پئي کائوڙا ڪيا. اسان ڪڪڙين چيڻن هيٺ مڙيل مائين ڏانهن
وڌياسين. انهن مان هڪ ٻن جي روئڻ جو آواز ڪنن تي پيو. مونکي ٿوري
پريشاني ٿي، پر بابا اڳتي وڌي سلام ورايو. ناني گڻل مائين جي جهنڊ مان
اٿي سندس آڌرڀاءُ ڪيو. هن جڏهن ڳالهائيو ته هن جو آواز وينل هو ۽ اکين
مان لڙڪ پئي وهيس. ڪجهه زائفائون اڃا به رنيون پئي. جن ته ڪو ويجهو
عزيز مري ويو هجين!

اسان کي ناني ڪمڻ پنهنجي چيڙهي هيٺيان پيل اونڌي ٿيل چڱل
ڪٽ جي ڀر سان پٽ تي وڇايل رلهي تي هلي ويهاريو. بابا کان حال احوال
ورتائين. امان ۽ ناني خاتون جو پڇيائين. منهنجي باري ۾ چيائين ته هن کي
الله جي راهه ۾ چوٽو موڪلين؟ بابا لحاظ رکندي چيس، ”اڃا هيءُ پڙهي پيو.
پڙهائي مڪمل ڪري وٺي پوءِ مالڪ جيئن چاهيو تيئن ڪندا سين.“

”تنهنجو پيءُ عزيز به رات پنهنجو صدور منهن ڪٽي هٿ پهتو آهي.
اسان ته دعائون پئي گهريون، شل، اسان وٽ سندس شهادت جي خبر پهچي!
پر لڳي ٿو ته چوڪرواڌ تان موٽي آيو آهي!“ ناني ڏڪاري لهجي ۾ ٻڌائيندي
چيو ”هٿ سڄو راج پيو اسان تي ڪلي، ٽهڪ ڏئي ته ڪاٺ پٽ رستي تان ٿي

پڄي آيو آهي! خوار ڪري ڇڏيو اٿس. سڄي تر ۾ ڳالهه پڪڙجي وئي آهي. اسان ته ڪنهن سان ملڻ جهڙا به نه رهيا آهيون!

مونکي حيرت ٿي ته ناني پٽهين جي جيئري موتي اچڻ تي ڏکاري آهي! جي مري وڃي ها ته شايد خوش ٿئي ها.

بابا چيس، ”بس ماسي، مالڪ جي مرضي آ جڏهن وڃي ڪنهن جو ڏنل نذرانو قبول ڪري تون همت نه هار. الله چاهيو ته تنهنجي ڏنل شئي ضرور ڪنهن نه ڪنهن طرح سان پنهنجي راهه ۾ اڳاڻيندو. هو ڪنهن کي مايوس ڪرڻ وارو ناهي.“

”مايوس ته، ڀٽ، مان به ناهيان.“ ناني ڪمل چيو، ”پر جي اسان جو ڪو هڪڙو به شهيد ٿئي ها ته اسان جي هن ڳوٺ تي رحمتون وسن ها. هت تون ڏسين ها ته هزارين ماڻهو جيپن موٽرن تي چڙهي عزيز جي پيءُ سان پاڪر پائي ملن ها، ۽ مبارڪون ڏين ها، ۽ اسان سڀني جا گهر اڃ بهشت ۾ هجن ها. هو ڏس هن جون پيٽون ڪيڏيون نه ڏکاريون آهن! هن جي زال رات کان روئڻ ويني آهي، هينئر تائين ڪجهه به نه کائون اٿس. اڄ حورون منهنجي ٻچڙي کي پنهنجن هنجن ۾ سمهاريو مٿس ڳيچ پيون ڳائين ها، ۽ مان ان بهشتي ٻچڙي جي ماءُ مرڪي مرڻ جو انتظار ڪريان ها.“

”بس ماسي،“ بابا چيو، ”نصيب جي ڳالهه آهي!“

مونکي ائين لڳو ڄڻ ته اسان ناني ڪمل وٽ سندس ٻچڙي جي ٻچي وڃڻ تي مبارڪ باد ڏيڻ نه پر هن جي تعزيت ڪرڻ آيا هئا سين. ڇو ته هن ڪنهن به حالت ۾ هن جي جيئري موتي اچڻ کي پسند نه پئي ڪيو.

اسان پندرهن ويهه منٽ ويٺا سين، پر ناني ڪمل اسان کان چانهه ۽ پاڻي جو به نه پڇيو. مت ۽ دلا اونڌا هجڻ سان گڏوگڏ شايد هنن جون چلهون به وسائل هيون.

بابا ۽ مان گهڻو ڪونه پئي ويهي سگهياسين. ڇو ته ناني ڳالهيون ئي اهڙيون پئي ڪيون جيڪي الائي ڪهڙي جهان جون هيون. سو جلد ئي ڪانٽس موڪلائي گهر روانا ٿياسين. رستي ۾ بابا مون سان ڪٿي به ڪونه

ڳالهايو. هن تي يڪو هڪ پراسرار چُپ طاري هئي. الائي ڇا ڇا پئي سوچيندو هليو. گهر پهتا سين ته بابا جلديءَ ۾ ڪٿ تي لٽي پيو.

مون امان کان پڇيو ته ”ائين ڇو آهي ته ناني وارا عزيز جي موتي اچڻ تي ڏکارا آهن؟“

امان ورائيو ”بابلا! ماڻهن کي مرڻ جا پئسا ٿا ملن. شهادت جو رتبو الڳ، ۽ اوڙي پاڙي ۾ عزت. هڪڙي پٽ جي قرباني ڪري ڪنهن جي دنيا ۽ آخر ٺهي پوي ته ان کي ٻيو ڇا ڪبي!“

مون محسوس ڪيو ته امان جي لهجي ۾ تلخي هئي، احساس محرومي جي جھلڪ هئي. هن مون کي عجيب نظرن سان ته پئي ڏٺو جڻ ته خاندان جي غربت جو ڪارڻ مان هوس.

بابا کي الائي ڇا ٿيو جو ڪٿ تان ڀڙڪو ڏيئي اٿيو. امان سان مخاطب ٿيندي چيائين، ”ڪهڙا ٿي سبق پڙهائين پڙهين کي! تنهنجو ڇا خيال آهي ته چند ٽڪن عيوض مان پٽ کي انهن ملن جي پيدا ڪيل جنجال ۾ وجهان، جيڪي پاڻ ته وينا دنيا جهان کان پئسا وٺيو ڪاروبار ڪن، ۽ غريب غريبي جا ٻار ڀرتي ڪيو پيا بي ڪفنا رلائين! ڪونه ٿي ڪبي اسان کي اهڙي بهشت. اسان جي بهشت اسان جون بنيون آهن. هي اسان جا ڪيت ۽ اسان جو پورهيو آهي. محنت ۾ ئي اسان جي عظمت آهي. ڪونه ٿي گهرجي اسان کي لاشن عيوض بهشت!“

ماحول گرم ٿي ويو. امان ماڻ ڪري ڪنهن پاسي هلي ويئي، ۽ بابا به اتي ڪوڏر ڪلهي تي ڪري ٻني ڏانهن روانو ٿي ويو.

بي صبح جو گهٽيءَ وٽان نڪري اسڪول ڏانهن پئي ويس ته رستي ۾ ننڍي مولوي ڪمانڊو جو پاءُ علي مليو. چيائين، ”اڄ اسڪول جي ته موڪل آهي. تون ڪتاب ڪنڀوايڏانهن ڪيڏانهن پيو وڃين؟“

پڇيومانس ته ”ڇو؟ ڇا ٿيو آ جو اسڪول جي موڪل ٿي آ؟“
”تو کي خبر ناهي؟“

”نا“ مان حيرت مان ڏانهن ڏسڻ لڳس.

”توهان ڪنهن ڳالهه ۾ هجو ته خبر پيو!“ هن ڪاوڙ ڳاڙ لهجي ۾ مونکي چيڻيندي چيو ”سائين قدوس اسلاميات واري جو ڀاءُ افغانستان ۾ شهيد ٿي ويو آهي. سڄو اسڪول سندس ڳوٺ ۾ لٿل آهي.“

مونکي حيرت ٿي ته اسان جي ڳوٺ مان اها خبر مون تائين چو نه پهتي. اسان جي ڳوٺ جا به ته ڪجهه چوڪرا اتي وڙهيا پئي. بهرحال، مان جڏهن واپس موٽيس ته ڏنم ڳوٺ وارن ٺهي سنڀري سائين قدوس جي ڳوٺ وڃڻ جون تياريون پئي ڪيون. امان به اوڏانهن وڃڻ لاءِ پئي تيار ٿي. هن وٽ جيڪو هڪ اڌ نئون جوڙو هو سو پاتائين. سائين قدوس جي ڀاءُ جي شهادت جي ڳالهه وڏي ڪمانڊو مولوي پهچائي هئي. اهي سڀ تياريون به هن جي معلومات تي پئي ٿيون. امان ڳوٺ جي مائين سان گڏجي اوڏانهن هلي وئي. مان ۽ بابا ويٺا رهيا سين.

مون بابا کان پڇيو ”بابا، توهان نه ويٺو؟“

”ڇا وڃي ڪيان ها، پٽ!“ بابا ڏڪارو ٿيندي چيو ”اُت ته بجاءِ ڏک ڪرڻ جي ماڻهو سائين قدوس کي مبارڪون ڏيندا. هو مرڪي ماڻهن کان مبارڪون وٺندو. پائس ته لاءِ ڪهڙي سياست جي ور چڙهيو. پر هيءُ ۽ مولوي ڪمانڊو هن جي شهادت جي قيمت وصول ڪندا. هنن کي اهو سمجهايل آهي ته روڱو پٽ واصل ناهي، التو خوش ٿيڻو آهي ته جيئن وڌ کان وڌ ماڻهو اوڏانهن وڃن! پٽ، پنهنجي وطن جي حفاظت ڪندي ماڻهو مري ته به چڱو. ان کي ڪٿي ماڻهو شهيد چوي پر هت ته مسلمان مسلمان سان پيو وڙهي. هيءُ جيڪا لات لڳي آ پنهنجي نوجوان کي، تنهن ته سندس مغز ٿي پورو ڪري ڇڏيو آ. کيس خبر ئي نه ٿي پوي ته ڪنهن سان پيو وڙهان! دشمن سان يا پنهنجو پاڻ سان؟ سو پٽ پاڻ کان اهڙي پڪائي ڪونه پڇندي، مان اُت ويس ته روئي ڏيندس. سائين جو ڀاءُ هتان جڏهن ويو هو ته تو جيئو نوجوان هو. پاڻ مزي سان ويٺي نوڪري ڪيائين ۽ هُن ابهر کي مولوي ڪمانڊو جي ور چاڙهي ڇڏيائين. هاڻ هو ويٺو ڳوٺاڻن جي لاشن جا سودا ڪري پاڻ کان ڪونه ٿيندو وڃڻ، پٽ! موت برحق آهي، پر الله پنهنجن پٽن ۾ ماري، پنهنجي لاءِ اهوئي ڪافي آهي!“

بابا جي اکين ۾ لڙڪ تري آيا. هن قميص جو اڳيون بالو مٽي ڪري پنهنجا لڙڪ اڳيا، ۽ چيائين، ”تون انهن ڳالهين تي ڌيان ئي نه ڏر. اهو فتنو آهي، پاڻ کي ان جو حصو ناهي ٿيڻو. جن جون اکيون آسمانن ڏانهن آهن سي اڪوئي وڃي اتي رهن، انهن کي ڪنهن جمليو آهي؟ پر ٻين کي ته هتي سڪ سان رهڻ ڏين! اسان جي ڌرتي ئي اسان جو آسمان آهي. اسان کي اتان ڪڍي ڪيڏانهن به ڪونهي وڃڻو!“

بابا کي مون پهريون ڀيرو ايئن ڳالهائيندي ٻڌو هو. هن جي ڳالهين مون ۾ سگهه پيدا ڪئي. مون ڪنڌ هاڪار ۾ لوڏي هن جي تائيد ڪئي، ۽ سامهون مٿه هيٺيان رکيل پاڻيءَ جي پاٽوڙن ۾ گهڙي ڪجهه جهرڪين به تڙگي بي خوفي ۽ خوشي جو اظهار ڪيو.

ڪاچو پبليڪيشن جا ڇپيل ڪتاب

1. ڌرتيءَ جا پار (شاعري) محمد علي ماجد 30 رپيا
2. بتين واري ناني (بائيوگرافڪل ناوليٽ) اڪبر جسڪاڻي 50 رپيا
3. رمون پيتي (ڪهاڻيون) اڪبر جسڪاڻي 40 رپيا
4. سپر مين (ڪهاڻيون) طارق قريشي 50 رپيا
5. خير و حُجر (ڪهاڻيون) اڪبر جسڪاڻي 40 رپيا
6. آئيندو (ڪهاڻيون) منظور جوڳيو 120 رپيا
7. مٽيءَ جا رانديڪا (شاعري) اڊل سومرو 30 رپيا
8. ڪراچي: سنڌ جي مارئي (تاريخ) گل حسن ڪلمتي 800 رپيا
9. سنڌ ۽ هند جون پارليون ڪهاڻيون مرتب: محمد علي ماجد 30 رپيا
10. جيڄل منهنجي ماءُ (ڪهاڻيون) امر جليل 200 رپيا
11. پڳل رانديڪو (ناول) انور ابڙو 60 رپيا
12. اندرا (ڪهاڻيون) امر جليل 180 رپيا
13. چنڊ وسامي ويو (ڪهاڻيون) امر جليل 150 رپيا
14. ڊهندڙ ليڪا (ڪهاڻيون) رزاق مهر 100 رپيا
15. آچر جا احوال (ڪهاڻيون) اڊل سومرو 20 رپيا
16. بندر بازاريون (سفر نامو) الطاف شيخ 150 رپيا
17. ادب ۽ سياست (ڪهاڻيون / ڪالم) امر جليل 270 رپيا
18. واپون وڻجارن جون (سفر نامو) الطاف شيخ 200 رپيا
19. پنهنجي گهر ۾ اجنبي (ناول) قبول ابڙو 120 رپيا
20. سرد لاش جو سفر (ڪهاڻيون) امر جليل 250 رپيا
21. خواب خوشبو ڇوڪري (ناول) ماهتاب محبوب 190 رپيا
22. لهندڙ سج جي لامر (قصا، ڪٿائون) امر جليل 220 رپيا
23. سنڌ نامو (تاريخ جا نوان ۽ پراڻا ورق، اولڙا ۽ عڪس) امر جليل 220 رپيا
24. گلڙن جهڙا گهاٽا (ڪهاڻيون) اڪبر جسڪاڻي 20 رپيا
25. نئين دور جا نوان سبق (ٻارن لاءِ طنزيه سبق) اڊل سومرو 40 رپيا
26. ڏوٽگر سي ڏورينديون (خط)، سهيڙيندڙ: سيد ضيا / منير شاهه 220 رپيا
27. چيني ۽ چرٻت جون ڪهاڻيون. امر جليل 200 رپيا
28. آتم ڪٿا، امر جليل 380 رپيا
29. فدا حسين ڦوڏني، ڏٺي بخش ڏني، ۽ ڦٽندڙ جا ڪالم. امر جليل 200 رپيا
30. پيهي منجهه پاڻ، پدر ابڙو 200 رپيا
31. امر جليل جي سنڌو امر جليل 200 رپيا

340 رپيا	هيءَ منهنجي سنڌ ته ناهي، امر جليل	32.
220 رپيا	سنڌ بقاء، مان فنا آهيان، امر جليل	33.
350 رپيا	آتم ڪٿا آڏي پڇائن ۾ - امر جليل	34.
200 رپيا	جمود، امر جليل	35.
220 رپيا	هي حسن..... ماهتاب محبوب	36.
250 رپيا	اڌ صديءَ جو اوجاڳو... انور ابڙو	37.
220 رپيا	منهنجي نصيب ۾ تون نه آهين - امر جليل	38.
350 رپيا	جڏهن سنڌ ۾ باهه پري - بدر ابڙو	39.
350 رپيا	Amar Jaleel _ Love Longing and Death	40.
220 رپيا	محبتن جا ٻه ناوليٽ - محمود مغل	41.
250 رپيا	زوال جو عڪس - امر جليل	42.
300 رپيا	ڪراڙو گذر - امر جليل	43.
200 رپيا	امر جليل نمبر سهڙيندڙ: پروفيسر محمد سليم ميمڻ	44.
200 رپيا	۽ پوءِ... (شاعري) ارڙو محبوب	45.

ڪتاب گهراڻي لاءِ لکو

ڪاڇو پبليڪيشن

20/3 عابد چيمبرس، نيو چالي،

شاهراهه لياقت، ڪراچي، سنڌ.

امر لغاري سانگهه جي تاريخي ۽ ماحولياتي طور زرخيز خطي مکي
 ٻيلي جي ڪٽڻي جي اهڃاڻن کان سنڌ بند تي آباد هڪ ننڍي
 ڪوٽي ۾ پيدا ٿيو. ڪريچوئيشن تائين تعليم سانگهه ۾ حاصل
 ڪيائين. ۾ ماسٽرس انگريزي ادب ۾ سنڌ يونيورسٽي مان
 ڪيائين سندس لکڻين جا سميا انسانوي ادب تاريخ ايڪالاجي
 ۽ ماحوليات رهيا آهن ڪارڻ ساڳن اوريانا فلاسفي ۽ ڪراچي
 گريجوئيٽ ونگر ادب ۽ صحافت گذر ڪڍ هيندا آهن. ائين ڪمونس
 وانگر تاريخ کي لکڻ لائيم ۾ ڪيائون ”عبرت“ اخبار ۾ جيل
 ڪالم ماحوليات ۽ ادب سان ڪڍ سندس نظرياتي پختي ۾
 نيوت ۾ آهن سندس ڪهاڻين جو پهريون مجموعو ”لٽ اوريانا“
 دنيا سال 1999ع ۾ جيو ٽي وي حلقن ۾ پلي پلي تي وڌي اڪان
 پوءِ سندس فلم کي ڪڍڻ ۾ رنگ ۾ لکڻ اجازت ۾ جي
 سويٽيلاجي ۽ امر ايلاجي تي موڪلي ناولٽ لکي پڙهندڙ تي
 جڳي نموني ڏوليائين ۾ پلي پاسي سنڌو درياھ جي ٻيٽن ۽ ناري
 جي ايڪالاجي تي ڪتاب ”جنت سنڌو“ ۾ سمند وهي ٿو“ ۽ ناري
 جي ڪٽاري ”لکي ماحوليات ۾ جڳر خاتون نالو ڪمايائين ڪجهه
 وقت کان اخبار جي صفحن تي ۾ لکندو رهيو سندس ڪهاڻين
 جا موضوع ڪردار ۽ ماحول لکي جي ماڻهن جون جيتريون
 جاگريون جيتريون آهن جن ۾ بک غربت پير واري احساس
 تحريري پوءِ اڪار ماحولياتي تبديلين ۽ ڪم تبديلين ۾ ائين جي
 پنج رسمن روايتن ۽ ڪلچر تي مله ڪيبل آهي جن مان هو پاڻ ۾
 گذريو آهي انهن ڪهاڻين مان نوهان کي صبح جي وقت مڪي جي
 ماڪ ٿڌن ۾ بدل ڪاه جهڙي خوشي ۾ ايندي سندس ڪهاڻين جا
 اڪثر ڪردار ۾ هتي جا ڏاڏن اٿل انجڻ ۽ سادا ماڻهو هتي طور
 سندس ڪهاڻيون ڏاڍيون سگهاريون آهن سادي سادي پهرائي جي
 ٻوليءَ جون منجهن منجهن ٿيڻيون لکي جي پوري منجهن
 وانگر ۾ ڪنهن تحقيقي جنت ۽ پڙهندڙ جي ذهن تي هٿو هٿندو
 ڪلاسيڪس امریکا جي رليٽ ماڪس کان وٺي چين جي
 مويان تائين وانگر لکڻين ۾ پنهنجي عالمي جي منجهن تي پٽ
 ڪندي نظر اچي ٿو هي پنهنجي ڪهاڻين ۾ ننڍين ننڍين منهن
 ڪيمپن کي جيتندي ڪڍي ڪڍي رستن ماسٽرس جي پادري
 آبادي ٿو لکڻين ۽ اجڙو ۾ ۽ مڪي سندس محبوب موضوع رهيا
 آهن سندس شخصيت جي بي خوبي ادب ۽ ماحول سان
 ڪنهنيت آهي پنهنجي سيار ۾ پهچيلو پهچيو هي شخص
 سانگهه جي نوجوان اديبن جو ڪردار آهي جيڪو پهرين سنڌو ادبي
 جي ماڻن هليءَ جون ڪاليجون سميت ڪڍڻ رهندڙ آهي ڏسون ۾
 سندس هي ڪتاب پڙهندڙ کان ڪيترن ترڪ ڪڍرائي سنڌ
 پڙهندڙن تي مڪي جي ڪاڇي ۾



منظور ملاح

سانگهه سنڌ

ISBN 978-969-9544-36-0

Price Rs. 160



2020/01/01 12:00:00

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪُ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:
انڌي ماءُ جڙيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، پُرنڌڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پڻ) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پڻ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پڻ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پڻ به مختلف آهن ۽ هوندا. اهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پڻ ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پڻ جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پڻ پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غير تجارتي non-commercial رهندا. پڻن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پڻن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پڙهندڙ نسل . پڻ The Reading Generation

پَننَ کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وس پٽاندڙ وڌ
 کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليگڱن، ڇپائيندڙن ۽
 ڇپائيندڙن کي همٿائن. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ
 کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.
 شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٽ،
 پُڪارَ سان تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارود
 جي مد مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

... ..

جئن جئن ڄاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڻن ٿا؛
 ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهراڙ ڇڻن ٿا؛

... ..

ڪالهه هيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيت اٿي، هي بم- گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرق نه آ، هي بيت به بم جو ساٿي آ،
 جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چم جو ساٿي آ -
 ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته
 ”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه
 وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پَنَ سڀني کي **ڇو، ڇا، ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻڌر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)

پڙهندڙ نسل - **پَنَ** The Reading Generation